

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

2.1 ความหมายของหลักสูตร

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2521) กล่าวว่าหลักสูตร หมายถึง

1. รายการที่ทางโรงเรียนกำหนดสอนรวมทั้งวัสดุหลักสูตรอื่น ๆ
2. รายวิชาที่จัดสอนให้กับเด็ก
3. รายวิชาที่ทางโรงเรียนเปิดสอน
4. การวางแผนการจัดประสบการณ์เรียนรู้ซึ่งทางโรงเรียนจัดเสนอแนะไว้

กรมวิชาการ (2520) กล่าวถึงความหมายของหลักสูตร ดังนี้

หลักสูตร หมายถึงประสบการณ์ทั้งหมดที่โรงเรียนจัดให้นักเรียนทั้งประสบการณ์ในห้องเรียนและนอกห้องเรียน ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนได้รับความรู้ ทักษะและ ทักษะที่สำคัญแก่ชีวิต ซึ่งความหมายดังกล่าวนี้สอดคล้องกับความหมายที่นักการศึกษาทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศได้กล่าวไว้หลายท่าน ดังนี้

เอกวิทย์ ฌ กลาง (2511) กล่าวว่าไว้ว่า หลักสูตร หมายถึงมวลประสบการณ์ทั้งหลายที่จัดให้เด็กได้เรียน เนื้อหาวิชา ทักษะ ทักษะ พฤติกรรมกิจวัตร สิ่งแวดล้อม ฯลฯ เมื่อประมวลกันเข้าแล้วก็เป็นประสบการณ์ที่ผ่านเข้าไปในการรับรู้ของเด็ก

ฮาสส์ (Hass, 1974) อธิบายความหมายของหลักสูตรไว้ว่า หมายถึงประสบการณ์ทั้งมวลที่ผู้เรียนแต่ละคนได้รับในโปรแกรมทางการศึกษาเพื่อบรรลุเป้าประสงค์กว้างๆ และจุดประสงค์เฉพาะหลักสูตรนี้จะต้องมีการวางแผนล่วงหน้า โดยอาศัยแนวคิดทางการวิจัยหรือประสบการณ์ในวงการศึกษาก่อนหน้าและปัจจุบัน

เซเลอร์และอเล็กซานเดอร์ (Saylor and Alexander, 1974) กล่าวว่าหลักสูตร คือ แผนงานในการจัดโอกาสแห่งการเรียนรู้ให้แก่กลุ่มผู้เรียนที่โรงเรียน หรือสถาบันต้องรับผิดชอบเพื่อการบรรลุเป้าประสงค์กว้าง ๆ และจุดประสงค์เฉพาะที่วางไว้

โบนแชมป์ (Beauchamp, 1968) อธิบายความหมายของหลักสูตรว่า หมายถึง แผนงานที่เขียนอธิบายถึงขอบเขต และการจัดเตรียมของโปรแกรมการศึกษาในโรงเรียนหนึ่ง ในแผนงานนี้อาจประกอบด้วยข้อความที่บอกถึงความต้องการหลักที่จะเป็นแนวทางสำหรับการวางแผน การสอน เป้าประสงค์ของโรงเรียน โครงสร้างเนื้อหาสาระ และกระบวนการที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนแนวการประเมินคุณค่าและประสิทธิผลของหลักสูตรและระบบหลักสูตร

จากความหมายของหลักสูตรข้างต้นสรุปได้ว่า หลักสูตรแบ่งความหมายได้เป็น 3 นัย คือ แนวแรกหลักสูตร หมายถึงรายวิชาหรือเนื้อหา ส่วนความหมายในแนวที่สองนั้น หลักสูตรคือมวลประสบการณ์ และความหมายในแนวที่สามหลักสูตรคือหลักสูตร

ความหมายตามแนวแรกเป็นความหมายที่ค่อนข้างแคบ มุ่งพัฒนาเฉพาะสติปัญญา ของผู้เรียน และความสามารถทางวิชาการของผู้เรียน มากกว่าที่จะคำนึงถึงพัฒนาการทางด้าน อื่น ๆ ของผู้เรียน ส่วนความหมายตามแนวที่สองไม่ได้จำกัดอยู่เพียงว่าหลักสูตร คือ รายวิชา หรือเนื้อหาวิชาที่นักเรียนได้เรียนเท่านั้นแต่รวมไปถึงประสบการณ์ทั้งหมดที่โรงเรียนจะต้องจัดให้ แก่นักเรียนเพื่อพัฒนาผู้เรียนทุกด้าน ทั้งทางร่างกาย สังคม อารมณ์ และสติปัญญา ส่วน ความหมายสุดท้ายของหลักสูตรตามแนวที่สามนั้น เน้นที่หลักสูตรเป็นเพียงแผนงานที่เขียนเป็น เอกสาร แผนงานดังกล่าวอาจมีรายละเอียดแตกต่างกันไปตามระดับของการศึกษา แต่จะต้อง บังถึงจุดหมายปลายทางของการศึกษา แนวทางการจัดมวลประสบการณ์ เพื่อให้ผู้เรียนบรรลุถึง จุดหมายปลายทางและแนวทางการประเมินผล ประสบการณ์ในหลักสูตรเป็นมวลประสบการณ์ที่ คาดหวัง และวางแผนไว้ ไม่รวมถึงประสบการณ์ที่ผู้เรียนได้พบจริง ๆ ในการนำหลักสูตรไปใช้ (อรสา เล็กเริงสินธุ์, 2529)

2.2 ความสำคัญของหลักสูตร

วิชิต ราชบุรีศิริ (2526) ได้สรุปความสำคัญของหลักสูตรไว้โดยสังเขปดังนี้

1. เป็นเอกสารทางราชการหรือเป็นมติของรัฐบาล เพื่อให้บุคคลที่ทำหน้าที่ เกี่ยวกับการศึกษาไปปฏิบัติไม่ว่าเป็นสถาบันการศึกษาของรัฐบาลหรือเอกชน ดังนั้นหลักสูตรจึง เปรียบเสมือน "คำสั่ง" หรือ "ข้อบังคับ" ของทางการชนิดหนึ่ง
2. เป็นเกณฑ์มาตรฐานทางการศึกษาเพื่อควบคุมการเรียนการสอนในสถาบัน การศึกษาระดับต่าง ๆ รวมทั้งเป็นเกณฑ์มาตรฐานอย่างหนึ่ง ในการที่จะจัดสรรงบประมาณ บุคลากร อาคารสถานที่ และวัสดุอุปกรณ์ทางการศึกษาของรัฐบาลให้แก่โรงเรียน

3. เป็นแผนการดำเนินงานของนักบริหารการศึกษาที่จะต้องอ่านวาทกรรมควบคุมและติดตามประเมินผลให้เป็นไปตามนโยบายการจัดการศึกษาของรัฐ
4. เป็นแผนการปฏิบัติงานหรือเครื่องชี้้นำในการปฏิบัติงานของครูเพราะหลักสูตรจะเสนอแนะจุดมุ่งหมายการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และการประเมินผลการเรียนการสอนซึ่งครูควรจะต้องปฏิบัติตามอย่างจริงจัง
5. เป็นเครื่องมือของรัฐในอันที่จะพัฒนาคนและพัฒนากำลังคนซึ่งจะเป็นตัวจักรสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตามแผนรัฐบาล
6. เป็นเครื่องชี้ถึงความสำเร็จของชาติเพราะการศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคนถ้าประเทศชาติมีหลักสูตรที่เหมาะสมทันสมัยและมีประสิทธิภาพ ประเทศนั้นก็จะมีประชากรที่มีคุณภาพ

2.3 ความหมายของศาสนา

ศาสนาในภาษาไทยมาจากภาษาสันสกฤต หมายถึง คำสั่งสอน กำหนดเป็นลัทธิความเชื่อที่มีหลักคำสอนและพิธีกรรม เป็นกิจกรรมของมนุษย์นับถือแนวทางปฏิบัติร่วมกัน มีผู้อบรมสั่งสอน เรียกว่า ศาสดา (พระราชมุนี, 2527) ส่วนคำว่า "Religion" มีคำอธิบายไว้เป็น 2 ทฤษฎี คือ ทฤษฎีแรกอธิบายว่า "Religion" มาจากภาษาละติน Religio รากศัพท์ของ Religio มาจากอุปสรรค Re บวกกับธาตุ Legere กลายเป็น Relegere แปลว่า อ่านซ้ำอีก แห่งพิจารณา การศึกษาคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ที่บรรจุคำสอนศาสนา ทฤษฎีที่สองอธิบายว่า Religion มาจากคำว่า Re บวกกับ Ligaro เป็น Religaro แปลว่า การผูกคอตาย ซึ่งหมายถึงการผูกมนุษย์ไว้กับเทพเจ้าหรือพลังเบื้องบน Religion ในความหมายนี้ จึงหมายถึง ความผูกพันหรือความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า (แสง จันทรงาม, 2531) และอาจกล่าวได้ว่าศาสนาหรือ Religion มีความหมายในแนวกว้าง ๆ ได้ 3 ประเภท คือ 1) การประกอบพิธีกรรม 2) กลุ่มชนที่มีความเชื่อถือและปฏิบัติอย่างเดียวกัน และ 3) แนวคำสอนหรือความเชื่อที่แสดงให้ทราบเป็นระบบหรือลัทธิ (วไลพร ภวภูตานนท์ ๘ มหาสารคาม, 2532)

การนับถือศาสนาเป็นเรื่องของจิตใจ และโดยทั่วไปแล้วศาสนาจะต้องมีองค์ประกอบดังต่อไปนี้ (สุภัตรา สุภาพ, 2520)

1. มีผู้ประกาศหรือศาสดา คือผู้สอนหรือผู้ตั้งศาสนาที่มีปรากฏตามหลักฐานอยู่ในประวัติศาสตร์

2. มีคำสอนในศาสนา รวมทั้งกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการปฏิบัติ คือข้อความที่ท่องจำ สืบต่อกันมา แล้วจารึกไว้เป็นคัมภีร์

3. มีผู้สืบทอดหรือตัวแทนของศาสนานั้น ๆ หรือผู้รับคำสอนนั้นมาปฏิบัติซึ่งได้แก่ พระหรือนักบวช อันมีคุณสมบัติตามที่แต่ละศาสนาได้กำหนดไว้

4. มีศาสนสถาน คือ เป็นสถานที่เคารพ หรือเป็นปูชนียสถาน วัด โบสถ์ วิหาร เป็นต้น

5. มีสัญลักษณ์ หรือ เครื่องหมาย หรือสิ่งแทน มีพิธีกรรม รวมทั้งปูชนียวัตถุ (ที่เคารพบูชา) เช่น พระพุทธรูป ไม้กางเขน เป็นต้น

6. เป็นเรื่องที่เชื่อถือได้ และมีการปฏิบัติตามความเชื่อนั้น

องค์ประกอบทั้ง 6 ประการนี้ มิใช่เป็นสิ่งผูกขาดที่เชื่อว่าจะต้องมีครบทั้ง 6 ประการเสมอไป ศาสนาบางศาสนาอาจจะขาดองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งแต่ก็ยังเรียกได้ว่าเป็นศาสนาได้ เช่น ศาสนาฮินดูและศาสนาฮินดูไม่มีองค์ศาสดา ศาสนาขงจื๊อมีแต่ศาสดาไม่มีนักบวช แต่ก็เรียกกันว่าเป็นศาสนากันอยู่จนทุกวันนี้

การจัดองค์ประกอบทั้ง 6 นี้ เป็นการติดตามลักษณะของศาสนาที่ปรากฏเด่น ๆ และรู้จักกันทั่วไป ส่วนลัทธิผีสงเทวดาของชนชาติปาเลโอนิน นักการศาสนาไม่ได้จัดเข้าไว้ในทำเนียบศาสนา โดยถือว่าเป็นเพียงลัทธิ

ถ้าพิจารณาสาขาสันนิษฐานวิทยาการของศาสนาแล้วจะปฏิเสธลัทธิที่ว่านี้ออกจากศาสนาเสียที่เดียวก็ไม่ได้ แต่ไม่มีใครปฏิเสธว่าลัทธิผีสงเทวดาจะไม่ใช่ลัทธิเริ่มแรกของการมีศาสนาปัจจุบัน การนับถือผีสงเทวดายังคงตกค้างเหลืออยู่ในหมู่ชาติล้าหลังที่อยู่ตามป่าตามเขาหลายพวกหลายเหล่า แม้ในพวกที่เจริญแล้วลัทธิที่ว่านี้ยังแทรกซึมมีอยู่ทั่วไป อย่างไรก็ดีตามนี้จะไม่เรียกว่าศาสนาตามหลักการจัดศาสนาเป็นทางการ ก็คงเรียกรวมในคำว่า "ศาสนาเบื้องต้น" (Primitive Religion) ได้

2.4 มลเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดศาสนา

มลเหตุที่ทำให้เกิดศาสนาของทุก ๆ ศาสนา ตามวิวัฒนาการทางความคิดของมนุษย์ตั้งแต่สมัยโบราณมาจนถึงปัจจุบัน จำแนกออกได้ 6 ประการ ดังนี้

1. เกิดจากความไม่รู้เหตุผล ความไม่รู้ในที่นี้ ได้แก่ ความไม่รู้เหตุผลในเรื่องที่เกี่ยวกับความเป็นไปของธรรมชาติที่อยู่รอบ ๆ ตัว เช่น มนุษย์ในประเทศอียิปต์สมัยโบราณไม่เคยเดินทางไปทางเหนือของทวีป ไม่เคยรู้ว่าแม่น้ำไนล์ไหลมาจากต้นทางเหนือทวีป

แอฟริกาเกิดสมมุติเป็นเทพนิยาย โดยเชื่อว่ากระแสน้ำในแม่น้ำไนล์เป็นน้ำตาของเทพธิดาไอซิส ร้องไห้อาลัยรักต่อมหาเทพโอสิริส พระสวามีที่ถูกปลงพระชนม์ พอถึงฤดูน้ำหลากแม่น้ำท่วมเต็มฝั่ง ก็พากันทำพิธีบวงสรวงสังเวยแม่น้ำนั้น

ชาวกรีกในสมัยโบราณไม่เคยป็นขึ้นไปบนยอดเขาโอลิมปัสซึ่งเป็นยอดเขาสูงสุดในประเทศนั้น ก็เกิดมีความคิดว่า บนยอดโอลิมปัสเป็นแดนแห่งสวรรค์ เป็นที่สถิตของทวยเทพ นานาชนิดเมื่อความเชื่อนี้รวมตัวกันมากขึ้น ก็สร้างเรื่องขึ้นเป็นเทพนิยายสอนคนให้เชื่อถือกันต่อมา

เผ่าอารยันในลุ่มแม่น้ำสินธุและคงคาในประเทศอินเดียไม่มีความรู้ทางภูมิศาสตร์ เกี่ยวกับขุนเขาหิมาลัยอันเป็นที่รวมตัวของหิมะ เมื่อหิมะนั้นละลายลงสู่อ่างน้ำใหญ่กลายเป็น ทะเลสาบ ก็เกิดการสร้างนิยายให้ทะเลสาบได้กลายเป็นแม่น้ำในที่ราบ ก็เกิดความเข้าใจว่า ขุนเขานั้น เป็นแดนสวรรค์อันเป็นที่อยู่ของทวยเทพเทวามีมหาเทพองค์หนึ่งพระนามว่า "อิศวร" ได้ประทานน้ำลงมาให้ ดังนั้น แม่น้ำคงคาจึงกลายเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ด้วยประการนี้

ปรากฏการณ์ธรรมชาติที่เกิดขึ้นรอบตัวอีกหลายอย่าง เช่น ฝนตก ฟ้าแลบ ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า น้ำท่วม แผ่นดินไหว ความมืด ความสว่าง ฯลฯ มนุษย์ในสมัยโบราณไม่เคยรู้สาเหตุที่ทำให้เกิดมีปรากฏการณ์เหล่านี้ ก็คิดว่าเป็นการสำแดงเดชของพระเจ้าผู้ทรงฤทธิ์ที่มีความศักดิ์สิทธิ์เหนืออำนาจคน (Supreme Being) มีอำนาจ ควบคุมสากลทั่วและเกรงกลัว

2. เกิดจากความกลัว มูลเหตุในข้อนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากความไม่รู้เหตุผล ในข้อ 1 กล่าวคือปรากฏการณ์ธรรมชาติรอบ ๆ ตัว เช่น ความมืด ความสว่าง ความหนาว ความร้อน ลมพายุ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้มนุษย์ดั้งเดิมไม่รู้สาเหตุที่แท้จริงจึงเกิดความหวาดกลัวพากัน กราบไหว้บูชาแสดงความจงรักภักดี ทำพิธีสังเวยด้วยความมุ่งหวังหรืออ้อนวอน หรือขอให้เกิดความสุखความสำเร็จตามความปรารถนาของตน หรือของหมู่คณะ เช่น มนุษย์โบราณหลายเผ่า ในลุ่มแม่น้ำไนล์ ไคกริส และยูเฟรเตส ในตะวันออกกลาง มนุษย์เหล่านี้กลัวความมืด ถึงกับสมมุติให้เป็นเทพผู้ชั่วร้าย สามารถทำลายความสว่าง ซึ่งสมมุติเป็นเทพอีกองค์หนึ่ง ต้องพากันกราบไหว้ สอมมอบเครื่องพลีด้วยความเกรงกลัว

มีปรากฏการณ์ธรรมชาติอีก 2 ประการ คือ ฟ้าร้องและลมพายุเป็นสิ่งที่มนุษย์โบราณกลัวมาก จะเห็นว่ามีบทสรรเสริญความมีภัยของฟ้าร้องและลมพายุเพราะเหตุความกลัว ดังปรากฏบทสวดในคัมภีร์ฤคเวท และสามเวท ของคนเผ่าอารยัน เป็นต้น

อนึ่งความกลัวที่ทำให้มนุษย์ต้องกราบไหว้ปรากฏการณ์ธรรมชาตินั้น อาจกำหนด ได้ว่ามนุษย์กระทำไปเพราะความหวังผลตอบแทนอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อเป็นเช่นนี้ก็อาจกล่าวได้ เช่นเดียวกันว่า "ความหวัง" เป็นมูลเหตุให้เกิดลัทธิศาสนาขึ้นได้เช่นเดียวกัน

3. เกิดจากความจงรักภักดี คำว่า "ภักดี" ในที่นี้หมายถึง "ความเลื่อมใส" ความจงรัก ความนับถือ ความซื่อตรง ความนอบน้อม" ในทางศาสนาหมายถึง "ความเชื่อ และ "ความเลื่อมใส" โดยไว้วางใจว่า สิ่งที่เราเชื่อและเลื่อมใสนั้น มีศักดิ์ มีศรี สามารถอำนวยประโยชน์ให้ได้ ความเชื่อและไว้วางใจนี้อาจมีเหตุผล หรือไม่มีเหตุผลก็ได้ เช่น การเชื่อผี นางไม้ หรือพระเจ้า

ความจงรักภักดี เป็นศรัทธาตันรากที่มนุษย์ทุกสมัยยอมรับว่า "เป็นกำลัง" ก่อให้เกิดความสำเร็จได้ทุกเมื่อ จะเห็นได้จากในกลุ่มศาสนาที่นับถือพระเจ้า (ศาสนาฮินดู ศาสนาคริสต์ และศาสนาอิสลาม) มุ่งเอาความภักดีต่อพระเจ้าเป็นหลักใหญ่ในทางศาสนา ในกลุ่มชาวอารยันมีศาสนาพราหมณ์ (ฮินดู) ซึ่งมีคำสอนถึง "ภักติมรรค" คือ ทางแห่งความภักดี อันจะยังบุคคลให้ถึงโมกษะ คือ หลุดพ้นได้ แม้ในพระพุทธศาสนาที่รับว่า ศรัทธาคือความเชื่อ ความเลื่อมใสนั้นจะพาข้ามโอฆะสงสารได้

ผู้ที่ยอมตนหรือมอบตนให้แก่ผู้อื่นด้วยความจงรักภักดีนั้น ก็ต้องยกย่องผู้นั้นด้วยการกราบไหว้บ้าง หรือด้วยการหาสิ่งของที่ชอบใจมาเป็นเครื่องสักการะบ้าง ถ้าเป็นมนุษย์กับเทพเจ้า เราก็เรียกการกระทำเช่นนี้ว่า "เช่นสรวงสังเวศ"

สิ่งที่จะนำมาสังเวศนั้นก็จะมีจากสิ่งของตนเองพอใจโดยคิดว่าเมื่อตนพอใจ สิ่งไรผู้อื่นก็คงจะพอใจสิ่งนั้นเช่นกัน ด้วยเหตุที่มนุษย์เป็นอยู่ด้วยปัจจัย 4 คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค ปัจจัยสี่ประการนี้เป็นสิ่งที่มนุษย์พอใจและอยากให้ได้มาดั่งนั้นจึงประกอบพิธีสังเวศเทพเจ้าด้วยอาหารเป็นเบื้องต้นซึ่งสุดกันแต่จะเป็นอาหารประเภทใด เช่น อาจเป็นข้าว เหล้า น้ำมัน ฯลฯ มนุษย์บางพวกสังเวศเทพเจ้าด้วยเลือดด้วยสัตว์มีชีวิต ด้วยการเผาของที่มีกลิ่นหอมเพื่อให้ควันลอยไปสังเวศเทพเจ้าที่สถิตอยู่เบื้องบน บางครั้งสังเวศมนุษย์ด้วยกันเพื่อสังเวศต่อเทพเจ้าก็มีอยู่เหมือนกัน

ต่อมาเมื่อสังเวศด้วยอาหารที่คิดว่าพระเจ้าจะชอบแล้ว ค่อยไปก้มคำนึงถึงที่อยู่อาศัยความเชื่อในเรื่องเช่นสรวงสังเวศ ด้วยการสร้างสิ่งสักการะให้แก่เทพเจ้านี้ได้กลายเป็นมูลเหตุของการสร้างโบสถ์ วิหาร เทวสถาน ปุชนิยสถานหรือแม้แต่ศาลเทพารักษ์ หรือศาลพระภูมิเจ้าที่ต่าง ๆ สืบมา

4. เกิดจากปัญญา ความเชื่ออันเกิดจากปัญญาเป็นมูลเหตุที่ทำให้เกิดศาสนาได้อีกทางหนึ่ง แนวทางแห่งความเชื่อแบบนี้ มนุษย์จะมีความคิดด้วยการอาศัยเหตุผลเป็นบรรทัดฐาน แล้วสละความเชื่ออันงมงายออกไปอย่างสิ้นเชิง ตัวอย่างเช่น เจ้าชายสิทธัตถะ แห่งชมพูทวีปที่ได้ตรัสรู้ถึงความจริงในสิ่งทั้งปวงก็ทรงอุทิศขึ้นมาในท่ามกลางหมู่ชนที่กำลังคลั่งไคล้

อยู่กับเรื่องของพระเจ้า เทพนิยาย ผีसा่งเทวดา เพราะอวิชชาพาให้เป็นไป

จากประวัติของพุทธองค์ทำให้รู้ได้ว่า พระองค์ทรงศึกษาศิลปวิทยาฉันทาสนาทุกประเภท แล้วทรงพิจารณาฉันทาคำสอนต่าง ๆ ที่มีอยู่ในเวลานั้นด้วยการใช้เหตุผล (ปัญญา) จนกระทั่งได้พบสัจธรรม (The great truth) อันเป็นความจริงแท้ของธรรมชาติ ความจริงของชีวิต และโลกแล้ว ก็ทรงหาทางขจัดความเชื่ออันงมงายของสังคมมนุษย์ในโลก ศาสนาของพระองค์ที่ทรงตั้งขึ้นนั้นได้ปฏิเสธอำนาจของเทพเจ้า แล้วสอนให้รู้ว่าคุณของตนเองมีอำนาจอยู่เหนืออำนาจของผู้ใด สอนให้เคารพตนเอง สอนให้ละความชั่ว ประพฤติแต่ความดี และทำจิตใจของตนเองให้บริสุทธิ์สะอาด ผ่องแผ้วอยู่เสมอ นี่คือนหนทางที่จะนำไปสู่ความสุขที่จะหาได้ในโลกนี้

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนให้เชื่อในเหตุและผล คือ ให้รู้เท่าทันโลกในความจริงที่ว่าผลทุกอย่างที่บังเกิดขึ้นนั้น แท้จริงมาจากเหตุ คือ การกระทำ ทางกาย วาจา และใจ เมื่อผู้ใดทำชั่วก็ได้รับผลชั่ว และเมื่อผู้ใดทำดีก็ย่อมได้รับผลดีซึ่งผลดีที่ว่านี้มีสิ่งที่มีมนุษย์จะต้องอ่อนวอนขอต่อพระผู้เป็นเจ้าแต่เป็นผลที่สืบเนื่องมาจากเหตุที่ได้กระทำ ถ้ามนุษย์เราเข้าใจในเหตุของการกระทำว่าได้ส่งผลไปสู่ผู้ประพฤติดุปฏิบัติอย่างไรพอสมควรตามที่กล่าวมานี้ ก็อาจจะเป็นการเพียงพอแก่ความต้องการของชีวิต และอาจทำให้ชีวิตเป็นสุขได้

5. เกิดจากอิทธิพลของบุคคลสำคัญ ศาสนาที่เกิดจากความสำคัญของบุคคลนั้นมีโอกาสที่จะเกิดขึ้นได้ทุกหนทุกแห่ง ในเมื่อความสำคัญของบุคคลมีอยู่โดยมิต้องมีผู้ใดมาสั่งสอนหรือเผยแพร่แต่อย่างใด

ที่ว่าบุคคลสำคัญนั้นมีหลายอย่าง อาจจะเป็นคนชื่อสัตย์ที่มีอยู่ในประวัติศาสตร์ เช่น พันท้าวสนธิราช นาสท้าวเรือดวงผู้ซึ่งด้วยความสัตย์ ชื่อตรงต่อหน้าที่ ในสมัยสมเด็จพระเจ้าเสือ พระยาพิชัยดาบหัก เจ้าพระยาบดินทร์เดชา (สิงห์) นักรบผู้สามารถของไทย พระศรีสุริโยทัยสตรีผู้ซึ่งด้วยความจงรักภักดีต่อสามีและบ้านเมืองในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ หรือคนอื่น ๆ ในประวัติศาสตร์ของชนชาติจีน กวนอู เป็นเทพเจ้าแห่งความซื่อสัตย์ หรือย้อนหลังขึ้นไปสู่ประวัติศาสตร์กรีก และโรมัน คนสำคัญได้กลายเป็นเทพเจ้าไปก็มีเป็นจำนวนมาก

อันความสำคัญของบุคคลที่ได้กลายมาเป็นต้นเหตุของศาสนานั้น เป็นสาเหตุที่เกิดขึ้นอันเป็นผลทำให้คนเคารพนับถือกราบไหว้ด้วยใจบริสุทธิ์ โดยไม่ต้องมีใครมาบังคับดัดเตือนไม่จำเป็นต้องมีใครมาวางหลัก หรือกฎเกณฑ์ให้เชื่อถือ ใครก็ตามที่นับถือความสำคัญของผู้นั้นเมื่อบุคคลสำคัญนั้นได้สิ้นชีพไปแล้ว ผู้ที่มีชีวิตอยู่ก็พากันกราบไหว้เคารพบูชาด้วยน้ำใจแห่งความศรัทธาของตนเอง

บางท่านอาจจะมีความคิดว่า การนับถือความสำคัญของบุคคล จนทำให้บุคคลที่ได้รับความนับถือกลายเป็นเทพเจ้าไปนั้นไม่ใช่ลัทธิศาสนา เพราะไม่มีคำสอน ไม่มีหลักศีลธรรม เป็นข้อบัญญัติการเข้าใจเช่นนี้ยังไม่ค่อยถูกต้องนัก กล่าวคือ ถ้าหากเราถือว่าคุณงามความดี ที่บุคคลนั้นได้กระทำเป็นสิ่งที่ควรเคารพและปฏิบัติ เช่น ความกล้าหาญ ความซื่อสัตย์ ความรักชาติ ความจงรักภักดี ฯลฯ คุณธรรมในข้อนั้น ๆ ก็เป็นศีลเป็นธรรมโดยให้ได้เห็นเป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติที่ดีงามอยู่แล้ว

6. เกิดจากลัทธิการเมือง เหตุที่ทำให้เกิดมีศาสนาข้อนี้ถือว่าเป็นเรื่องค่อนข้างสมัยใหม่ ซึ่งมีในสมัยที่ลัทธิการเมืองได้เฟื่องฟูขึ้นมา อิทธิพลของลัทธิการเมืองได้แพร่หลายเข้าไปในความคิดและความรู้สึกของผู้คนมากเข้า ก็เป็นผลทำให้ต้องทิ้งความเชื่อในศาสนาเดิม แล้วกลับมานับถือลัทธิการเมืองนั้นเป็นศาสนาประจำสังคมและของชาติต่อไป

ลัทธิการเมืองที่เป็นมูลเหตุอันสำคัญที่เห็นได้ง่าย คือ ลัทธินาซีส์ของชาวเยอรมันในสมัยที่ฮิตเลอร์ครองอาณาจักรเยอรมันอย่างหนึ่ง ลัทธิฟาซีส์ของอิตาลีในสมัยมุสโสลินีครองกรุงโรม และลัทธิคอมมิวนิสต์ที่กำลังแผ่พร่ออยู่ในโลกคอมมิวนิสต์อีกอย่างหนึ่ง

เมื่อครั้ง ฮิตเลอร์ ปกครองเยอรมัน และ มุสโสลินี ปกครองอิตาลี ขึ้นเสวยอำนาจ เป็นผู้นำของประเทศตน โดยได้ประกาศลัทธิชาตินิยมอันมีชื่อดังกล่าวขึ้นเป็นหลักปฏิบัติของประชาชนในลัทธินาซีส์ และลัทธิฟาซีส์ มีข้อปฏิบัติเป็นศีล และมีข้อปฏิบัติเป็นวินัยให้เขาชนและทหารปฏิบัติเป็นประจำ ทุกคนไม่จำเป็นต้องไปโบสถ์ หรืออ้างอำนาจของพระเจ้าเป็นเจ้าอย่างแต่ก่อนทุกคนไม่ต้องไปโบสถ์ แต่ต้องไปเป็นทหารต้องออกไปร้องเพลงชาติ ต้องทำสัตย์สาบานว่า ชาติของตนเป็นชาติที่เจริญแล้ว และยิ่งใหญ่กว่าชาติใด ๆ

ในประเทศญี่ปุ่นสมัยขุนนางก่อนที่จะญี่ปุ่นจะติดต่อกับชาวตะวันตกนั้นลัทธิการเมืองหรือลัทธิชาตินิยมอันหนึ่งที่เรียกว่า บุชิตโด แพร่หลายกว้างขวางมาก ลัทธินี้สอนว่า คนญี่ปุ่นทุกคนเป็นทหาร คนญี่ปุ่นทุกคนต้องมีความรู้สึกเจ็บแค้นด้วยวิธีซ่อนความรู้สึกไว้ให้ได้ ชาติญี่ปุ่นเกิดมาจากเทวดา หรือดวงอาทิตย์ ชาติญี่ปุ่นสูงสุดกว่าชาติใด ๆ ในโลก ลัทธินี้เลื่อมไปในสมัยหนึ่งครั้นต่อมาก่อนเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 พวกทหารญี่ปุ่นก็ช่วยกันก่อลัทธิ บุชิตโด ให้ลูกโนหลงขึ้นอีกในตอนนั้นนักพรตที่สวดมนต์อยู่ในวัดยังต้องเอาเรื่องของบุชิตโดใส่เข้าไว้ในบทสวดด้วย (เสฐียรพันธุ์รังษี, 2513)

2.5 ลำดับชั้นแห่งความศรัทธาในทางศาสนา

นักปราชญ์ฝ่ายศาสนา ได้พิจารณาความเป็นไปของมนุษย์ตามประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา ได้กำหนดลำดับแห่งการนับถือ หรือลำดับแห่งความศรัทธาเป็นชั้น ๆ โดยแบ่งออกเป็น 5 ลำดับตามพัฒนาการแห่งความคิดของมนุษย์ ดังนี้

1. การนับถือธรรมชาติ (Animatism) มนุษย์ถูกแวดล้อมด้วยธรรมชาติอยู่ตลอดเวลา ถ้าธรรมชาติเป็นปรกติก็ไม่เป็นเรื่องแปลกประหลาดอะไรนัก แต่เมื่อใดธรรมชาติแปรเปลี่ยนไป เช่น เกิดวาตภัย อุทกภัย แผ่นดินไหว ภูเขาพังทลาย ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลแห้งแล้ง ข้าวธากหมากแพง เหล่านี้ทำให้ไม่สบายกาย ไม่สบายใจเกิดความเป็นทุกข์ มนุษย์จึงมีความคิดเอาว่าธรรมชาติรอบข้างนี้ จะต้องมียานาจสามารถบันดาลความสุขความทุกข์ได้ จึงพากันกราบไหว้หรือแสดงความประจบประแจงเอาใจธรรมชาติเพื่อที่จะบันดาลความสุขให้แก่ตน

2. การนับถือผีสา่งเทวดา (Animism) ความคิดของมนุษย์ในขั้นนี้มี ความเชื่อว่าธรรมชาติมีอยู่รอบข้างไม่ว่าจะเป็น ความร้อน ความหนาว ความสว่าง ความมืด ความชื้น ความแห้ง พายุฝน น้ำ ภูเขา พื้นดิน ต้นไม้ใหญ่ สิ่งเหล่านี้สามารถบันดาลให้เกิดภาวะผันแปรไปได้ต่าง ๆ ธรรมชาติเหล่านี้คงจะมีอำนาจอะไรบางอย่างสิงสถิตอยู่ อำนาจที่สามารถบันดาลได้นี้เรียกว่า Spirit (วิญญาณ) ดังนั้นเมื่อมนุษย์ประสบกับภัยธรรมชาติก็มักเอาเองว่า คงจะเป็นเพราะผีสา่งเทวดาประจำธรรมชาติเหล่านั้นเป็นผู้กำหนด ฉะนั้นจึงเกิดลัทธิบูชาผีสา่งเทวดาขึ้นเพื่อจะได้อำนาจผลพระโชชนให้แก่ตน คนในสมัยโบราณยังมีพิธีฆ่าคนหรือสัตว์เพื่อบูชาผี และถวายพืชพันธุ์ธัญญาหารให้แก่ผีสา่งเทวดา ในด้านการบูชาผีนั้นก็กระทำกันอย่างง่าย ๆ เช่น ถ้าจะบูชาเทพประจำพื้นดินก็เอาผู้ถูกบูชาฝังลงไปดินให้ตายทั้งเป็น ถ้าบูชาเทพประจำแม่น้ำก็จับผู้ที่ถูกบูชาโยนลงไปในแม่น้ำให้จมน้ำตาย ถ้าเป็นเทพประจำฟ้า ก็เอาผู้ถูกบูชาเผาทั้งเป็นเพื่อให้กลิ่นของเนื้อสด ๆ ที่ถูกเผาลอยไปสู่เบื้องบน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความพอใจแก่เทวดา เพื่อจะได้โปรดปรานบันดาลความสุขให้แก่ตน

3. การบูชาบรรพบุรุษ (Ancestor Worship) มนุษย์สมัยโบราณนั้นมีความเชื่อว่าถ้าตายไปแล้วไม่สูญไปไหน ดวงวิญญาณจะต้องเหลืออยู่และคอยเฝ้าดูแลความทุกข์สุขของลูกหลานหรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับอยู่ ยิ่งไปกว่านั้นยังมีความเชื่อว่าเมื่อถึงเวลากำหนดดวงวิญญาณนั้นจะกลับคืนเข้าสู่ร่างเดิม ด้วยความเชื่อเช่นนี้จึงบังเกิดการบูชาดวงวิญญาณของบรรพบุรุษขึ้นมาด้วยเหตุ 2 ประการ คือ

3.1 เคารพบูชาเพราะความเกรงกลัวว่าดวงวิญญาณนั้น ๆ จะทำร้ายตนและลูกหลานที่ได้ประกอบกรรมทำชั่ว

3.2 เคารพบูชาเพราะความกตัญญูรู้คุณของบรรพบุรุษ

การแสดงความเคารพบูชาตามนัยแห่งข้อ 2 นี้ จะเห็นได้จากการเก็บศพของชาวอีธิโอเปียโบราณ การบูชาบรรพบุรุษของจีน และการบูชาเทพเจ้าของกรีก ซึ่งแต่เดิมคงเป็นผู้ครองนครที่ทำประโยชน์ให้กับมหาชนจึงเป็นที่เคารพบูชาของผู้คนเป็นจำนวนมาก เมื่อตายไปแล้วจึงได้รับการยกย่องว่าเป็นเทพเจ้า

4. การนับถือเทพหลายองค์ (Polytheism) เกี่ยวกับการนับถือเทพเจ้าหลายองค์นี้เนื่องมาจากการนับถือบรรพบุรุษหลายคน จึงกลายมาเป็นเรื่องที่จะต้องแสดงความเคารพกราบไหว้และสวาทเกรงต่อเทพเจ้าหลายองค์ อีกอย่างหนึ่งความคิดของคนในระชนั้นมีความคิดเกี่ยวกับการสร้างภาพเทพเจ้าตามความนึกคิดของตน

ในประเทศอีธิโอเปียโบราณมีเทพเจ้าแห่งแม่น้ำไนล์ เทพเจ้าแห่งดวงอาทิตย์ เทพเจ้าแห่งดวงจันทร์ เทพเจ้าแห่งดวงวิญญาณ เทพเจ้าแห่งความตาย ในประเทศกรีกโบราณมีนิสัยเป็นนักคิดปะจักษ์มองเห็นความงามในทุกสิ่งทุกอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือความงามของธรรมชาติ อารมณ์ใด ๆ ของธรรมชาติที่ยังเป็นของลึกลับและอธิบายกันไม่ได้พวกชาวกรีกก็จะอธิบายไปในทางที่เป็นอย่างมนุษย์ทำให้เป็นตัวเป็นคนขึ้นมาอย่างที่เราเรียกว่า Personification ซึ่งทางพุทธศาสนาเรียกว่า บุคลาธิษฐาน

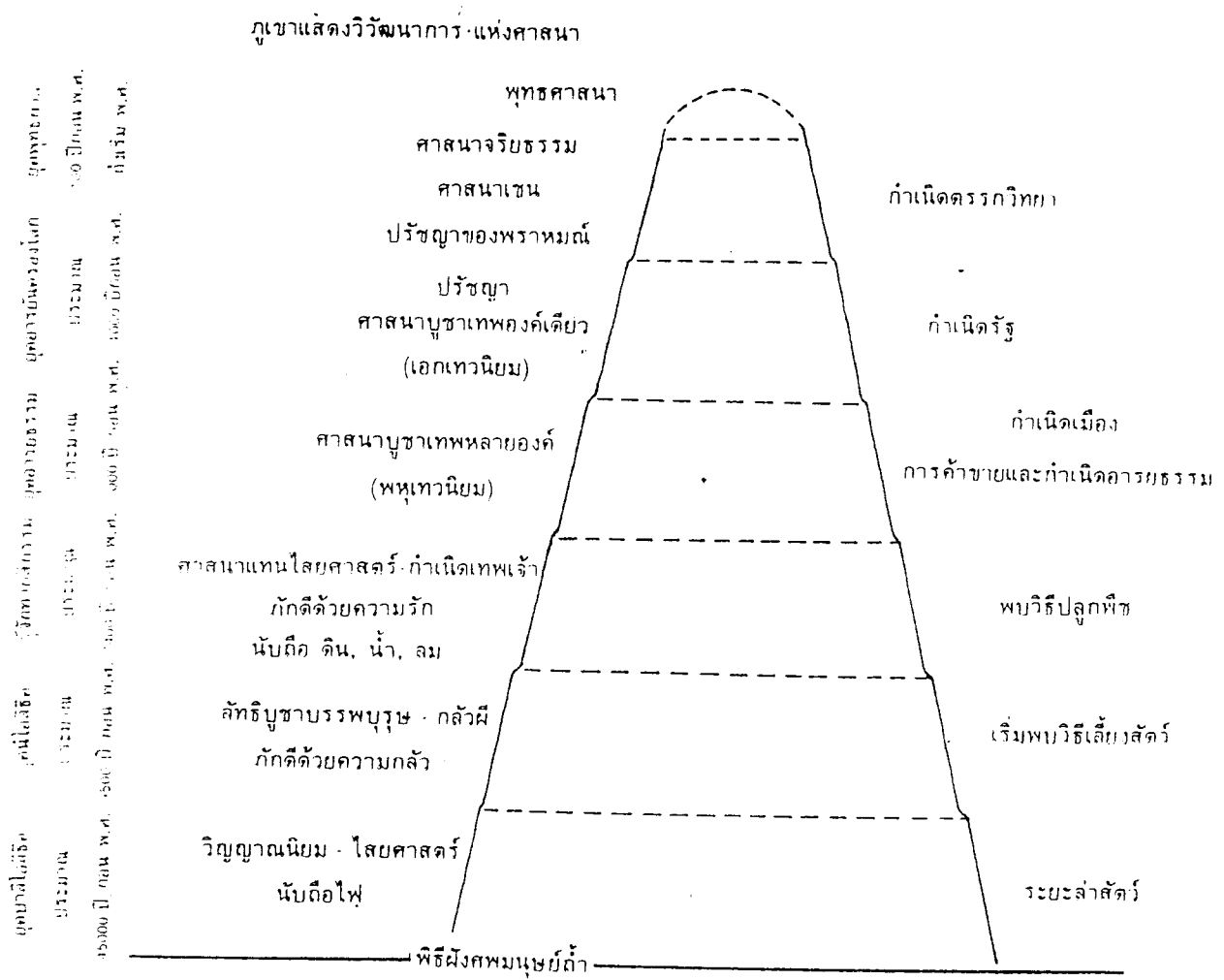
5. การนับถือพระเจ้าองค์เดียว (Monotheism) การนับถือพระเจ้าองค์เดียว เกิดขึ้นเพราะมนุษย์ที่เป็นหัวหน้าพยายามที่จะควบคุมผู้คนของตนไว้ให้เป็นหมู่เหล่ามิให้แตกแยกกัน จึงใช้วิธีสั่งสอนให้เชื่อว่าในโลกนี้มีพระเจ้าสูงสุดเพียงองค์เดียวเท่านั้น พระองค์เป็นผู้สร้างสรรพสิ่งทั้งหลายให้เกิดขึ้นในโลก พระองค์มีอำนาจที่ยิ่งใหญ่ที่จะบันดาลสิ่งต่าง ๆ รวมทั้งมนุษย์ให้เป็นไปตามพระประสงค์ของพระองค์ พระองค์ทรงไว้ซึ่งความเมตตาและทรงเป็นผู้คุ้มครองมนุษย์ทั้งหลาย

การประกาศบัญญัติ 10 ประการ โดยอ้างอำนาจของพระยะโฮวาของโมเสส ก็มีการประกาศพระคัมภีร์อัล-กุรอาน (โคหฺร่าน) ของพระมะหะหมัดก็ดีเป็นความมุ่งหมายที่จะรวบรวมผู้คนภายในครอบครัวของตน ให้มีจุดรวมสูงสุดทางใจเป็นจุดเดียวกัน ทั้งนี้เพื่อสร้างความรู้สึกในความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนั่นเอง

6. การนับถือเหตุผล ความเชื่อในขั้นนี้มนุษย์มีความคิดเป็นของตนเองไม่ยอมขึ้นอยู่กับความงมงาย แต่กลับมาใช้เหตุผลอันเป็นลำดับขั้นสูงแห่งปัญญาความคิดโดยอาศัยเหตุผลและผลเช่นนั้น เป็นเหตุให้เกิดลัทธิศาสนาที่สำคัญของโลก คือ พุทธศาสนา

2.6 ประเภทของศาสนา

ตามที่กล่าวไว้ในเรื่อง "มูลเหตุที่สำคัญที่ทำให้เกิดศาสนา" มาแล้วนี้ พบว่า ศาสนาที่เกิดขึ้นจากความเชื่อของมนุษย์นั้น ได้วิวัฒนาการมาหลายขั้นหลายตอน โดยเริ่มจากความเชื่ออันเกิดจากความไม่รู้เหตุผล มาสู่ความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญหามากยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้จากภาพข้างล่างนี้

ภาพที่ 1 แสดงวิวัฒนาการของศาสนาต่าง ๆ ของโลก

จากภาพที่แสดงให้เห็นข้างบนนี้ ศาสนาจึงแบ่งออกได้เป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้

2 ประเภท (สรุป ปกฏานุกรม, 2513)

1. ศาสนาเทวนิยม (Theism)

2. ศาสนาอเทวนิยม (Non-theism)

1. ศาสนาเทวนิยม (Theism) เป็นศาสนาที่มีขึ้นในระดับต้น ๆ ตามความคิดของมวลมนุษยชาติ เป็นระยะที่มนุษย์มีแต่ศรัทธาความเชื่ออย่างฝังแน่นในองค์เทวะ โดยมีความเชื่ออย่างสนิทใจว่าเทวะ หรือ พระผู้เป็นเจ้า เป็นผู้สร้างสรรพสิ่งต่าง ๆ เช่น สร้างโลก สร้างมนุษย์ สัตว์ พืช และทรงบันดาลให้สิ่งที่สร้างขึ้นมานั้นเป็นไปต่าง ๆ ตามความประสงค์อีกด้วย ศาสนาประเภทนี้ ยังแบ่งออกเป็นชนิดย่อย ๆ ตามความเชื่อที่มีต่อเทพเจ้า ดังนี้

1.1 เอกเทวนิยม (Monotheism) ผู้นับถือศาสนาประเภทนี้ เชื่อว่ามีพระเจ้าผู้ยิ่งใหญ่เพียงองค์เดียว ทรงเป็นผู้สร้างผู้บันดาลทุกสิ่งทุกอย่างให้เกิดขึ้นให้เป็นขึ้นทรงเป็นผู้มีศักดิ์ภาพเหนืออื่นใด ทรงสิงสถิตอยู่ทุกหนทุกแห่ง จึงทรงล่วงรู้ในทุกสิ่งทุกอย่างที่มีอยู่ในโลก ได้แก่ ศาสนาฮิว คริสต์ อิสลาม และลัทธิ

1.2 ทวิเทวนิยม (Dual-theism) คือ ศาสนาที่ผู้นับถือเชื่อว่ามีเทพเจ้า 2 องค์ มีอำนาจศักดานุภาพเท่า ๆ กัน เป็นคู่แข่งของกันและกัน เช่น ศาสนาโซโรอัสเตอร์ (Zoroastrianism) หรือ ปาร์ซี (Parsi) ในเปอร์เซีย เกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ.117 มีพระเจ้า 2 องค์ คืออหุระมาสดาหรืออสุระมาสเตอร์ (Ahura MaZda, Asura Master) เป็นเทพเจ้าแห่งความดีกับอหิรมัน (Ahariman) เป็นเทพเจ้าแห่งความชั่ว คนจะดีหรือชั่วก็ขึ้นอยู่กับอำนาจของพระเจ้าทั้ง 2 องค์นี้

1.3 พหุเทวนิยม (Polytheism) ศาสนาประเภทนี้ถือกันว่ามีพระเจ้าอยู่หลายพระองค์ มีอำนาจเท่ากันบ้าง ไม่เท่ากันบ้าง เช่น ศาสนาพราหมณ์ มีพระเจ้า 3 องค์ เรียกว่า "ตรีมูรติ" มีหน้าที่ต่างกัน คือ

พระพรหม เป็น ผู้สร้าง

พระอิศวร เป็น ผู้ทำลาย

พระนารายณ์ เป็น ผู้รักษา

1.4 ธรรมชาติเทวนิยม (Deism) คือลัทธิความเชื่อที่ถือว่าไม่มีเทพประจำกลุ่มชนประจำบุคคล เช่น เทพประจำต้นไม้ ภูเขา ศาลพระภูมิ เทวดาประจำหมู่บ้าน ประจำเผ่า และประจำชาติ เป็นต้น

2. ศาสนาอเทวนิยม (Non-theism) เป็นศาสนาที่ไม่ยอมรับในความมีอยู่ของพระเจ้า ในการสร้างโลก แต่อาจจะยอมรับว่ามีเทวดาต่าง ๆ ศาสนาประเภทนี้ ถือว่าจักรวาลและโลก เกิดขึ้นเองโดยอาศัยหลักเหตุผล คือปัจจัยต่าง ๆ และเมื่อเกิดขึ้นมาแล้ว ก็เป็นไปเองตามกำลัง เหตุปัจจัย หาใช่การบันดาลของพระผู้เป็นเจ้าไม่ บางทีก็เรียกศาสนาประเภทนี้ว่า ศาสนา เหตุผลนิยม ศาสนาประเภทนี้เกิดขึ้นมาภายหลัง คือ ประมาณ 2,000 ปี มาแล้ว ได้แก่ ศาสนาพุทธ เช่น เล่าจื๊อ เต๋า เป็นต้น

ถ้าจะแบ่งศาสนาตามลักษณะที่ยังมีผู้นับถืออยู่ในปัจจุบัน และศาสนาที่เลิกการนับถือ แล้ว ก็แบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท ดังนี้

1. ศาสนาที่ตายแล้ว (Dead Religions) เป็นศาสนาที่เคยมีผู้นับถือมาแล้วในอดีต แต่ปัจจุบันได้เลิกนับถือไปแล้ว นักการศึกษาได้รวบรวมไว้มีอยู่ 12 ศาสนา คือ

1.1 ทวีปแอฟริกา ได้แก่ศาสนาของชาวอีธิโอเปียโบราณ

1.2 ทวีปอเมริกา ได้แก่ ศาสนาของชาวเปรูโบราณ และศาสนาของชาว เม็กซิโกโบราณ

1.3 ทวีปเอเชีย ได้แก่

1.3.1 ศาสนามิทรา (Mithraism) ของชาวเปอร์เซีย นับถือพระอาทิตย์

1.3.2 ศาสนามานิไค (Manichaeism) ไม่ปรากฏว่าอยู่ในแถบใด มีผู้นับถือในพุทธศตวรรษที่ 9-11 ถือว่าพระเจ้ากับพญามารเป็นคู่ปรับกันตลอดกาล

1.3.3 ศาสนาของชนเผ่าบาบิโลเนีย

1.3.4 ศาสนาของชนเผ่าฟินิเซีย

1.3.5 ศาสนาของชนเผ่าฮิตไตต์ (Hitittes) ในเอเชียไมเนอร์

1.4 ทวีปยุโรป ได้แก่

1.4.1 ศาสนาของชาวโรมันโบราณ

1.4.2 ศาสนาของชาวกรีกโบราณ

1.4.3 ศาสนาของชาวติตันยุคแรก

1.4.4 ศาสนาของชาวสแกนดิเนเวีย

2. ศาสนาที่ยังมีชีวิตอยู่ (Living Religions) คือ ศาสนาที่ยังมีคนนับถืออยู่ในปัจจุบัน นักการศึกษาได้ประมวลไว้มีอยู่ 11 ศาสนา คือ

2.1 ศาสนาที่เกิดขึ้นในเอเชียตะวันออก คือ จีน ญี่ปุ่น ได้แก่ ศาสนาขงจื๊อ ศาสนาเต๋าและศาสนาชินโต

2.2 ศาสนาที่เกิดขึ้นในเอเชียใต้ คือ อินเดีย ได้แก่ศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ ลิกซ์ และเชน

2.3 ศาสนาที่เกิดขึ้นในเอเชียตะวันตก คือ ปาเลสไตน์ เปอร์เซีย และอาหรับ ได้แก่ ศาสนาฮิว คริสต์ อิสลาม และโซโรอัสเตอร์

ถ้าจะแบ่งศาสนา โดยถือหลักตามความนับถือของคนภายในชาติและตามความนับถือของต่างชาติ ก็แบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. ศาสนาของชาติ (National Religion) ได้แก่ ศาสนาที่เกิดขึ้นในประเทศใดก็นับถือกันอยู่ในประเทศนั้น ได้แก่

1.1 ญี่ปุ่น มีศาสนา ชินโต

1.2 จีน มีศาสนา ขงจื๊อ เต๋า

1.3 อินเดีย มีศาสนา เช่น ลิกซ์ พราหมณ์ (ฮินดู)

2. ศาสนาของโลกหรือศาสนาสากล (Universal Religion) คือ ศาสนาที่เกิดขึ้นแห่งหนึ่ง แต่มีผู้นับถืออีกหลายแห่งในประเทศอื่น ได้แก่

2.1 ศาสนาคริสต์

2.2 ศาสนาอิสลาม

2.3 ศาสนาพุทธ

2.7 ความสำคัญและอิทธิพลของศาสนา

(สุเมธ เมธาวิทยากุล, 2525) กล่าวว่า ศาสนามีอิทธิพลต่อสังคมมนุษย์ในแง่ต่าง ๆ ดังนี้

1. ศาสนาทำให้เกิดความสามัคคี ถึงแม้ว่าสมาชิกในสังคมจะมีจำนวนมากและมีความแตกต่างกันในด้านต่าง ๆ แต่ก็สามารถรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ มีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน (Sense of belongingness) ก็เพราะมีศาสนาเป็นสายสัมพันธ์สำหรับเชื่อมโยงความคิด ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม และประเพณีต่าง ๆ ของคนเหล่านั้นให้มาลงตรงจุดเดียวกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ศาสนาเป็นสายใยแห่งความเชื่อมโยงอันเหนียวแน่น ที่ทำให้คนในสังคมสามารถรวมกลุ่มกันได้ในทุกระดับชั้นตั้งแต่ระดับบุคคล ระดับตระกูลระดับเผ่าพันธุ์ ระดับเชื้อชาติ ระดับกลุ่มสังคม ระดับประเทศ ตลอดจนถึงระดับโลก

2. ศาสนาทำให้มนุษย์แตกแยกและขัดแย้งกัน อิทธิพลของศาสนาในที่นี้ หมายถึงอิทธิพลของศาสนาในสังคมที่มีการนับถือศาสนา (Religious plural society) เช่น เลบานอน ไอร์แลนด์เหนือ อินเดีย และฟิลิปปินส์ เป็นต้น จากการแผ่ขยายของวัฒนธรรม เป็นผลทำให้สังคมบางแห่งยอมรับนับถือศาสนาหลายศาสนา เป็นธรรมดาที่ศาสนาต่าง ๆ ถึงแม้จะมีจุดหมายปลายทางเหมือนกันหรือคล้ายคลึงกัน แต่หลักการและวิธีการของศาสนาเหล่านั้นมักจะแตกต่างกัน จึงทำให้ผู้ที่นับถือเกิดการขัดแย้งแตกแยกกันในทุกระดับชั้นของสังคม จนกลายเป็นความขัดแย้ง รุนแรง และแตกแยกในระดับชาติ ระดับนานาชาติ ความขัดแย้งดังนี้เป็นเหตุนำมาซึ่งความเสื่อม และความเจริญของสังคม

3. ศาสนาเป็นตัวกำหนดรูปแบบวัฒนธรรมของสังคม ดันเหตุที่เป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดรูปแบบวัฒนธรรมมีหลายประการ คือ การเมือง ศาสนา ปรัชญา และเศรษฐกิจ เป็นต้น ศาสนาก็เป็นตัวการสำคัญประการหนึ่ง ที่มีส่วนกำหนดรูปแบบของวัฒนธรรม ดังที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติว่า การที่สังคมแต่ละแห่งมีวัฒนธรรมที่แตกต่างกันนั้น เป็นเพราะนับถือศาสนาที่แตกต่างกัน เช่น สังคมแถบดินแดนอาหรับก็มีวัฒนธรรมแบบอิสลาม สังคมแถบอินเดีย และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็มีวัฒนธรรมแบบพราหมณ์-พุทธ สังคมแถบยุโรปก็มีวัฒนธรรมแบบตะวันตก (Westernization) คือ แบบคริสต์ ซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากวัฒนธรรมของฮิว ผู้เป็นต้นตำหรับของศาสนาคริสต์ เป็นต้น

เพื่อความเข้าใจอย่างชัดเจนถึงอิทธิพลของศาสนาที่มีต่อวัฒนธรรม ขอยกตัวอย่างให้เห็นดังนี้

3.1 สังคมไทย สังคมไทยปัจจุบันยังคงอยู่ใต้อิทธิพลของวัฒนธรรมอินเดีย (Indianization) อยู่ ปัจจุบันถึงแม้จะยอมรับเอาวัฒนธรรมแบบตะวันตกเข้ามา แต่รากฐานดั้งเดิมยังเป็นแบบอินเดีย คือ พุทธและพราหมณ์ผสมกัน

3.1.1 ในด้านภาษา ภาษาไทยมีคำที่เป็นภาษาต่างประเทศปนอยู่มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ ภาษาบาลี-สันสกฤต ซึ่งไทยรับมาจากศาสนาพุทธและพราหมณ์ ตัวอย่างง่าย ๆ แต่เห็นชัดใกล้ตัวที่สุด คือชื่อและนามสกุลของคนไทยในปัจจุบัน ส่วนมากใช้ภาษาบาลี-สันสกฤต ที่ใช้ภาษาไทยแท้ ๆ มีอยู่น้อยเพราะเห็นว่าออกเสียงไม่ไพเราะ และไม่ทันสมัย

3.1.2 ในด้านวรรณคดี วรรณคดีไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา ส่วนมากได้รับอิทธิพลจากวรรณคดีของอินเดียทั้งพุทธและพราหมณ์ เช่น

3.1.2.1 วรรณคดีเกี่ยวกับศาสนาพุทธ ได้แก่ ไตรภูมิพระร่วง
มหาชาติคำหลวง นันทโศภนสูตรคำหลวง พระปฐม
สมโพธิกถา สามัคคีเภทคำฉันท์ ฯลฯ

3.1.2.2 วรรณคดีไทยที่เกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์ ได้แก่
อนิรุทธคำฉันท์ รามเกียรติ์ กฤษณาสอนน้องคำฉันท์
นารายณ์สิบปาง ศกุนตลา ปริยทรรสิกขา พระนลคำหลวง
 ฯลฯ

3.1.3 ในด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ขนบธรรมเนียมประเพณี
ไทยที่ได้แบบอย่างมาจากอินเดีย นั้น จะเห็นได้ชัดจากพิธีกรรม และงานประเพณีต่าง ๆ เช่น
พิธีโกนจุก พิธีสารทเทศกาลสงกรานต์ ประเพณีเข้าพรรษา-ออกพรรษา พิธีลอยกระทง และ
ธรรมเนียมการกราบการไหว้ การแสดงความอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ เป็นต้น

3.1.4 ในด้านสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม และประติมากรรม
รูปแบบเดิมของศิลปะแบบไทยนั้นได้แบบอย่างมาจากอินเดีย กล่าวคือ ชาวอินเดียซึ่งนับถือศาสนา
พราหมณ์และพุทธ ได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานในแหลมสุวรรณภูมิ ขณะเดียวกันก็ได้นำเอาศิลปะ
การก่อสร้างอาคารบ้านเรือน วัดวาอาราม ลวดลายการวาดภาพ การแกะสลัก และการปั้น
แบบอินเดียเข้ามาด้วย

3.2 สังคมยุโรป ชาวยุโรปส่วนมากนับถือศาสนาคริสต์ซึ่งเริ่มต้นที่จักรวรรดิ
โรมันสมัยกลาง สมัยราชวงศ์จูลีเลียน ชาวโรมันเริ่มรับเอาวัฒนธรรมของฮิว คือ ฮอมรับนับถือ
ศาสนาคริสต์ซึ่งเผยแพร่ด้วยภาษาฮิว จึงทำให้ภาษาฮิวปนอยู่ในภาษากรีกละตินมาก ภาษาฮิว
ในปัจจุบันมีภาษาฮิวปนอยู่มากเพราะศาสนาคริสต์ก็ได้รับการนำไปเผยแพร่ในดินแดนนี้ด้วย

4. ศาสนาเป็นตัวองค์กรหรือเครื่องเสริมกำลังแก่การเมืองการปกครอง ศาสนา
ถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองของนักปกครองที่เป็นผลดียิ่ง ดังนี้

4.1 ศาสนาเป็นเครื่องมือเสริมกำลังแก่การเมืองการปกครอง ในกรณีที่ผู้ปกครอง
ไม่สามารถจะควบคุมผู้ที่อยู่ในความปกครองได้โดยง่าย หรือบางครั้งเกรงว่า ผู้คนที่อยู่ใน
การปกครองของตนเองจะไม่เชื่อฟัง จึงใช้ศาสนาที่พวกเขานับถืออยู่เป็นเครื่องมือ โดยอ้างว่า
เป็นประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้า ทำให้ผู้อยู่ใต้การปกครองไม่กล้าฝ่าฝืนคำสั่งสอนของตน เช่น
โมเสส อ้างบัญญัติ 10 ประการว่าเป็นโอวาทของพระเจ้า จึงสามารถควบคุมชาวฮิวที่กำลัง
วุ่นวายอยู่ได้

4.2 ศาสนาเป็นองค์ปกครองโดยตรง ในกรณีนี้ นักการปกครองใช้บทบัญญัติทางศาสนาเป็นกฎหมายปกครอง เช่น ศาสนาพุทธนิกายลามะในทิเบต คาไลลามะเป็นทั้งสังฆราชและเป็นทั้งกษัตริย์ปกครองราชรัฐโดยตรง พระธรรมวินัยเป็นเสมือนกฎหมายรัฐธรรมนูญคือเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ และรัฐอิสลามทุกประเทศที่มีอยู่ในโลกจนสมัยปัจจุบันนี้ เช่น อิหร่าน ซาอุดีอาระเบีย อียิปต์ เป็นต้น ถือกฎหมายสูงสุด คือ บทบัญญัติในคัมภีร์อัลกุรอานเป็นกฎหมายปกครองที่ศักดิ์สิทธิ์ การลงโทษทุกชนิดถือว่าพระเจ้าทรงลงอาญาโดยผ่านผู้ปกครองบ้านเมือง

5. ศาสนาทำให้คนเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ ศาสนาเป็นหลักคำสอนที่มุ่งให้คนเราพัฒนาจากสภาพความเป็นสัตว์ไปสู่ความเป็นมนุษย์ซึ่งเป็นสภาพที่สูงกว่าสัตว์และคนที่ยังไม่พัฒนา ถ้าว่าโดยธรรมชาติแล้ว สัตว์กับคนนั้นไม่มีอะไรแตกต่างกัน คือ มีสัญชาติเดิมเสมอกัน ดังบาลีว่า "อาหารนิททา ภยเมถุนญเจ สามาญญเมตปสุกัณราน" (พุทธทาสภิกขุ, 2521) ซึ่งแปลว่า การหาอาหารก็ดี การแสวงหาความสุขทางการนอนก็ดี การรู้จักหนีภัยก็ดี การประกอบกิจทางเพศก็ดี เหล่านี้เสมอกันหมดทั้งคนและสัตว์

แต่สิ่งที่ทำให้มนุษย์แตกต่างไปจากสัตว์มีเพียงประการเดียว คือธรรมะ การกระทำที่ถูกต้องและเหมาะสมดังบาลีว่า "ธมฺโม หิ เตสํ อธิโก วิเสโส ธมฺเมเน หีนา ปสุกัสมานา" (พุทธทาสภิกขุ, 2521) ซึ่งแปลว่า ธรรมะเท่านั้นที่ทำให้คนผิดแผกแตกต่างระหว่างคนกับสัตว์ ถ้าปราศจากธรรมะเสียแล้ว คนก็เสมอเหมือนกับสัตว์

การที่คนจะมีธรรมะ คือเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบได้นั้น ก็ต้องได้รับการศึกษาอบรมทางศาสนาซึ่งให้การศึกษาทางจิต ทางปัญญา ทางศีลธรรม ธรรมะสอนให้รู้จักยับยั้งชั่งใจดีไม่ยอมปล่อยตนให้ตกอยู่ภายใต้อำนาจของกิเลส รู้จักเห็นใจผู้อื่นเห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง มองโลกในแง่ความเป็นจริง ไม่ปล่อยตัวไปกับความสุขชั่วครู่ชั่วยาม ผู้เข้าถึงธรรมะอันแท้จริงแล้วจะบรรลุถึงอุดมคติอันสูงสุดของชีวิต คือ ความจริง ความดี ความงาม ความสุขความเจริญและความบริสุทธิ์ อันเป็นจุดหมายสูงสุดของปรัชญาชีวิต

2.8 พุทธศาสนา

พุทธประวัติสังเขป

พระพุทธเจ้าทรงมีพระนามเดิมว่า "สิทธัตถะ" ทรงเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าสิริสุทโธทนะ และพระนางสิริมหามายาแห่งกรุงกบิลพัสดุ์ นครหลวงของแคว้นสักกะทางอินเดียภาคเหนือ พระองค์ประสูติที่ "ปาลุมพินี" อันตั้งอยู่คนต่อแดนระหว่างกรุงกบิลพัสดุ์และกรุงเทวทหะ ซึ่งปัจจุบันตั้งอยู่ในเขตประเทศเนปาล เรียกว่า "ลุมพินี"

เมื่อเจริญวัยทรงได้รับการศึกษาศิลปวิทยาอย่างดี เมื่อพระชนมายุ 16 พรรษา ทรงอภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงโสธรราชหรือพิมพ์แห่งกรุงเทวทหะ เมื่อพระชนมายุ 29 พรรษา ทรงได้พระราชโอรสพระนามว่า "ราหุล"

ในปีที่ 29 แห่งพระชนมายุนั้นได้เสด็จออกทรงผนวช เพื่อแสวงหาการตรัสรู้สัจธรรม เพื่อพ้นการเวียนว่ายตายเกิด และเพื่อสั่งสอนโลกให้ได้ตรัสรู้ตาม ครั้งแรกทรงศึกษาจากอาฬารดาบส และอุทกดาบส แต่ไม่ทรงเห็นด้วย จึงทรงค้นคว้าและปฏิบัติด้วยพระองค์เองต่อไป ทรงบำเพ็ญเพียรอย่างหนัก ครั้งแรกทรงทดลองวิถีที่มานพระองค์ตามแบบนักบวชครั้งนั้น ในที่สุดทรงพบว่ามิใช่ทางที่ถูก จึงทรงฝึกฝนอบรมทางจิตและตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ใน 6 ปีต่อมา คือเมื่อพระชนมายุได้ 35 ปี ณ โคนแห่งไม้โพธิ์ ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ปัจจุบันเรียกว่า "ตำบลพุทธคยา" แคว้นพิหารของอินเดีย

ต่อจากนั้นก็เสด็จไปแสดงธรรมครั้งแรกแก่ภิกษุ 5 รูป ซึ่งออกบวชตามพระองค์ และคอยรับใช้ระหว่างทรงบำเพ็ญเพียร แต่เมื่อเห็นพระองค์ทรงเลิกทรมานกายก็เข้าใจว่าทรงทำผิด จึงปลุกตัวออกมาอยู่ที่ป่า "อสิปตนะ" อันเป็นที่ห้อยถันแก่เนื้อ ใกล้กรุงพาราณสี ทรงแสดงธรรมครั้งแรก หรือที่เรียกว่า "ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร" นั้นได้ผล คือ ภิกษุรูปหนึ่งนามว่า "โกณฑัญญะ" ได้ดวงตาเห็นธรรม ต่อมาภิกษุอื่น ๆ ก็ได้รับการเทศนาสั่งสอนจนได้ดวงตาเห็นธรรมหมดทุกรูป ครั้นแล้วจึงทรงแสดง "อนัตตลักขณสูตร" เพื่อชี้ลักษณะที่เป็น "อนัตตา" หรือ "อาตมัน" ตามแบบพราหมณ์ ภิกษุทั้ง 5 รูป ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ สถานที่แสดงธรรมจักร ในปัจจุบันเรียกว่า "सारนาถ" อยู่ในแคว้นอุตตรประเทศของอินเดีย

ทรงแสดงธรรมและบัญญัติพระวินัยประดิษฐานพระพุทธศาสนา มีภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา คือ นักบวชชายหญิงและสาวกที่เป็นคฤหัสถ์ชายหญิงมากมายเป็นเวลา 45 ปี ก็ได้เสด็จปรินิพพาน ณ ป่าไม้สาละ ใกล้กรุงกุสินารา ปัจจุบันเรียกว่า กุสินคร ทรงสอนให้ถือพระธรรมวินัยเป็นพระศาสดาแทนพระองค์

พระองค์ไม่ได้สอนศาสนาโดยตัวพระองค์เป็นจุดศูนย์กลาง แต่ตั้งพระธรรมเป็นศูนย์กลาง พระธรรม คือความจริง ความถูกต้อง ความตรง ที่ทรงนำมาสั่งสอน มิได้ทรงสั่งสอนด้วยการเคาะ แต่ทรงประพฤติปฏิบัติได้ผลประจักษ์แจ้งในความจริงนั้น ๆ มาแล้วจึงนำมาสั่งสอน

พระองค์ไม่ทรงสอนเกี่ยวกับเทวศาสตร์สร้างโลก และไม่เรียกร้องความเคารพนับถือ กลับทรงแสดงว่าผู้บูชาพระองค์ด้วยวัตถุ เช่น ธูปเทียน และดอกไม้ ไม่ใช่บูชาด้วยบูชาอย่างถึงผู้ใดประพฤติดนดีตามธรรมะ ผู้นั้นจึงได้ชื่อว่า บูชาพระองค์ด้วยบูชาอย่างถึง เป็นการเน้นให้เห็นความสำคัญที่ความประพฤติปฏิบัติของศาสนิกชน เหตุการณ์ในพระชนม์ชีพของพระองค์ คือ

1. ประสูติ ก่อนพุทธศักราช 80 ปี ๗ ลุมพินี ซึ่งในปัจจุบันเรียกว่า "ลุมพินี" ตั้งอยู่ในประเทศเนปาล ในวันวิสาขบูชา คือ วันพระจันทร์เต็มดวงแห่งเดือน วิสาขะ (เทียบด้วยวันกลางเดือน 6 ของไทย)
2. ตรัสรู้ ก่อนพุทธศักราช 45 ปี ๗ โคนไม้โพธิ์ ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ซึ่งปัจจุบันเรียกว่า "พุทธคยา" ตั้งอยู่ในแคว้นพิหาร ประเทศอินเดีย ในวันวิสาขบูชาเช่นเดียวกับวันประสูติเป็นแต่ต่างปีกัน
3. แสดงธรรมครั้งแรก ในปีตรัสรู้นั้น เสด็จจากวันตรัสรู้ 2 เดือน ๗ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้กรุงพาราณสี ซึ่งปัจจุบันเรียกว่า "สารนาถ" ตั้งอยู่ในแคว้นอุตตรประเทศของอินเดียในวันอาสาฬหบูชา คือวันพระจันทร์เต็มดวงแห่งเดือนอาสาฬหะ (เทียบด้วยวันกลางเดือน 8 ของไทย)
4. ประดิษฐาน ก่อนพุทธศักราช 1 ปี ๗ ป่าไม้สาละใกล้กรุงกุสินาราซึ่งปัจจุบันเรียกว่า "กุสินคร" ตั้งอยู่ในแคว้นอุตตรประเทศของอินเดีย ในวันวิสาขบูชาเช่นเดียวกับวันประสูติ และตรัสรู้ เป็นแต่ต่างปีกัน

ลักษณะพุทธศาสนา

พระพุทธเจ้าทรงประกาศว่า มนุษย์ทั้งหลายมิใช่ข้าทาสแห่งพรหมและพรหมก็มีได้ลิขิตชีวิตมนุษย์ แต่มนุษย์ทุกคนล้วนลิขิตชีวิตตนด้วยการกระทำของตนเอง การกระทำที่แตกต่างกันย่อมให้ผลที่ต่างกัน การกระทำที่เหมาะสมย่อมนำมาซึ่งความสุข การกระทำที่ไม่เหมาะสมย่อมนำมาซึ่งความทุกข์ การเลือกประกอบกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งนั้นย่อมขึ้นอยู่กับสติปัญญาของแต่ละบุคคลซึ่งมีความแตกต่างกัน สติปัญญาของบุคคลนั้นสามารถพัฒนาได้ด้วยการฝึกฝน เมื่อสติปัญญาแก่กล้าขึ้นความเข้าใจต่อธรรมชาติดีมากขึ้น บุคคลจะสามารถสรรหาการประพฤติปฏิบัติในวิถีชีวิตได้ถูกต้องยิ่งขึ้น ผลที่ได้รับคือความสุขในชีวิตของบุคคลนั้น ดังนั้นพัฒนาการทางปัญญาจึงมีผลโดยตรงต่อการพัฒนาความสุขของชีวิต จากการเน้นในเรื่องการพัฒนาปัญญาจึงทำให้พระพุทธศาสนามีลักษณะเด่นดังนี้ (สุภญาณ, 2533)

1. พุทธศาสนาเคารพในศักยภาพของมนุษย์ โดยค้นพบว่ามนุษย์สามารถพัฒนาสติปัญญาของตนและพัฒนาพฤติกรรมของตนให้หลุดพ้นจากทุกข์ได้
2. พุทธศาสนาเชื่อว่าความเป็นจริงย่อมสามารถพิสูจน์ได้ พระพุทธเจ้าได้กล่าวสอนว่าไม่ควรเชื่อสิ่งใด ๆ โดยเหตุฉิบประการคือ
 - 2.1 ไม่ควรเชื่อด้วยการฟังตามกันมา
 - 2.2 ไม่ควรเชื่อด้วยการปฏิบัติสืบ ๆ กันมา

2.3 ไม่ควรเชื่อด้วยข่าวเล่าลือ

2.4 ไม่ควรเชื่อด้วยการอ้างตำรา

2.5 ไม่ควรเชื่อด้วยเพราะมีเหตุน่าเชื่อ

2.6 ไม่ควรเชื่อด้วยการคาดคะเน

2.7 ไม่ควรเชื่อด้วยการตรึกตามอาการ

2.8 ไม่ควรเชื่อด้วยการชอบใจว่าเหมือนกับความเห็นของตน

2.9 ไม่ควรเชื่อโดยการคำนวณเอาความเป็นไปได้

2.10 ไม่ควรเชื่อโดยถือว่าผู้พูดเป็นครูของเรา

พระพุทธองค์ได้กล่าวแก่พระภิกษุว่า คุณภิกษุ เมื่อใดเธอพึงรู้ด้วยตนเองว่า
สิ่งเหล่านี้ไม่ดี สิ่งเหล่านี้มีโทษ เธอพึงจะเสียเกิด

คุณภิกษุเมื่อใดเธอพึงรู้ด้วยตนเองว่า สิ่งเหล่านี้ดี สิ่งเหล่านี้มีประโยชน์ เธอพึง
น้อมมาใส่ใจตนเกิด

จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าเน้นให้บุคคลเชื่อการประจักษ์แจ้งของตน แทนที่จะเชื่อสิ่งอื่นใน
ขณะเดียวกัน ก็สนับสนุนการฟังมากกว่าจะเป็นองค์ประกอบแห่งพุทธสูตร ดังนั้นลักษณะพื้นฐานของ
พุทธศาสนาในประเด็นนี้ คือศึกษาให้มาก ฟังทุกคนแต่เชื่อตนเอง

3. พุทธศาสนาเป็นศาสตร์แห่งเหตุผล คำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหมดเป็นระบบเหตุผลที่
เข้าใจได้ หลักการพื้นฐานของพระพุทธศาสนาอยู่ที่ว่า ผลทั้งปวงย่อมมาแต่เหตุ ดังนั้นเมื่อ
ก่อเหตุย่อมเกิดผล เมื่อปรับเหตุย่อมปรุงผล และเมื่อดับเหตุย่อมดับผล

4. พุทธศาสนามุ่งพัฒนาจิตใจสู่ความสุขบริสุทธิ์สมบูรณ์เป็นเป้าหมายดังนั้นในการประเมิน
ค่าความรู้ พุทธศาสนาจึงให้ความสำคัญกับความรู้ที่สามารถทำให้หลุดพ้นจากทุกข์ได้เป็นสำคัญ สำหรับ
ความรู้ใดที่เป็นจริง แต่ไม่อาจทำให้หลุดพ้นจากทุกข์หรือยังประสอ์ประโยชน์ให้บังเกิดได้พุทธศาสนา
ไม่ยกย่องสรรเสริญความรู้เช่นนั้น หลักการพื้นฐานข้อนี้ คือ จงมีชีวิตอยู่กับสิ่งที่มีสาระประโยชน์
เพื่อพัฒนาตนและพัฒนาบุคคลอื่นเท่านั้น

จริยศาสตร์ในพระพุทธศาสนา

พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงหลักจริยศาสตร์อันเป็นข้อปฏิบัติเพื่อเอาชนะความทุกข์ไว้มากมาย
หลายบทซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 3 ชั้น ดังนี้ (สุเมธ เมธาวิทชากุล, 2525 กล่าวจาก
อมร โสภณวิเศษวงศ์, 2520)

1. จริยศาสตร์ขั้นต้น ได้แก่ ศีล 5 และ ขรรม 5
2. จริยศาสตร์ขั้นกลาง ได้แก่ กุศลกรรมบท
3. จริยศาสตร์ขั้นสูง ได้แก่ มรรค มืองค์ 8

จริยศาสตร์ขั้นต้น

จริยศาสตร์ขั้นนี้ เรียกว่า "เบญจศีล เบญจขรรม" แปลว่า ศีล 5 ข้อ ขรรม 5 ข้อ ซึ่งเป็นคู่ขนาน เป็นอุปการะแก่กันและกัน

ศีล 5 เป็นจริยศาสตร์ขั้นต้นอย่างหยาบ เป็นลักษณะการละเว้นประพฤติกว้างทางกายวาจา เรียกว่า "เบญจศีล" ได้แก่

1. เว้นจากการฆ่าสัตว์
2. เว้นจากการลักทรัพย์
3. เว้นจากการประพฤตินิคมในกาม
4. เว้นจากการนุศปด
5. เว้นจากการดื่มสุราเมรัย

ขรรม 5 เป็นจริยศาสตร์ขั้นต้นอย่างละเอียด เป็นคุณลักษณะทางใจ 5 อย่าง เรียกว่า "เบญจขรรม" ได้แก่

1. มีเมตตากรุณาต่อมนุษย์และสัตว์
2. เลือเพื่อเพื่อนพ้อง ประกอบสัมมาอาชีพ
3. สำรวมในกาม
4. นุศจริง
5. มีสติสัมปชัญญะ

การมีศีลห้า คือเว้นได้ 5 ประการข้างต้นนี้ เรียกว่า มนุชขรรม คือประพฤติตามเงื่อนไขอย่างมนุษย์

มนุชขรรม นับเป็นความดีขั้นต่ำสุดของความเป็นมนุษย์ ถ้ามนุษย์ผู้ใดละเมิดข้อห้ามทั้ง 5 ข้อนี้เพียงข้อใดข้อหนึ่งก็จะหลุดจากเขตแดนแห่งความเป็นมนุษย์ทันที เพราะคุณภาพของจิตใจลดต่ำลงไปอยู่ในระดับสัตว์เดรัจฉานแล้ว เช่น คนที่สามารถฆ่าคนอื่นและสัตว์อื่นได้ นับว่าคุณภาพจิตใจต่ำกว่าความเป็นมนุษย์ หลุดพ้นจากความเป็นมนุษย์เพราะขาดมนุชขรรมข้อเมตตา มาอยู่ในระดับเดรัจฉาน คนที่ลักขโมยปล้นจี้เอาของคนอื่นก็เท่ากับมีพฤติกรรมไม่ต่างไปจากสัตว์เดรัจฉานที่มีสันดานนิสัยที่ไม่เคยรู้จักคำว่า "กรรมสิทธิ์" ของผู้อื่นเลย คนที่ละเมิดประเวณี คือ ชอบประกอบกิจกรรมทางเพศกับเพศตรงกันข้ามที่ต้องห้าม เช่น สามเณร-ภรรยาคนอื่น พ่อ-แม่ พี่-น้อง

ของตนเอง เป็นต้น คนประเภทนี้นับว่ามีจิตใจต่ำทรามมากเพราะขาดมนุษยธรรมข้อที่ 3 ก็ไม่ต่างอะไรกับสัตว์เดรัจฉานที่เลี้ยงไว้ในบ้าน

ศีลประเภทอื่นที่มีในพระพุทธศาสนา เช่น ศีล 8 (สำหรับฆราวาสที่ถืออุโบสถ) ศีล 10 (สำหรับสามเณร) ศีล 227 (สำหรับภิกษุ) และศีลอื่น ๆ ที่มีได้มาในปาติโมกข์ ก็ส่งเคราะห์เข้ากับจริยศาสตร์ชั้นต่ำ เพราะล้วนแต่เป็นข้อบังคับสำหรับควบคุมกาชกับวาจาเท่านั้น ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่หยาบของมนุษย์ไม่ก้าวไปถึงพฤติกรรมที่ละเอียดคือ ใจ

จริยศาสตร์ชั้นกลาง

จริยศาสตร์ชั้นกลางเรียกว่า "กุศลกรรมบถ" แปลว่า "ทางแห่งการกระทำอันเป็นกุศล คือที่ดีงาม" มี 10 ข้อ คือ

กาชสุจริต 3 ได้แก่

1. เว้นจากการฆ่า และเบียดเบียนสัตว์
2. เว้นจากการละเมิดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่น
3. เว้นจากการประพฤติดัดประเวณี

วาจสุจริต 4 ได้แก่

1. เว้นจากการพูดเท็จ
2. เว้นจากการพูดสูงให้แตกแยกกัน
3. เว้นจากการพูดคำหยาบ
4. เว้นจากการพูดเพื่อเจ้อเหลวไหลไร้สาระ

มโนสุจริต 3 ได้แก่

1. ไม่คิดโลภอยากได้ของผู้อื่น
2. ไม่คิดพยายาทปองร้ายผู้อื่น
3. มีความคิดเห็นถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

จริยศาสตร์ชั้นสูง

ได้แก่การปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ที่เรียกว่า "อริยมรรค" หรือ "อัฐังคิยมรรค" "มรรค" คือ หนทางอันประเสริฐมีองค์ประกอบ 8 ประการ

1. ความเห็นชอบ ได้แก่การมีปัญญาหรือวิสัย 4 คือ

- 1.1 รู้ว่าชีวิตนี้มีแต่ความทุกข์เท่านั้น ความสุขไม่มี
- 1.2 รู้ว่าทุกข์นั้นเกิดจากเหตุ คือ ตัณหา ไม่ใช่เกิดจากพระเจ้าบันดาล
- 1.3 รู้ว่าทุกข์นั้นสามารถดับได้ด้วยวิธีที่ถูกต้อง

- 1.4 รู้จักวิธีที่จะปฏิบัติเพื่อให้พ้นทุกข์
2. ความคำริชชอบ คือคิดถูกต้อง ได้แก่
 - 2.1 คิดจะปลีกตัวออกจากกาม
 - 2.2 คิดไม่พยายาปกป้องรักษามิตร
 - 2.3 คิดไม่เบียดเบียนผู้อื่น
3. การเจรจาชอบ คือ พุดจาถูกต้อง ได้แก่
 - 3.1 ไม่พุดเท็จบิดเบือนความจริงให้คนอื่นเข้าใจผิด
 - 3.2 ไม่พุดส่อเสียดสูงให้แตกความสามัคคี
 - 3.3 ไม่พุดหยาบคาย
 - 3.4 ไม่พุดเพื่อเจ้อไว้สาละ
4. การกระทำชอบ คือประพฤติสุจริตทางกาย
 - 4.1 ไม่ฆ่าและเบียดเบียนสัตว์
 - 4.2 ไม่ละเมิดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของคนอื่น
 - 4.3 ไม่ประพฤติผิดประเวณี
5. การเลี้ยงชีพชอบ ได้แก่การเว้นอาชีพทุกจริต ประกอบอาชีพสุจริต (สัมมาอาชีวะ)
6. ความเพียรชอบ คือ ความพยายามที่จะไม่ให้โอกาสแก่กิเลสอันเป็นอุปสรรคขัดขวางต่อการบรรลุนิพพาน
 - 6.1 ระวังไม่ให้บาปเกิดขึ้นในจิต
 - 6.2 พยายามละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว
 - 6.3 พยายามทำความดีให้เกิดขึ้นในจิต
 - 6.4 พยายามรักษาความดีที่มีอยู่แล้วไม่ให้เสื่อม และทำดียิ่ง ๆ ขึ้นไป
7. การตั้งสติชอบ คือตั้งสติไว้ในวิถีทางที่ถูกต้อง ที่ตรงต่อการบรรลุผล ได้แก่

การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามความเป็นจริง คือตามที่สิ่งนั้น ๆ มันเป็นของมันเองคือ

 - 7.1 การตั้งสติพิจารณาภาสให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงภาสเท่านั้น ไม่ใช่ตัวสัตว์ ตัวบุคคล ไม่ใช่ตัวเราตัวเขา เป็นอนัตตา อย่าได้ยึดมั่นถือมั่นในภาส
 - 7.2 การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา คือ ความรู้สึกของเราให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่า เป็นเพียงความรู้สึกเท่านั้น ไม่ใช่ตัวสัตว์ ไม่ใช่ตัวบุคคล ไม่ใช่ตัวเรา ตัวเขา

ไม่ว่าจะเป็นความรู้สึกเป็นสุขก็ดี ความรู้สึกเป็นทุกข์ก็ดี หรือรู้สึกเฉย ๆ ก็ดี อย่าได้ยึดมั่นถือมั่น เพราะเป็นอนัตตา หาแก่นสารไม่ได้

7.3 การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิตให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่าเป็นเพียงความคิดเท่านั้น ไม่ใช่ตัวสัตว์ ไม่ใช่ตัวบุคคล ไม่ใช่ตัวเราตัวเขา เป็นอนัตตา อย่าได้ยึดมั่นถือมั่น กล่าวคือให้สติรู้ชัดว่า จิตของตนมีรากะหรือไม่มี มีโทสะหรือไม่มี มีโมหะหรือไม่มี เสรีาสลค หรือว่าปล่อยใจฟังชานหรือว่าสงบ เป็นต้น

7.4 การตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรม ให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่าเป็นเพียงธรรมชาติเท่านั้น ไม่ใช่ตัวสัตว์ไม่ใช่ตัวบุคคล ไม่ใช่ตัวเราไม่ใช่ตัวเขา อย่าได้ยึดมั่นถือมั่น กล่าวคือ ให้มีสติรู้ชัดแจ้งซึ่งธรรมทั้งหลาย ได้แก่นิรณ 5 ธน 5 อาสน 12 โพชฌงค์ 7 อริสัจ 4 ว่าคืออะไร เป็นอย่างไร มีอยู่ในตัวเราหรือไม่ เกิดขึ้นแล้วพัฒนาการและสิ้นสุดลงอย่างไร

8. การตั้งใจมั่นชอบ หมายถึง การทำสมาธิ ทำใจให้สงบจนได้ฌานบริบูรณ์ มีพลังแข็งแกร่งพอที่จะตัดกิเลสให้ขาดออกไปจากจิตได้ เรียกว่า ได้บรรลุนิพพาน

จริยศาสตร์ชั้นสูงนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ทางสายกลาง หรือ มัชฌิมาปฏิปทา และในการปฏิบัติตามองค์มรรค 8 นั้น เป็นเพียงการเตรียมตัวให้พร้อมที่จะเข้าถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดของพุทธศาสนา คือ นิพพาน ไม่ใช่จุดหมายอื่นแท้จริง คือ เป็นการชำระพื้นให้สะอาดก่อนแล้วจึงใช้อาวุธ คือ วิปัสสนาปัญญาตัดกิเลสให้ขาดสะบั้นลงโดยสิ้นเชิง

2.9 ความหมายของจริยธรรม

(พระเทพเวที (ประสุตย์ ปยุตโต) (2534) กล่าวว่า จริยธรรม หมายถึงระบบของการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงาม โดยจะต้องปฏิบัติถูกต้องต่อสังคมและธรรมชาติแวดล้อม

โกวิท ประวาลพุกษ์ และคณะ (2527) กล่าวว่าสรุปได้ว่า จริยธรรมมีความหมายเป็น 2 นัยคือ หมายถึงการประพฤติปฏิบัติในรอบของกฎเกณฑ์ที่สังคมยอมรับ และหมายถึงหลักเกณฑ์ที่ใช้ในการประเมินพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม

โฮแกน (Hogan, 1976 อ้างถึงใน นิธิ์ บุญงามคง, 2526) ได้ให้ความหมายของจริยธรรมไว้ว่า เป็นระบบกฎเกณฑ์สร้างขึ้นเพื่อชี้แนะพฤติกรรมสังคมหรือพฤติกรรมระหว่างบุคคล

เบอโควิทซ์ (Berkowitz, 1964) แสดงความคิดเห็นว่าจริยธรรมเป็นการกระทำที่สอดคล้องกับมาตรฐานแห่งพฤติกรรมที่ถูกต้องตามที่สังคมได้กำหนดไว้

2.10 ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับจริยธรรม

ศาสนาเป็นความเชื่อถือของมนุษย์จึงเป็นไปได้ในเรื่องของฝ่ายปรมัตถ์หรือความจริงอันเป็นที่สุด (ส.ศิวรักษ์, 2525) แต่ละศาสนามีสาระแห่งความจริงอันสูงสุดแตกต่างกัน ปรมัตถ์สัจหรือความจริงอันสูงสุดนี้เป็นสิ่งที่มีคุณค่าสูงสุดในชีวิตของคนที่จะต้องก้าวไปให้ถึงการที่จะบรรลุเป้าหมายดังกล่าวศาสนิกจะต้องมีสัมพันธภาพกับผู้อื่น ศาสนาจึงกำหนดศีลธรรม จรรยา จริยธรรม หรือธรรมจริยา เพื่อเป็นแนวทางให้มนุษย์ลดการเบียดเบียนผู้อื่นและธรรมชาตินวตล่อมให้มีการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เข้าแทนที่ ซึ่งหากศาสนิกชนปฏิบัติจริยธรรมได้สมบูรณ์เพียงใดก็จะสามารถเข้าถึงศาสนาในขั้นปรมัตถ์ได้มากขึ้นเพียงนั้น

จริยธรรมในความหมายนี้จึงแบ่งออกเป็น 2 ประการ คือ (โกวิท ประวาลพุกษ์ และคณะ, 2527)

1. จริยธรรมหลัก ซึ่งเป็นหลักของการดำรงชีวิตที่ประเสริฐ เป็นหลักที่เป็นสากลสัมพันธ์กับปรมัตถ์ธรรม จริยธรรมหลักจึงเป็นความจริงที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลาซึ่งอาจจะเรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่าเป็นศาสนธรรม

2. จริยธรรมรอง คือหลักของการประพฤติปฏิบัติตามความนิยมของสังคมหนึ่งในช่วงสมัยหนึ่งซึ่งไม่จำเป็นต้องสัมพันธ์กับศาสนธรรมในช่วงแรกเสมอไป จริยธรรมรองจึงเป็นสิ่งที่สามารถเพิกถอนเปลี่ยนแปลงได้

ถ้าหากศาสนธรรมและจริยธรรมรองเป็นไปในทางสอดคล้องกัน ศาสนธรรมก็จะกลายตัวนำทางค่านิยมของสังคม และสามารถประยุกต์ให้เหมาะสมกับกาลสมัย การที่ศาสนธรรมจะสอดคล้องกับจริยธรรมได้นั้น คำสอนของศาสนาจะต้องยอมไกล่เกลี่ยลงไปตามคุณค่าอื่น ๆ ในสังคมบ้าง โดยควรจะต้องคงหลักปรมัตถ์ธรรมไว้ ดังเช่นที่พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงอนุญาตให้แก้ไขดัดแปลงอนุบัญญัติได้ ศาสนาจึงมีอิทธิพลทางจริยธรรมในสังคม อื่น ๆ ศาสนานั้น ๆ กลายมาเป็นศาสนาประจำชาติด้วยแล้วย่อมจะนำเอาจริยธรรมเดิมของศาสนามาผสมผสานกับจริยธรรมรองของดินแดนที่รับศาสนานั้นไว้ สถาบันศาสนาจึงกลายเป็นสถาบันที่มีอำนาจและอิทธิพลในการเป็นผู้นำทางจริยธรรมของผู้ปกครองประชาชนในรัฐนั้น ๆ ด้วยเหตุนี้ในการจัดจริยศึกษา จึงไม่สามารถละเลยการศึกษาสาระของจริยธรรมที่อยู่ในศาสนาและความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับการวางพื้นฐานทางจริยธรรมให้แก่ศาสนิกชนแต่ละศาสนาไปได้

ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาและจริยธรรมยังสามารถวิเคราะห์ได้โดยนัยทางคุณธรรม ซึ่งทำให้มองเห็นภาพความสัมพันธ์ได้ดังต่อไปนี้ (ประภาศรี สีหอำไพ, 2531)

1. ศาสนาทุกศาสนาพื้นฐานจริยธรรมที่ขึงความดี ความงาม ความถูกต้อง บุญกุศล เป็นแก่นสารของศาสนาที่ศาสนานำมาประกอบเป็นหลักธรรมคำสอน ศาสนาทำหน้าที่ให้สวัสดิธรรม เป็นข้อปฏิบัติและเป็นข้อกำหนดพฤติกรรมของบุคคล
2. ศาสนาและจริยธรรมมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่สามารถวิเคราะห์แยกแยะรายละเอียดแยกออกจากกัน โดยลักษณะการวิเคราะห์ทางเทวศาสตร์ หรือ ธรรมชาตวิธีกากับจริยศาสตร์ โดยนัยนี้ศาสนาเปรียบเหมือนคลองที่มีฝั่งสองขนานเป็นขอบเขตให้สาหร่ายไหลไปสู่จุดหมายปลายทาง จริยธรรมเปรียบเหมือนน้ำ ถ้าลำคลองปราศจากน้ำย่อมเหือดแห้งไร้คุณค่า จริยธรรมจึงเป็นคุณค่าที่ทำให้ศาสนาดำรงสืบต่อมาโดยตลอด ส่วนศาสนาเป็นคลองธรรมกำหนดวิถีทางการดำรงชีวิตที่มีกรอบเป็นขอบเขตรักษาคุณค่าของจริยธรรมให้เป็นแนวเดียวกัน ศาสนาเป็นสื่อในการดำรงสืบทอดคุณธรรมให้เป็นที่ยอมรับนับถือตลอดมา
3. ศาสนาอาจเสื่อมเพราะขาดการปฏิบัติอย่างจริงจังของศาสนิกชน หรือ ถูกทำลายซ้ำซากจากคนภายนอกแต่จริยธรรมเป็นคุณค่าที่ถาวร ไม่มีสิ่งใดลบไล้งได้ ตัวอย่าง เช่น พระพุทธศาสนาที่สูญหายไปจากประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นแดนพุทธภูมิในช่วงระยะที่ถูกศาสนาอื่นทำลาย เมื่อเหตุการณ์บ้านเมืองสงบลงพระพุทธศาสนาก็มีสาวกประกาศเผยแผ่ขึ้นในประเทศอินเดีย เป็นที่ยอมรับนับถือได้ต่อมาจนถึงปัจจุบัน
4. ศาสนามีศาสนิกชนที่ศรัทธาดังนั้นจริยธรรมที่มีรายละเอียดปลีกย่อยสามารถใช้เหตุผลวิเคราะห์ ถูก-ผิด ดี-ชั่ว ควร-ไม่ควร ได้หลายทาง ตามสภาพเหตุการณ์แวดล้อม ทำให้ยุ่งยากแก่การตัดสินใจว่าสิ่งใดมีจริยธรรมหรือไม่ มากน้อยเพียงไร ศาสนาจึงเป็นกฎที่ใช้ตัดสิน สร้างระเบียบวินัยขึ้นในสังคม
5. ศาสนาและจริยธรรมสร้างสันติสุขขึ้นในโลก ความสัมพันธ์ของศาสนาและจริยธรรมนำไปสู่การปลูกฝังลักษณะนิสัยที่ดีในจิตใจของบุคคล ขยายขอบเขตวงกว้างไปถึงการอ่านวสพระโศชนต่อผู้อื่น มีความรักเมตตากรุณา มีการให้อภัย รู้จักการปฏิบัติต่อกันด้วยความเข้าใจและปรารถนาดีต่อกัน หลักธรรมจริยธรรมสร้างความสัมพันธ์ในมวลมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาสนาและจริยธรรมจึงมีลักษณะที่สนับสนุนเสวีภาพของมนุษย์ในด้านปลูกสำนึกในมโนธรรมของบุคคล มีบทกำหนดลงโทษและให้รางวัล ตัดสินโดยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งดูเหมือนมี

อำนาจเหนือกว่ามนุษย์ แต่ถ้าวิเคราะห์บทลงโทษหรือรางวัลทางจิตใจอย่างถ่องแท้แล้ว บทลงโทษและการให้รางวัลจะมีลักษณะตรงกับคำกล่าวที่ว่า "สวรรค์อยู่ในอกนรกอยู่ในใจ"

6. ศาสนาและจริยธรรมมีปรัชญาคุณธรรม (Moral Philosophy) เป็นแก่นสารเช่นเดียวกัน แต่การตีความแตกต่างกันไปตามพื้นฐานความรู้ของศาสตร์ต่าง ๆ เช่น เทวศาสตร์ (Theology) ตีความว่า ศาสนาคือความต่อเนื่องของคุณธรรมบนที่มีพื้นฐานมาจากอำนาจปาฏิหาริย์หรือเทวโองการ ด้านจริยศาสตร์ ตีความว่าจริยธรรมคือคุณค่าที่เสริมสร้างควมบริบูรณ์ให้แก่บุคคล และสังคมส่วนรวม นักการศึกษาตีความว่า จริยธรรมคือคุณธรรมที่ต้องสนับสนุนให้มีการสอนและฝึกปฏิบัติให้แก่ผู้เรียน ความสัมพันธ์โดยนัยนี้จะเห็นได้ว่าการศึกษาศาสนาต้องศึกษาจริยธรรมในศาสนานั้นจึงจะเข้าใจศาสนาได้ ส่วนการศึกษาจริยธรรมอาจศึกษาได้โดยไม่เกี่ยวข้องกับศาสนาใด

2.11 การศึกษาด้านจริยศึกษาของไทย

สถาบันที่มีบทบาทในการให้จริยศึกษาระยะก่อนมีโรงเรียนแบบตะวันตกคือวัด บ้าน และวัง การศึกษาที่วัดของบุคคลแบ่งออกเป็น 2 อย่างคือ การศึกษาพระธรรมวินัย ได้แก่ การศึกษาคำสอนต่าง ๆ ตามที่บัญญัติไว้ในพระธรรม โดยการทำนองบ่นชักถามจนเข้าใจซาบซึ้งพร้อมที่จะบวชได้ ส่วนอีกด้านหนึ่งนั้นได้แก่ การอ่านหนังสือ การเขียนหนังสือ สำหรับการศึกษาที่บ้านและวังนั้นได้แก่ การถ่ายทอดศิลปวิทยาการเฉพาะสาขาวิชาอันเกี่ยวกับการประกอบอาชีพและการอบรมในแนวทางปฏิบัติของสตรีเพื่อการเตรียมตัวไปสู่การครองเรือน ควบคู่ไปกับการเรียนรู้เรื่องขนบธรรมเนียมประเพณีและกิริยามรรยาทต่าง ๆ การศึกษาด้านต่าง ๆ มุ่งเน้นจริยธรรมเป็นหลัก วัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์กลางสำคัญของการศึกษา จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดให้ตั้งโรงเรียนหลวงในปี พ.ศ. 2414

หลังจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดให้ตั้งโรงเรียนหลวงในพระบรมมหาราชวังในปี พ.ศ. 2414 แล้ว ก็ทรงให้ขยายการศึกษาไปสู่ประชาชนโดยทั่วไป ในปี พ.ศ. 2427 มิได้จำกัดอยู่เฉพาะบุตรหลานข้าราชการอีกต่อไป และยังทรงให้ขยายการจัดตั้งโรงเรียนไปสู่ภูมิภาคอีก 13 แห่ง ในปี พ.ศ. 2428 การจัดการศึกษายังคงอยู่ในลักษณะการสอนเขียน การสอนอ่าน การสอนเลข โดยมีการเรียนทางด้านศาสนาอยู่ด้วยคือการสวดมนต์ไหว้พระ และกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาต่าง ๆ

หลักสูตร พุทธศักราช 2448

หลักฐานการจัดการศึกษาในโรงเรียนเริ่มปรากฏอย่างชัดเจนในหลักสูตรพุทธศักราช 2438 ซึ่งมีการจัดการศึกษาในลักษณะ 3 ประโยค ประโยคละ 3 ชั้น รวมเป็น 9 ชั้น และให้มีการสอบไล่ทุก ๆ ชั้น ขอบเขตด้านจริยศึกษามีกำหนดอยู่ในประโยค 3 ชั้น 3 ชื่อวิชา ธรรมจริยาเป็นหัวข้อการเขียนเรียงความภาษาไทย และต่อมาในหลักสูตร พุทธศักราช 2448 กำหนดการศึกษาออกเป็น ระดับประถมศึกษา 4 ปี และระดับมัธยมศึกษา 3 ปี มีเนื้อหาจัดเป็นหมวด ๆ จำนวน 9 หมวด เนื้อหาจริยศึกษาปรากฏอยู่ในหมวด 4 และหมวด 9 ในหมวด 4 จรรยา แบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 ตอน คือ

- 1) ศีล สอนเกี่ยวกับเบญจศีลให้นักเรียนเข้าใจและปฏิบัติตามศีล ๕ ในแต่ละปีก็เน้นในข้อต่าง ๆ กัน
- 2) ธรรม สอนเกี่ยวกับธรรม ให้ผู้เรียนเข้าใจชัดเจน ไม่ใช่เป็นการสอนแบบให้ท่องจำ การสอนนั้นก็สามารถใช้หนังสือธรรมจริยาช่วยได้ และธรรมจริยาที่กำหนดไว้ก็มี เมตตากรุณา กตัญญู ความซื่อสัตย์ ความสวามิภักดิ์ต่อประเทศ สัมปัญญะ ความสุจริตธรรม และความไม่ประมาท
- 3) ความประพฤติ กำหนดให้ควบคุมความประพฤติมีการลงโทษผู้กระทำผิด และให้ลงโทษเหตุในสมัคบันทิกด้วย

สำหรับระดับมัธยมได้มีการเพิ่มเติมในส่วนของธรรมให้ครอบคลุมเบญจกัลยาณธรรม กำหนดให้มีการฝึกหัดกริยามารยาทให้เป็นไปในระเบียบผู้ดี ต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงระบบชั้นเรียนใหม่ เปิดการศึกษาระดับมัธยมไปถึงชั้นปีที่ 8 แล้วประกาศหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2471 เป็นหลักสูตรสอบไล่ มัธยมศึกษาปีที่ 8 (มัธยมศึกษาปริบูรณ์) กำหนดให้มีการสอนหมวดจรรยา 1 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ ในจำนวนเวลาเรียน 27 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ ในหมวดจรรยานี้กำหนดการสอน ตามหลักหนังสือแนวสอนวิชาจรรยาของโรงเรียน นาสวีสถทหารบกและนักเรียนที่เป็นพุทธศาสนิกชนให้สวดมนต์ไหว้พระ และฟังเทศน์สัปดาห์ละ 1 ครั้ง นอกจากนี้ยังจัดให้มีการอบรมสั่งสอน โดสีใช้เวลานอกเหนือจาก 27 ชั่วโมงต่อสัปดาห์นี้

หลักสูตร พุทธศักราช 2480

หลักสูตร พุทธศักราช 2480 กำหนดการศึกษาระดับประถมศึกษาเป็น 4 ปี และระดับมัธยมศึกษา 6 ปี ในระดับประถมศึกษาใช้เวลาเรียนสัปดาห์ละ 28 ชั่วโมง กำหนดการสอนจริยศึกษาเป็นวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม ในหมวดหน้าที่พลเมืองกำหนดให้

เรียนหน้าที่ต่อครอบครัว หน้าที่ต่อหมู่คณะ หน้าที่ต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และ วัฒนธรรมอันครอบคลุมถึงสิทธิและหน้าที่ การเคารพต่อกฎหมาย การป้องกันประเทศ การ ช่วยเหลือราชการและการเลือกตั้ง ระบบการปกครองท้องถิ่น นอกจากนี้ยังเรียนเรื่อง วันสำคัญ ๆ ส่วนหมวดศีลธรรมกำหนดให้เรียนดังต่อไปนี้

- 1) มรรยาทในที่ต่าง ๆ
- 2) ความซื่อสัตย์ในการงานและอื่น ๆ
- 3) ความมีน้ำใจดี ความมีเมตตากรุณา โอบอ้อมอารี เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม มากกว่าประโยชน์ส่วนตน
- 4) ความกล้าหาญ ความอ่อนน้อมและสุภาพ
- 5) ความกตัญญูต่อบิดามารดา ครูอาจารย์ หมู่คณะและชาติบ้านเมือง
- 6) ความมี信義
- 7) ความอดุสาหะ กำหนดให้เป็นประโยชน์อยู่เสมอ
- 8) หน้าที่ต่อสิ่งสาธารณประโยชน์และความปลอดภัยของสาธารณชน

ในระดับมัธยมศึกษาใช้เวลาเรียน 6 ปี สัปดาห์ละ 30 ชั่วโมง ให้เรียนวิชาหน้าที่ พลเมืองและศีลธรรม 1 ชั่วโมง ในหมวดของหน้าที่พลเมืองนั้นก็มีขอบเขตเช่นเดียวกับระดับ ประถมศึกษาแต่มีความลึกซึ้งยิ่งขึ้น ส่วนในหมวดศีลธรรมของชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นกำหนดให้ เรียนเรื่อง ความซื่อสัตย์ ความมีน้ำใจดี ความมีน้ำใจนักกีฬา ความสุภาพ ความเคารพต่อ บิดามารดา ความกตัญญูต่อบิดา ความมี信義 ความอดุสาหะ ความสามัคคี การหลีกเลี่ยง อบายมุข ส่วนในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายให้เรียนเหมือนกับระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและ เพิ่มเติมเรื่องการเรียนรู้จักลักษณะของเพื่อนและการคบเพื่อน

หลักสูตร พุทธศักราช 2491

วิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรมได้รับการเน้นมากขึ้นในหลักสูตร พุทธศักราช 2491 ซึ่งแยกวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรมออกเป็น 2 วิชา ในระดับประถมศึกษาให้สอนวิชาละ 1 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ ลักษณะสำคัญของหลักสูตรฉบับนี้ได้เปลี่ยนรูปแบบข้อกำหนดใหม่ โดยมี การกำหนดจุดมุ่งหมายในการเรียนการสอนเพิ่มเติมจากการกำหนดแต่เพียงเนื้อหาอย่างเดียว สำหรับวิชาศีลธรรมกำหนดจุดมุ่งหมายดังนี้

- 1) ให้ผู้เรียนบำเพ็ญและเลื่อมใสในพระพุทธศาสนากับได้ปฏิบัติในกิจนิเวศตามประเพณี นิยม
- 2) มุ่งในทางปฏิบัติให้มีมารยาทเรียบร้อย

3) อบรมให้มีคุณงามความดีในอุปนิสัย

ส่วนเนื้อหาที่ใช้ในการเรียนประกอบด้วย พุทธประวัติ พระรัตนตรัย เบญจศีล เบญจธรรม มารยาทในการรับประทานอาหารและการประชุม ความมีสัมมาคารวะ การเชื่อฟังผู้ใหญ่ ความซื่อสัตย์สุจริต การตรงต่อเวลา ความขยัน ความมีระเบียบ และการเห็นประโยชน์ส่วนรวมสำคัญกว่าประโยชน์ส่วนตัว สำหรับวิชาหน้าที่พลเมืองนั้นกำหนดจุดมุ่งหมายให้ผู้เรียน

- 1) รู้จักหน้าที่ต่อโรงเรียน ต่อครอบครัว และประชาคม
- 2) รู้จักหน้าที่ต่อชาติ พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ

และเนื้อหาในการสอนก็สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายในแต่ละส่วน ได้แก่ หน้าที่ต่อโรงเรียน หน้าที่ต่อครอบครัว หน้าที่ต่อประชาคม หน้าที่ต่อชาติ หน้าที่ต่อพระมหากษัตริย์ และหน้าที่ต่อรัฐธรรมนูญ

ในปีเดียวกันนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลายใหม่ เปลี่ยนชื่อเป็นหลักสูตรเตรียมอุดมศึกษา เปลี่ยนจากชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 8 (มัธยมศึกษาปริวรรต) เรียนต่อจากชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 อีก 2 ปี กำหนดหมวดวิชาสอบเป็นหมวดต่าง ๆ วิชาศีลธรรม และหน้าที่พลเมืองบรรจุอยู่ในหมวดสังคมศึกษา วิชาหน้าที่พลเมืองประกอบด้วยเนื้อหา การปกครอง การสังคม เศรษฐศาสตร์ การสหกรณ์ และสหประชาชาติ ในวิชาศีลธรรม ครอบคลุมเรื่อง พุทธประวัติ พระรัตนตรัย ศีล ๕ วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ธรรมและวัตรธรรม ในเรื่องธรรมนั้นให้ผู้เรียนศึกษาเกี่ยวกับกุศลมูล อกุศลมูล กุศลกรรมบท อธิฐานธรรม สัตตสังคยา สัมปติธรรม อธิบาย ปญญา ๓ ประการ นิเวศ กิเลส ๖ ทุจริตกรรมมิกประโยชน์ เบญจกัลยาณธรรม คหบดีธรรม สังคหวัตถุ การปกครองทวิชัยสมบัติ หลักสูตรเตรียมอุดมศึกษานี้เป็นหลักสูตรสอบไล่ เนื้อหาต่าง ๆ เหล่านี้ใช้ในการสอบไล่จบหลักสูตรเท่านั้น การเรียนการสอนมุ่งเน้นให้ผู้เรียนสอบผ่าน จึงเป็นการท่องจำเนื้อหาเป็นส่วนใหญ่

การศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย (ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6) ได้รับการปรับปรุงใหม่ใน พ.ศ. 2493 ให้สอดคล้องกับหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2491 โดยกำหนดให้วิชาหน้าที่พลเมืองแยกออกจากศีลธรรม และมีชั่วโมงการสอนวิชาละ 1 ชั่วโมง ต่อสัปดาห์ เช่นเดียวกัน ในด้านเนื้อหาของวิชาศีลธรรมแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ พระพุทธศาสนา ธรรมจริยา และคติปฏิบัติ ลักษณะเนื้อหาของธรรมจริยาครอบคลุมเรื่อง สติสัมปชัญญะ หิริโอตตปเปะ ขันติโสรัจจะ กุศลมูล อกุศลมูล อธิบาย สัมปติธรรม วัตรธรรม

เวสารัชชกรณธรรม จักรธรรม อปรีหานัธธรรม คารวธรรม สังวร และการปฏิบัติตามหลักธรรมจริยา ในด้านเนื้อหาของคหิปฏิบัติประกอบด้วยเรื่องขรวาสาธรรม สุขของคฤหัสถ์ กิธธัมมิกประโชชน์ กิศ ๖ คหบดีธรรม สังคหวัตถุ การครองคน การครองทรัพย์สมบัติ เหตุที่ทำให้ตระกูลเสื่อม อาสนมุข สมบัติของผู้ดี และมารยาทในสังคม สำหรับวิชาหน้าที่พลเมืองกำหนดให้เรียนเรื่องการศึกษา สุขบัญญัติ หน้าที่เกี่ยวกับครอบครัว ชุมชน ประเทศชาติ พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรม ธนาการและสหกรณ์ การปกครอง กฎหมาย การทำนุบำรุงบ้านเมือง ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ สหประชาชาติและหน่วยงานสาขาด่าง ๆ

หลักสูตร พุทธศักราช 2498

หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2498 นับว่ามีการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด มีการกำหนดเป้าหมายให้เกิดการพัฒนาของผู้เรียนทั้งในด้านกายภาพ วุฒิปัญญา สังคม และอาเวศ บุคคลมีลักษณะที่เหมาะสมกับการปกครองแบบเสรีประชาธิปไตย มีการกำหนดจุดมุ่งหมายเป็นข้อ ๆ รวม 21 ข้อ และกำหนดการเรียนเป็นหมวดวิชา ผู้สอนจะต้องกำหนดรายการสอนเอง ครูจะต้องจัดทำประมวลการสอนที่ระบุจุดมุ่งหมายและเนื้อหาที่จะใช้สอน วิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรมก็ยังคงจัดอยู่ในหมวดสังคมศึกษาซึ่งมีชั่วโมงสอน 5 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ จากจำนวน 25 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ อย่างไรก็ตามมิได้มีการกำหนดชั่วโมงสอนเป็นสัดส่วนสำหรับวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรมโดยเฉพาะ สำหรับจุดมุ่งหมายที่ชี้บ่งการพัฒนาทางด้านจริยธรรมอย่างชัดเจนมีดังนี้

1. ฝึกให้มีความซื่อสัตย์
2. รู้คุณค่าของความสวยงาม
3. รับผิดชอบตนเอง
4. เคารพสิทธิของผู้อื่น
5. พอใจในชีวิตสังคม ร่วมทำงานและเล่นกับผู้อื่นได้
6. มีมารยาทที่ดี
7. รู้จักคุณค่าของบ้าน และพิทักษ์อุดมคติของครอบครัว
8. อดทนในการทำงาน
9. รู้จักคุณค่าของการประหยัดทรัพย์
10. เสียสละ
11. ทำคนให้มีความเหมาะสมในระบอบประชาธิปไตย

ปัญหาสำคัญที่ตามมาของการใช้หลักสูตรฉบับนี้ คือความชัดเจนในการสอนแต่ละวิชา จึงได้มีการปรับปรุงบางส่วนใน พ.ศ.2501 ในระดับชั้นประถมปีที่ 1 และ 2 กำหนดวัตถุประสงค์ในหมวดสังคมศึกษาและวิชาที่เกี่ยวกับจริยศึกษาคือข้อ 3 คุณค่าในทางศีลธรรม และทางจิตใจซึ่งจะส่งเสริมบุคคลแต่ละคนให้มีจิตใจสูง และตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรมอันดี โดยเนื้อหาที่ใช้สอนเป็นชีวิตบ้าน ไร่เรือน บุคคลในสังคม ความเป็นอยู่และหน้าที่ด้านต่าง ๆ ของบุคคล ในปี พ.ศ.2502 หลักสูตรชั้นประถมปีที่ 1 และ 2 ได้รับการปรับปรุงอีกครั้ง กำหนดให้มีการสอนหมวดสังคมศึกษา 6 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ และจุดมุ่งหมายของหลักสูตรนั้น แบ่งออกเป็น 4 หมวดใหญ่ คือมุ่งให้เกิดความเจริญแห่งตน มนุษยสัมพันธ์ ความสามารถในการครองชีพ และความรับผิดชอบต่อหน้าที่พลเมือง เป็นที่ยอมรับกันว่าหลักสูตรฉบับนี้ได้รับอิทธิพลจากการศึกษาของสหรัฐอเมริกา

หลักสูตร พุทธศักราช 2503

ในปี พ.ศ.2503 นับได้ว่าเป็นครั้งแรกที่มีการเปลี่ยนแปลงการศึกษาตลอดแนว โดยการประกาศหลักสูตรรวม 4 ฉบับ คือ หลักสูตรประถมศึกษาตอนต้นใช้เวลาเรียน 4 ปี หลักสูตรประถมศึกษาตอนปลาย ใช้เวลาเรียน 3 ปี หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น ใช้เวลาเรียน 3 ปี หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย ใช้เวลาเรียนสำหรับสายสามัญ 2 ปี สายอาชีพ 3 ปี สำหรับหลักสูตรประถมศึกษาตอนต้นและตอนปลายมีความมุ่งหมายอย่างเดียวกัน คือมุ่งที่จะส่งเสริมพัฒนาการของเด็กเพื่อให้มีความสามารถดำรงตนเป็นพลเมืองดีของชาติในระบอบประชาธิปไตยโดยฝึกอบรมให้นำไปสู่คุณลักษณะด้านที่เกี่ยวกับความเจริญแห่งตน 13 ข้อ เกี่ยวกับมนุษยสัมพันธ์ 6 ข้อ เกี่ยวกับความสามารถในการครองชีพ 7 ข้อ และเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อหน้าที่พลเมือง 10 ข้อ รวม 36 ข้อ ใน 36 ข้อเหล่านี้ กำหนดเป็นคุณธรรมและจริยธรรมเกือบทั้งหมด ยกเว้นในส่วนที่ระบุเป็นเนื้อหาและทักษะเฉพาะบางด้าน เช่น ทักษะในการฟัง การสังเกต ความสามารถในการใช้ภาษา ความเข้าใจในผลงานทางวิทยาศาสตร์เท่านั้น จุดอ่อนของหลักสูตรทั้งสองฉบับนี้ อยู่ในส่วนของกำหนดยุทธศาสตร์เฉพาะใน 8 หมวดวิชา ซึ่งไม่สามารถครอบคลุมไปถึงความมุ่งหมายใหญ่ทั้ง 36 ข้อได้ครบถ้วน นอกจากนี้การเรียนการสอนยังมุ่งไปถึงความมุ่งหมายรวม 36 ข้อ นั้นด้วย

ในหมวดสังคมศึกษากำหนดให้เรียน 4 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ เนื้อหาครอบคลุมวิชา ศีลธรรมหน้าที่พลเมือง ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ประวัติบุคคลสำคัญ สถานที่ และ

วัตถุสำคัญของชาติ ข้าวและเหตุการณ์ มีจุดมุ่งหมายของหมวดวิชาที่เกี่ยวกับจริยศึกษาอย่างชัดเจนอยู่ 3 ข้อในจำนวน 8 ข้อ คือ

1. ให้เด็กยอมรับคุณค่าในทางศีลธรรมและวัฒนธรรม และยินยอมปฏิบัติตามด้วยความจริงใจ

2. ให้เด็กรู้จักสิทธิและหน้าที่ ตลอดจนความรับผิดชอบซึ่งพลเมืองแต่ละคนพึงมีต่อสังคมประชาธิปไตย โดยเฉพาะในเรื่องความมั่นคง และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประชาธิปไตย

3. ให้เด็กรู้จักเหตุผล รู้จักประเมิน ยอมรับหลักการและกระบวนการที่ถูกต้องในการแก้ปัญหา

ในระดับประถมศึกษาตอนต้นชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 เรียนเรื่องชีวิตในบ้าน ชีวิตในโรงเรียน ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 เรียนเรื่องชีวิตในชุมชน ประวัติโรงเรียน ศีลธรรม วัฒนธรรม การปฏิบัติตามหลักศีลธรรมและวัฒนธรรม ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 เรียนเรื่องภูมิศาสตร์ การปกครองและศีลธรรม และชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เรียนเรื่อง ประวัติศาสตร์ หน้าที่พลเมืองศีลธรรมและหน้าที่ต่อตนเอง ส่วนในระดับประถมศึกษาตอนปลายในหมวดศีลธรรมเรียนเรื่องพุทธประวัติโดยย่อ พระรัตนตรัย เบญจศีล เบญจธรรม อุโบสถศีล วิถีปฏิบัติที่พุทธมามกะพึงกระทำ ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรม ธรรมจริยา และคุณสมบัติของผู้ดีพร้อมทั้งมารยาทในสังคมตามสมควรแก่ชั้นและวัย ด้านเนื้อหาของธรรมจริยานั้นประกอบด้วยเรื่องการตรงต่อเวลาและหน้าที่ ความซื่อสัตย์สุจริต ความกล้าและละอายต่อบาป การคบมิตร ความสุภาพอ่อนน้อม ความเมตตากรุณา ความโอบอ้อมอารีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความอดุสาหะ ความกล้าหาญ ความมัธยัสถ์ ความสามัคคี ความมีน้ำใจเป็นนักกีฬา การถือประโยชน์ส่วนรวม อباสมมุติและการหลีกเลี่ยงจากอบาสมุติ ในด้านหน้าที่พลเมืองกำหนดให้เรียนเรื่อง การปฏิบัติตนในทางที่ชอบต่อชุมชนและชาติ การรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ การปกครองตามระบอบรัฐธรรมนูญ การปกครองท้องถิ่น การปกครองส่วนภูมิภาค สิทธิ เสรีภาพและหน้าที่ตามรัฐธรรมนูญ การปกครองส่วนกลาง และการเก็บภาษีอากร

หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย ใช้โครงสร้างและความมุ่งหมายอย่างเดียวกัน โดยมีความมุ่งหมายอยู่ 4 ข้อ และข้อที่ระบุถึงจริยศึกษาได้แก่ข้อที่ 3 เพื่อให้เป็นพลเมืองดีมีทัศนคติอันพึงปรารถนา สามารถอยู่ทำงานร่วมกับหมู่คณะได้ด้วยดี มีจุดมุ่งหมายของหมวดวิชาที่เกี่ยวกับจริยศึกษา คือ

1. ให้เข้าใจซาบซึ้งในคุณค่าทางศีลธรรม และวัฒนธรรม และปฏิบัติตามด้วยความจริงใจ

2. ให้รู้จักเคารพสิทธิและความคิดเห็นของผู้อื่นของผู้อื่น ตลอดจนสิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบซึ่งพลเมืองแต่ละคนพึงมีต่อประเทศชาติ และสังคมประชาธิปไตย

3. ให้รู้จักเหตุผล เข้าใจหลักการและระเบียบวิธีในการแก้ปัญหาและรู้จักประเมินในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นสาขาสามัญ กำหนดให้เรียนหมวดสังคมศึกษา 4 ชั่วโมง ต่อสัปดาห์ แบ่งเป็นหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม 1 ชั่วโมง และภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์ 3 ชั่วโมง มีเนื้อหาการเรียนในวิชาหน้าที่พลเมืองครอบคลุมเรื่อง สมบัติของผู้ดีและมารยาทในสังคม การบำเพ็ญตนให้เป็นพลเมืองดี การครองตนในวัยรุ่น การใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ หน้าที่ของพลเมืองที่มีต่อครอบครัว ศาสนา ชุมชน ชน ประเทศไทยและพระมหากษัตริย์ ระเบียบบริหารราชการ การปกครอง ความมั่นคงของชาติ การเลือกตั้ง ความมั่งคั่ง การออมทรัพย์ ธนาคารออมสิน สหกรณ์ และการอุตสาหกรรมในครอบครัว รายได้-รายจ่ายของครอบครัวของท้องถิ่นและของประเทศ กฎหมาย การศึกษาและอาชีพต่าง ๆ ในวิชาศีลธรรมกำหนดให้เรียนประวัติพุทธสาวก หน้าที่ของพุทธศาสนิกชน ธรรมและพุทธศาสนสุภาษิต ซึ่งครอบคลุมเรื่อง โอวาทพระพุทธเจ้า 3 คารวะ 6 ทิศ 6 ธรรมทำให้งาม ธรรมคุ้มครองโลก ทิฐุธรรมมีกตตประโยชน์ อบายมุข 4 สัปปริยธรรม ธรรมมีอุปการะมาก กุศลมูลอกุศลมูล อิทธิบาท สุธของคฤหัสถ์ ขรวาจาธรรม สังคหวัตถุ ส่วนหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลายนั้น กำหนดให้เรียนสังคมศึกษา ก 3 ชั่วโมง ต่อสัปดาห์ ในวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรมมีหัวข้อโครงสร้างของสังคมไทย ทางโน้มของสังคมปัจจุบัน พัฒนาการในทางสังคม พัฒนาการในทางเศรษฐกิจ การปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ และหลักในทางศีลธรรม นอกจากนี้ยังกำหนดวิชาสังคมศึกษา ข ซึ่งเป็นวิชาเลือกให้เรียน 2 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ เรียนเรื่องศาสนาขงจื้อ พุทธ คริสต์ และอิสลาม

หลักสูตร พุทธศักราช 2518

หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลายได้รับการปรับปรุงอีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ. 2518 ได้เปลี่ยนแปลงการจัดการเรียนการสอนให้เป็นระบบหน่วยการเรียน โดยผู้เรียนต้องเรียนครบ 100 หน่วยนี้ เป็นวิชาบังคับ 34 หน่วย ที่เหลือเป็นวิชาเลือกในหมวดวิชาต่าง ๆ หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2518 นี้ได้ปรับปรุงจุดมุ่งหมายใหม่มีรายละเอียดกำหนดไว้รวม 9 ข้อ ในส่วนที่เกี่ยวกับจริยศึกษามีอยู่ 3 ข้อ คือ

1. เพื่อให้เป็นพลเมืองดี มีศีลธรรม รู้จักสิทธิหน้าที่ รู้จักแก้ปัญหาด้วยสันติวิธี ตลอดจนมีทรรณะในการเสริมสร้างความเป็นธรรมในสังคมประชาธิปไตย
2. เพื่อให้มีความซื่อสัตย์ มีระเบียบวินัย มีวินัยในตนเอง มีน้ำใจนักกีฬา ตลอดจนมีความรับผิดชอบต่องาน ครอบครัว สังคม
3. เพื่อให้เห็นคุณค่าและธำรงรักษาไว้ซึ่งความมั่นคงของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์และวัฒนธรรมไทย

หมวดวิชาสังคมศึกษาในหลักสูตรนี้กำหนดให้เรียนในวิชาบังคับ 12 หน่วยการเรียนรู้ และวิชาเลือกอีก 16 หน่วยการเรียนรู้ กำหนดวิชาหน้าที่พลเมืองอยู่ในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 และวิชาศีลธรรมในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ในวิชาศีลธรรมกำหนดหัวข้อเรื่องพุทธประวัติและมงคลในพระพุทธศาสนา ในหมวดสังคมศึกษานี้ ได้มีการปรับปรุงจุดมุ่งหมายของหมวดวิชา เล็กน้อย ดังนี้

1. เพื่อให้เข้าใจและมีเจตคติที่ดีในคุณค่าทางสังคม จริยธรรม วัฒนธรรม และปฏิบัติตนเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคม
2. เพื่อให้รู้จักเคารพสิทธิ หน้าที่และความคิดเห็นของผู้อื่นโดยไม่คำนึงถึงเชื้อชาติ ศาสนา ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของบุคคล ตลอดจนให้รู้จักใช้สิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบซึ่งพลเมืองแต่ละคนพึงมีต่อประเทศชาติของตน และต่อสังคมประชาธิปไตย
3. เพื่อให้รู้จักใช้เหตุผลเปรียบเทียบและตัดสินใจในสภาพที่แท้จริงของสังคมในปัจจุบันและสามารถนำไปใช้อย่างมีเหตุผล

หลักสูตร พุทธศักราช 2521

ระดับประถมศึกษา

สาระสำคัญของหลักสูตรฉบับนี้ในส่วนที่เกี่ยวกับจริยศึกษาคือ ได้มีการบรรจุหมวดจริยศึกษาเข้าไว้ในหลักสูตรโดยตรง โดยจัดรวมอยู่ในกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย โดยมีจุดมุ่งหมายเฉพาะและเนื้อหา ดังนี้

จุดประสงค์เฉพาะ (จริยศึกษา)

1. ให้สามารถควบคุมภาษา วาจา ใจ อยู่ในขอบเขตที่งดงาม ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ทั้งสามารถสร้างประโยชน์แก่ตนเองและสังคมได้
 2. ให้มีความรับผิดชอบต่อภาระการกระทำของตน และปฏิบัติได้จนเป็นนิสัย
- เนื้อหา หลักสูตรได้กำหนดรายการสอน 30 รายการ คือ

1. การไม่ประทุษร้ายต่อชีวิตและร่างกายของบุคคลและสัตว์
2. ความเมตตากรุณา
3. การไม่โลภและไม่ขโมย
4. ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเสียสละ
5. การไม่ละเมิดของรักผู้อื่น
6. การรู้จักความพอดี
7. การไม่พูดปด ไม่บิดเบือน ไม่อำพรางความจริง ไม่พูดคำหยาบ
8. การมีสัจจะ และความจริงใจ
9. การไม่ข้องแวงเสพสิ่งเสพศิลาให้โทษ
10. ความเป็นผู้มีสติรู้จักยับยั้งชั่งใจรู้จักนิยตชอบชั่วดี
11. ความเป็นผู้มีเหตุผล
12. ความละอายและความเกรงกลัวต่อการกระทำ
13. ความขยันหมั่นเพียร
14. ความอดทนอดกลั้น
15. ความกล้าหาญและความเชื่อมั่นในตนเอง
16. ความกตัญญูทดแทน
17. ความซื่อสัตย์สุจริต
18. การทำใจให้สงบ มีสมาธิและอารมณ์แจ่มใส
19. ความไม่เห็นแก่ตัว
20. ความประณีตละเอียดถี่ถ้วน
21. ความรับผิดชอบ
22. ความมีน้ำใจเป็นธรรม ไม่ลำเอียง
23. ความมีระเบียบวินัยและการตรงต่อเวลา
24. การยอมรับความเปลี่ยนแปลง
25. มารยาทและนิสัยส่วนบุคคลในการกิน นอน ขับถ่าย แต่งกาย และสังคมระหว่างเพศ
26. มารยาทในการแสดง การแสดงความเคารพ การขอร้อง การแสดงความขอบคุณ การขอความช่วยเหลือ การปฏิเสธ การแสดงความเห็นด้วย การแสดงความคิดเห็น การแสดงความรู้สึก การเล่น การพักผ่อนหย่อนใจ

27. หลักธรรมสำหรับการอยู่ร่วมกัน ได้แก่ ความสามัคคี ความเสียสละ การให้อภัย ความเอื้อเฟื้อ การยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น ความเห็นอกเห็นใจ

28. ความเป็นผู้มีวัฒนธรรม และปฏิบัติตามประเพณีนิยม

29. ความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

30. การแก้ไขข้อบกพร่องการปฏิบัติทางจริยธรรม ได้แก่ ผลิตศีลธรรม ระเบียบกฎหมาย และจารีตประเพณี

นอกจากจะมีการสอนโดยตรงใน 30 รายการนี้แล้ว ยังมีการสอดแทรกรวมไปกับวิชาอื่น ๆ และกิจกรรมต่าง ๆ อีกด้วย สำหรับการสอนใน 30 รายการดังกล่าวนี้ ก็ได้กำหนดให้สอน 10 รายการแรกในชั้นปีที่ 1-2 อีก 10 รายการถัดมาในชั้นปีที่ 3-4 และ 10 รายการสุดท้ายในชั้นปีที่ 5-6 ลักษณะสำคัญ ๆ ของการสอนเน้นไปที่การปฏิบัติของนักเรียนมากกว่าการท่องจำ อ่านตำราเพื่อสอบ ซึ่งใช้กระบวนการพัฒนาดนมากกว่าการสอนหนังสือให้แก่นักเรียน เพื่อสนองเป้าหมายและหลักการของหลักสูตร

หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521

หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 กำหนดให้การเรียนรู้จริยศึกษาบรรจุอยู่ในกลุ่มวิชาสังคมศึกษา เป็นวิชาบังคับเรียนมี 6 รายวิชา รวม 15 หน่วยการเรียนรู้ กำหนดจุดประสงค์ของกลุ่มวิชาไว้ 6 ข้อ และข้อที่เกี่ยวกับจริยศึกษาอย่างเห็นได้ชัด ได้แก่

1. เพื่อให้มีความรักชาติ มีความสามัคคีในชาติ มีความเสียสละเพื่อส่วนรวม มีความซื่อสัตย์ในผลงานอันดีเด่นของคนไทย รู้จักดำรงรักษาไว้ซึ่งเอกราชและรู้จักรักษาแบบอย่างวัฒนธรรม ประเพณีอันเป็นเอกลักษณ์ที่ดั่งามของชาติ

2. เพื่อเสริมสร้างให้มีคุณภาพในการดำรงชีวิต มีคุณธรรมประจำใจ และมีคุณสมบัติต่าง ๆ อันพึงประสงค์ของสังคมไทย

ในการกำหนดเนื้อหานั้น ได้มีการบรรจุเนื้อหาจริยศึกษา ไว้ในรายวิชาทั้งระดับมัธยมศึกษาปีที่ 1-2-3 แต่ในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 1-2 นั้น บรรจุเนื้อหาด้านจริยศึกษาไว้ น้อย รายวิชาที่มีการจัดการศึกษาด้านจริยศึกษาอย่างชัดเจน และได้รับการเน้นมาก คือ รายวิชา ส 305 และ ส 306 (โลกของเรา) ซึ่งมีจุดมุ่งหมายรายวิชาเพื่อสอนจริยศึกษาโดยตรง

สำหรับหนังสือแบบเรียนที่ใช้อยู่ ได้กล่าวถึงคุณธรรมเพื่อพัฒนาตนเอง และคุณธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันไว้เป็นจุดมุ่งหมายในการสอนที่สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตร โดยกำหนดเนื้อหาเรื่องคุณธรรมไว้ครอบคลุมถึงเรื่อง อภิชาติบท 4 อริยสัจ 4 โอวาท 3

ผลิตสัมปัตตฤๅษะ พละ 5 อปายมธุ 4 หิริ-โอตตัปปะ มโนสัจจิต 3 ทิฏฐธัมมิกัตถะ 4 บาป-บุญ
กุศล-อกุศล ความสันโดษ ทิศ 6 สังคหัตถ์ 4 การบริจาตกทาน จักร 4 ขรวาฬธรรม 4
สัปปริสธรรม 7 พรหมวิหาร 4

หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524

หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 จัดให้มีการสอนจริยศึกษาในกลุ่ม
วิชาสังคมศึกษา และมีรายวิชาเกี่ยวกับการสอนจริยธรรมโดยตรงคือรายวิชา ศ 402 ซึ่ง
เป็นรายวิชาบังคับที่นักเรียนทุกคนต้องเรียน โดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับการฝึกสมาธิวิปัสสนา
จริยธรรม ค่านิยม คุณธรรม ความดี ความชั่ว และกำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้ที่จะให้
นักเรียนเกิดความสามารถทั้งระดับการรู้เข้าใจ และนำไปใช้ในวิถีจริงของสังคมรอบตัว
ได้ด้วยการวิเคราะห์และประเมิน เช่น

1. รวบรวมปัญหาเกี่ยวกับจริยธรรมที่เกิดขึ้นต่อตนเองและต่อผู้อื่น ทั้งในระดับ
ครอบครัว ระดับโรงเรียน และระดับชุมชน
2. บอกผลเสียของพฤติกรรมที่ขัดจริยธรรมที่เกิดขึ้นกับตนเองผู้อื่น ทั้งใน
ระดับครอบครัว ระดับโรงเรียนและระดับชุมชน
3. อธิบายสรุปหาหลักการได้ว่า สันติสุขเกิดขึ้นได้เพราะบุคคลในครอบครัว
โรงเรียนและชุมชนมีจริยธรรม
4. ประเมินพฤติกรรมของตนเอง และเพื่อนร่วมชั้นว่ามีหรือไม่มีคุณธรรมตามหลัก
ศาสนาในระบบต่างๆ มากน้อยเพียงใด และวางแผนปฏิบัติการแก้ไขปรับปรุงตนเองและ
คณะได้

จากข้อมูลที่ได้นำเสนอมาเป็นลำดับนี้ จะเห็นได้ว่าการศึกษาของไทยมีการเน้นใน
จริยศึกษามาโดยตลอด เริ่มต้นตั้งแต่การศึกษาพุทธศาสนาโดยตรง โดยวิธีท่องบ่น สวดมนต์
ไหว้พระ แล้วกำหนดให้เป็นวิชาธรรมจริยา จรรยา หน้าพลเมือง ศีลธรรม มาเป็นลำดับ
แม้ว่าจะได้มีชื่อเรียกเป็นหลาย ๆ แบบก็ตาม การฝึกอบรมสั่งสอนในด้านจริยศึกษานั้นก็ยัง
คงมีเนื้อหาครอบคลุมธรรมจริยาแต่เดิมซึ่งเป็นหลักทางพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ เนื้อหา
เหล่านี้ได้รับการเพิ่มเติมตามพัฒนาการด้านอื่น ๆ เช่น ทางการปกครองจัดให้มีการเพิ่ม
ด้านรัฐธรรมนูญ สิทธิหน้าที่ขึ้น ทางเศรษฐกิจจัดให้มีเนื้อหาเรื่องภาษีอากร การจ้ดรายได้
รายจ่ายขึ้น และทางสังคม ซึ่งทำให้การจัดวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรมเข้าไปรวมอยู่
ในหมวดสังคมศึกษาและจริยธรรมก็กลายมาเป็นเนื้อหาในหลักสูตรแกนศีลธรรม ธรรมจริยา
ดังนั้น จริยธรรมจึงครอบคลุมคุณธรรมที่กว้างขวางกว่าธรรมจริยา ที่มีพื้นฐานมาจากพุทธศาสนา

แต่เดิม จริยธรรมนอกจากจะนำเอาค่านิยมใหม่ ๆ รวมเข้าไปด้วยแล้ว ยังมีความหมายถึงลักษณะของสังคมที่นำมาใช้เป็นปทัสถานอีกด้วย

ในปี พ.ศ. 2533 ได้มีการปรับปรุงหลักสูตร พุทธศักราช 2521 เนื้อหาจริยธรรมทางพระพุทธศาสนาถูกตัดทอนลงไปเป็นอันมาก จริยธรรมสากถูกนำไปบูรณาการเข้าไปในวิชาต่าง ๆ แทนระบบจริยธรรมของพระพุทธศาสนา อย่างไรก็ตาม วิธีการดังกล่าวได้รับการทักท้วงอย่างมากว่าไม่เหมาะสมกับลักษณะของสังคมไทย เนื่องจากประเทศไทยมีระบบจริยธรรมของพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานสำคัญ ชาวชนไทยควรได้ศึกษาจริยธรรมตามหลักพระพุทธศาสนาซึ่งสอดคล้องกับการดำเนินชีวิตในสังคมพุทธ ดังนั้นในปี พ.ศ. 2534 จึงมีการปรับปรุงหลักสูตรฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 อีกครั้ง ดังต่อไปนี้

ระดับประถมศึกษา

เพิ่มเนื้อหาและเวลาเรียนในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต และกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย โดยได้ปรับปรุงหลักสูตรในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตด้วยการปรับหน่วยที่ 4 ของชาติไทย โดยเพิ่มหน่วยย่อย "พระพุทธศาสนา" กำหนดให้เรียน 60 คาบตลอดปีทุกชั้น และเปลี่ยน "จริยศึกษา" เป็น "พระพุทธศาสนา" ภาคศีลธรรมและกำหนดให้เรียน 180 คาบ ตลอดปีทุกชั้น

ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น

เพิ่มวิชา "พระพุทธศาสนา" เป็นวิชาเลือกเสรีในกลุ่มสังคมศึกษา กำหนดให้เรียน สัปดาห์ละ 2 คาบ ตลอดภาคเรียนได้ 1 หน่วยการเรียนรู้ และกำหนดให้นักเรียนที่นับถือพระพุทธศาสนาต้องเรียน

หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย

หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้หลักสูตรรายวิชาพระพุทธศาสนา กำหนดให้ผู้เรียนได้เรียนภาคเรียนละ 1 รายวิชา ตลอด 3 ปี ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

2.12 หลักการ จุดประสงค์ และโครงสร้างของหลักสูตรพระพุทธศาสนา

เนื่องจากพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย เป็นสถาบันหลักของสังคมไทย เป็นรากฐานของวัฒนธรรม เป็นเอกลักษณ์ของชาติ เป็นแหล่งอารยธรรมของมนุษย์และเป็นหลักในการพัฒนาชีวิตและสังคม ดังนั้นหลักสูตรพระพุทธศาสนาจึงมีหลักการดังนี้

หลักการ

1. นักเรียนในสถานศึกษาทุกระดับเรียนพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาตนเองและสังคม ให้เจริญก้าวหน้าและสงบสุข
2. การเรียนการสอนพระพุทธศาสนาจะต้องให้ครบทั้ง 3 องค์ประกอบคือ สาระความรู้ (ปริยัติ) การฝึกอบรมทาง วาจา ใจ (ปฏิบัติ) และการวิเคราะห์ประเมินผล การปฏิบัติของตนเอง (ปฏิเวธ)
3. การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน จะต้องคำนึงถึงวัยของผู้เรียน ความเหมาะสมของเวลาเรียน การลำดับความยากง่าย การสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องและป้องกันความเข้าใจผิดต่อหลักของพระพุทธศาสนา
4. การจัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมการเรียนการสอน มุ่งบูรณาการทั้ง 4 ด้าน คือ ให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง สนองความต้องการและปัญหาของบุคคลและสังคม มีระบบการฝึกอบรมตามแนวทางพระพุทธศาสนาและสอดคล้องกับเอกลักษณ์และวัฒนธรรมไทย

จุดประสงค์

หลักสูตรพระพุทธศาสนา มุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจเรื่องพระพุทธศาสนา อย่างถูกต้อง มีเจตคติและค่านิยมที่ดีต่อพระพุทธศาสนา มีทักษะในการคิดและปฏิบัติและสามารถนำหลักธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อพัฒนาตนเองและสังคม ดังนั้นจึงได้กำหนดจุดประสงค์ไว้ดังนี้

เพื่อให้ผู้เรียน

1. เกิดศรัทธา ซาบซึ้ง และสำนึกในความสำคัญของพระพุทธศาสนาและคุณของพระรัตนตรัย
2. มีความรู้ความเข้าใจ สามารถคิดวิเคราะห์เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและหลักพุทธธรรมอย่างถูกต้อง
3. สามารถพิจารณาแนวคิดที่หลากหลายและวินิจฉัยความถูกต้องโดยยึดหลักเหตุผลทางพระพุทธศาสนา
4. มีทักษะในการคิดและปฏิบัติตนอย่างถูกต้องตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและสามารถนำหลักธรรมมาพัฒนาตนเองและสังคม
5. เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีและปฏิบัติหน้าที่ชาวพุทธได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

โครงสร้างหลักสูตรพระพุทธศาสนา

หลักสูตรพระพุทธศาสนา ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายฉบับปรับปรุงนี้ มี 6 รายวิชา กำหนดให้มีเวลาเรียน รายวิชาละ 2 คาบต่อสัปดาห์ต่อภาคเรียน มีโครงสร้างเนื้อหาสาระของรายวิชาต่าง ๆ ประกอบด้วยหัวข้อสำคัญ 8 เรื่อง ดังนี้

1. ประวัติและความสำคัญของพระพุทธศาสนา
2. พุทธประวัติ ประวัติพุทธสาวก พุทธสาวิกาและสาวพุทธตัวอย่าง
3. พุทธธรรมเพื่อชีวิตและสังคม
4. พระสงฆ์และการปฏิบัติตนที่เหมาะสมต่อพระสงฆ์
5. หน้าที่ชาวพุทธ
6. พระไตรปิฎก พุทธศาสนสุภาษิต ภาษาบาลีและคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา
7. การบริหารจัดการและการเจริญปัญญา
8. มรรคากชาวพุทธ ศาสนพิธีและวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

2.13 รายละเอียดของรายวิชาพระพุทธศาสนา หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524

ส 048 พระพุทธศาสนา

2 คาบ/สัปดาห์/ภาค 1 หน่วยการเรียนรู้

คำอธิบายรายวิชา

วิเคราะห์ประวัติ และความสำคัญของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับลักษณะสังคมของชนพุทธวิป และลักษณะประชาธิปไตยในพระพุทธศาสนา

วิเคราะห์พุทธประวัติ เรื่องสถานะทางสังคมของเจ้าชายสิทธัตถะ เหตุผลที่เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวช ศึกษาประวัติพระอัญญาโกณฑัญญะ พระมหาปชาบดีโคตมีเถรี และพระเจ้าพิมพิสาร

วิเคราะห์พุทธธรรมเพื่อชีวิตและสังคมในเรื่องอุปนิทานธรรม ๗ พละ ๔ รวมทั้งมงคลชีวิตในหัวข้อ ไม่คบคนพาล คบบัณฑิต บูชาผู้ที่ควรบูชา และสดับรับฟังมาก

ศึกษาความรู้เกี่ยวกับพระสงฆ์ หน้าที่ชาวพุทธในเรื่องศรัทธา ๔ และการปฏิบัติตนที่เหมาะสมต่อพระสงฆ์

ฝึกอ่านภาษาบาลี สกคแบบไทยและแบบบาลี เกี่ยวกับคำอาราธนาศีล คำอาราธนาพระปริตร และคำอาราธนาธรรม ศึกษาและฝึกอ่านพระพุทธศาสนสุภาษิต 1 บท

ศึกษาความเป็นมาของพระไตรปิฎก และข้อความที่นำรู้จากพระไตรปิฎก 1 เรื่อง
ศึกษาคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา โดยเลือกจากเนื้อหาที่เรียน

วิเคราะห์ปัญหาทางจิตของประชาชนในสังคมปัจจุบัน ศึกษาความหมาย ประโยชน์
ของสมาธิ ศึกษาและปฏิบัติพหุขนาสสดี และฝึกเจริญปัญญาตามหลักปณณสิกการ

ฝึกปฏิบัติเกี่ยวกับมรรคาชาวพุทธ ศาสนพิธี และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

เพื่อให้มีความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา สามารถวิเคราะห์
และตระหนักในคุณค่าของพระรัตนตรัยและหลักพุทธธรรม น้อมนำหลักธรรมมาปฏิบัติให้เกิด
ประโยชน์ต่อตนเองและสังคม รวมทั้งปฏิบัติหน้าที่ชาวพุทธได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

ส 049 พระพุทธศาสนา

2 คาบ/สัปดาห์/ภาค 1 หน่วยการเรียนรู้

คำอธิบายรายวิชา

วิเคราะห์สาระและความสำคัญของพระพุทธศาสนาในด้านทฤษฎี และวิธีการที่เป็น
สากล และมีข้อปฏิบัติที่ยึดทางสายกลาง

วิเคราะห์พุทธประวัติ เรื่องการตรัสรู้และการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ศึกษา
ประวัติพระปฐมมณฑลนี้บุตร พระอุบลวรรณาเถรี และพระเจ้าอชาตศัตรู

วิเคราะห์พุทธธรรมเพื่อชีวิตและสังคมในเรื่องอารยวิທີ ๕ สาราณียธรรม ๖
รวมทั้งมงคลชีวิตในหัวข้อ ชำนาญวิชาสี่ มีระเบียบวินัยดี กล่าววาจาดี และทำงานไม่
คั่งค้างสับสน

ศึกษาหน้าที่ของพระสงฆ์ในการศึกษา ปฏิบัติและเผยแผ่พระพุทธศาสนา หน้าที่
ชาวพุทธในเรื่องการไปวัด และการประกอบพิธีกรรมในโอกาสต่าง ๆ และการปฏิบัติ
ตนที่เหมาะสมต่อพระสงฆ์

ฝึกอ่านภาษาบาลีเกี่ยวกับศีล ๕ ศีล ๘ และศีล ๑๐ ศึกษาและฝึกอ่าน
พระพุทธศาสนสุภาษิต 1 บท

ศึกษาเรื่องการถ่ายทอดพระไตรปิฎกจนถึงจาริกเป็นลาลักษณ์อักษร และข้อความ
นำรู้จากพระไตรปิฎก 1 เรื่อง

ศึกษาคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา โดยเลือกจากเนื้อหาที่เรียน

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ ศึกษาและฝึกปฏิบัติ
ธัมมานุสสติ สังฆานุสสติ และฝึกเจริญปัญญาตามหลักปณณสิกการ

ฝึกปฏิบัติเกี่ยวกับมรรคาชาวพุทธ ศาสนพิธี และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

เพื่อให้มีความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา สามารถวิเคราะห์ และตระหนักในคุณค่าของพระรัตนตรัยและหลักพุทธธรรม น้อมนำหลักธรรมมาปฏิบัติให้เกิด ประโยชน์ต่อตนเองและสังคม รวมทั้งปฏิบัติหน้าที่ชาวพุทธได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

ส 0410 พระพุทธศาสนา 2 คาบ/สัปดาห์/ภาค 1 หน่วยการเรียนรู้
คำอธิบายรายวิชา

วิเคราะห์สาระและความสำคัญของพระพุทธศาสนาในการพัฒนา ศรัทธาและปัญญา ที่ถูกต้อง การฝึกอบรมตน การพึ่งตนเอง และการมุ่งอิสรภาพ

วิเคราะห์พุทธประวัติเกี่ยวกับพุทธคุณ ๓ ศึกษาประวัติพระมหากัสสป พระปาว จาราเถรี และหมอชีวกโกมารภัจจ์

วิเคราะห์พุทธธรรมเพื่อชีวิตและสังคมในเรื่องกฎแห่งกรรม และไตรลักษณ์ รวมทั้งมงคลชีวิตในหัวข้อ เลี้ยงดูมารดา เลี้ยงดูบุตร เลี้ยงดูภริยา และสงเคราะห์ญาติ

ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ธรรมชาติ สภาพแวดล้อมและศิลปวัฒนธรรม หน้าที่ชาวพุทธในการศึกษาพระธรรม และการปฏิบัติตนที่เหมาะสมต่อพระสงฆ์

ศึกษาและฝึกอ่านภาษาบาลีจากพุทธศาสนสุภาษิต 1 บท

ศึกษาสาระสังเขปของพระไตรปิฎก และข้อความน่ารู้จากพระไตรปิฎก 1 เรื่อง

ศึกษาคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา โดยเลือกจากเรื่องที่เรียน

ศึกษาและฝึกปฏิบัติสัณฐานสงฆ์ และฝึกเจริญปัญญาตามหลักอุปสมถะ

ฝึกปฏิบัติเกี่ยวกับมรรยาทชาวพุทธ ศาสนพิธี และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

เพื่อให้สามารถคิดวิเคราะห์เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ศรัทธาและสำนักในคุณของ พระรัตนตรัยและหลักพุทธธรรม น้อมนำหลักธรรมมาปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและ สังคม รวมทั้งปฏิบัติหน้าที่ชาวพุทธได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

ส 0411 พระพุทธศาสนา 2 คาบ/สัปดาห์/ภาค 1 หน่วยการเรียนรู้
คำอธิบายรายวิชา

วิเคราะห์หลักการของพระพุทธศาสนากับหลักวิทยาศาสตร์ การคิดตามนัยแห่ง พระพุทธศาสนาและการคิดแบบวิทยาศาสตร์

วิเคราะห์พุทธประวัติเกี่ยวกับโลกัตถจริยาและญาคัตถจริยา ศึกษาประวัติ พระอุบาลี พระอัมมมาทินนาเถรี และพระเจ้าปเสนทิโกศล

วิเคราะห์พุทธธรรมเพื่อชีวิตและสังคมในเรื่องกถาจริยธรรม และโลกธรรม ๘ รวมทั้งมงคลชีวิตในหัวข้อ มีความกตัญญู และทำงานที่ไม่มีโทษแต่เป็นประโยชน์เกื้อกูล

ศึกษายกย่องของพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต หน้าที่ชาวพุทธในการสร้างสัมมาทิฐิด้วยการปฏิบัติธรรม และการปฏิบัติคนที่เหมาะสมต่อพระสงฆ์

ศึกษาและฝึกอ่านภาษาบาลีจากพุทธศาสนสุภาษิต 1 บท

ศึกษาพระไตรปิฎก ในแง่เทศนา ๓ และสิกขา ๓ รวมทั้งข้อความนำรู้จากพระไตรปิฎก 1 เรื่อง

ศึกษาคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา โดยเลือกจากเรื่องที่เรียน

ศึกษาและฝึกปฏิบัติจากคานาสสติ เทวตานาสสติ และฝึกเจริญปัญญาตามหลักอุปาทนสิกขา

ฝึกปฏิบัติเกี่ยวกับมรรยาชาวพุทธ ศาสนพิธี และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

เพื่อให้มีทักษะในการคิดอย่างมีวิจารณญาณและปฏิบัติตนได้อย่างถูกต้องตามหลัก

พุทธธรรมที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาตนเองและสังคม รวมทั้งศรัทธาอันมั่นคงในการเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี ปฏิบัติหน้าที่ชาวพุทธได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

ส 0412 พระพุทธศาสนา 2 คาบ/สัปดาห์/ภาค 1 หน่วยการเรียนรู้
คำอธิบายรายวิชา

วิเคราะห์สาระและความสำคัญของพระพุทธศาสนา ในฐานะเป็นศาสตร์แห่งการศึกษา และเน้นความสัมพันธ์ของเหตุ ปัจจัย และวิธีการแก้ปัญหา

วิเคราะห์พุทธประวัติเกี่ยวกับพุทธคุณ ๔ ศึกษาประวัติพระมหากัจจายนะ พระภิกษวกัจจายเถรี และนางอุบลรัตนราชกัญญา

วิเคราะห์พุทธธรรมเพื่อชีวิตและสังคมในเรื่องอคติ ๔ ทศนिरาชธรรม ๑๐ รวมทั้งมงคลชีวิตในหัวข้อความไม่ประมาท ความเคารพ ความอ่อนน้อมถ่อมตน ความสันโดษ และความอดทน

ศึกษายกย่องของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม หน้าที่ชาวพุทธในการถ่ายทอดชี้แจงพระพุทธศาสนา และการปฏิบัติคนที่เหมาะสมต่อพระสงฆ์

ศึกษาและฝึกอ่านภาษาบาลีจากพุทธศาสนสุภาษิต 1 บท

ศึกษาพระไตรปิฎก ในแง่กถา ๓ และศาสน ๓ รวมทั้งข้อความนำรู้จากพระไตรปิฎก 1 เรื่อง

ศึกษาคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา โดยเลือกจากเนื้อหาที่เรียน

ศึกษาและฝึกปฏิบัติทฤษฎีคตาสติ และฝึกเจริญปัญญาตามหลักอุปาทนสิกการ
ฝึกปฏิบัติเกี่ยวกับมรรคชาวพุทธ ศาสนพิธี และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา
เพื่อให้มีทักษะในการแก้ปัญหา มีความซาบซึ้งในคุณพระรัตนตรัยและหลักพุทธธรรม
น้อมนำหลักธรรมมาปฏิบัติเพื่อพัฒนาตนเองและสังคม รวมทั้งศรัทธาเชื่อมั่นในการเป็น
พุทธศาสนิกชนที่ดี ปฏิบัติหน้าที่ชาวพุทธได้อย่างเหมาะสม

ส 0413 พระพุทธศาสนา 2 คาบ/สัปดาห์/ภาค 1 หน่วยการเรียนรู้
คำอธิบายรายวิชา

วิเคราะห์สาระและความสำคัญของพุทธศาสนา ในด้านการฝึกตนไม่ให้ประมาท
การมุ่งประโยชน์สุขแก่บุคคลและสังคม

วิเคราะห์พุทธประวัติเกี่ยวกับพุทธชุตตถจริยา ศึกษาประวัติพระนาคเสน พระภัททา
กมลเกสรี และพระเจ้ามหายานามะ

วิเคราะห์พุทธธรรมเพื่อชีวิตและสังคมในเรื่องอริยฐานธรรม ๘ และสรุปคำสอน
ลงในอริยสัจ รวมทั้งมงคลชีวิตในหัวข้อ ความเป็นผู้ว่าง่าย การพบปะสมาคม การฟัง
ธรรม การสนทนาธรรม จิตไม่หวั่นไหว

ศึกษาหน้าที่ บทบาท และการปกครองของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน หน้าที่
ชาวพุทธในการปกป้องพระพุทธศาสนา และการปฏิบัติตนที่เหมาะสมต่อพระสงฆ์

ศึกษาและฝึกอ่านภาษาบาลีจากพุทธศาสนสุภาษิต 1 บท

ศึกษาพระไตรปิฎก ในเรื่องหลักศีลวินัยพระธรรมวินัย ๘ ประการ รวมทั้งข้อความ
นำรู้จากพระไตรปิฎก 1 เรื่อง

ศึกษาคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา โดยเลือกจากเนื้อหาที่เรียน

ศึกษาและฝึกปฏิบัติอานาปานสติ มรณัสสติ อุปสมานุสสติ และฝึกเจริญปัญญาตามหลัก
อุปาทนสิกการ

2.14 วิถีปลูกฝังจริยธรรม

ชัยพร วิชชาวุธ และ ชีระพร อูรรณโณ (2525) ได้อธิบายเกี่ยวกับแนวคิด
ในการปลูกฝังจริยธรรมไว้ดังนี้

1. การปลูกฝังจริยธรรมด้วยการกระจ่างค่านิยม

การกระจ่างค่านิยมคือการทำค่านิยมให้กระจ่าง (Value Clarification ย่อว่า VC) เป็นวิธีสอนจริยธรรมที่ใช้กันอย่างกว้างขวางในประเทศสหรัฐอเมริกา และในประเทศไทยก็มีผู้ให้ความสนใจไม่น้อย

แนวความคิดพื้นฐาน

ผู้ที่เสนอกระบวนการ VC กลุ่มแรก (Raths, Harmin and Simon, 1966) ถือว่าค่านิยมคือหลักการประพฤติปฏิบัติตนต่อสิ่งต่าง ๆ ที่บุคคลถือว่าดีงามถูกต้องและควรแก่การยึดถือ กระบวนการ VC มีจุดมุ่งหมายให้ผู้เรียนค้นพบด้วยตนเองว่าหลักการประพฤติปฏิบัติของตนเองต่อสิ่งต่าง ๆ เป็นอย่างไร และหลักการที่ดีที่ถูกต้องควรตามทฤษฎีของตนเองเป็นอย่างไร

ความหมายของค่านิยมในกระบวนการ VC ซึ่งเป็นกระบวนการทำให้เกิดความกระจ่างแจ้งในค่านิยมของตนเอง จึงเป็นกระบวนการกระจ่างจริยธรรมของตนเองด้วย และถือได้ยิ่งกว่ากระบวนการ VC ก็คือ กระบวนการปลูกฝังจริยธรรม ในทฤษฎีของนักทฤษฎี VC ค่านิยมเกิดจากการเรียนรู้ของแต่ละบุคคล และจะแสดงออกมาในรูปของความเชื่อทัศนคติ พฤติกรรม และความรู้สึกของแต่ละบุคคล

ความเชื่อ ทัศนคติ พฤติกรรม และความรู้สึกที่บุคคลแสดงออกมาในชีวิตประจำวันมีมากมาย พฤติกรรมที่แสดงออกมานี้ มีบางส่วนเท่านั้นที่เชื่อได้ว่าเป็นการแสดงออกของค่านิยม นักทฤษฎี VC ได้เสนอเกณฑ์ 7 ประการสำหรับการตัดสินว่าพฤติกรรมที่แสดงออกมานั้นได้สะท้อนค่านิยมของบุคคลนั้นหรือไม่ เกณฑ์ 7 ประการมีดังนี้

- 1) การเลือกกระทำอย่างอิสระ ไม่มีการบังคับ
- 2) การเลือกจากทางเลือกหลาย ๆ ทาง
- 3) การเลือกที่เกิดจากการพิจารณาผลของทางเลือกแต่ละทางแล้ว
- 4) การรู้สึกภูมิใจและมีความยินดีที่ได้เลือกกระทำสิ่งนั้น
- 5) ยืนยันการตัดสินใจเลือกของตนอย่างเปิดเผย
- 6) การกระทำตามที่จนตัดสินใจเลือก
- 7) การกระทำพฤติกรรมนั้นซ้ำอีก

พฤติกรรมที่แสดงออกตามเกณฑ์ 7 ประการนี้ ถือได้ว่าเป็นการแสดงออกของค่านิยม

วิธีปลูกฝังจริยธรรม

การปลูกฝังจริยธรรมตามแนวความคิดพื้นฐานของนักทฤษฎี VC คือการช่วยให้ นักเรียนเกิดความกระจำในความเชื่อ ในทัศนคติ ในพฤติกรรมและในความรู้สึกของตนเอง หน้าที่ของครูในการปลูกฝังค่านิยม คือ การชี้นำหรือจัดการให้มีการชี้นำเพื่อให้นักเรียนเกิด การลุ่มคิดขึ้นมาว่า ความเชื่อ ทัศนคติ พฤติกรรม และความรู้สึกของคนที่มีต่อสิ่งหนึ่ง ๆ นั้น เป็นไปตามเกณฑ์ 7 ประการของกระบวนการของค่านิยมหรือไม่ กล่าวคือ

- 1) เกิดจากการเลือกของตนอย่างอิสระหรือเปล่า
- 2) ได้พิจารณาทางเลือกอื่น ๆ หรือเปล่า
- 3) ได้พิจารณาผลของทางเลือกต่าง ๆ หรือเปล่า
- 4) มีความภูมิใจหรือยินดีในสิ่งที่ตนเลือกหรือเปล่า
- 5) จะยืนยันการตัดสินใจเลือกของตนอย่างเปิดเผยหรือไม่
- 6) จะทำตามทัศนคติเลือกหรือไม่
- 7) จะกระทำซ้ำอีกหรือไม่

ตัวอย่างเช่น ครูเดินคุยกับนักเรียนขณะเดินกลับห้องพักครู และมีการพูดคุยกัน ดังนี้

นักเรียน : "ผมชอบวิทยาศาสตร์มากกว่าวิชาอื่น ๆ"

ครู : "โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับอะไร"

นักเรียน : "เรื่องโดยเฉพาะหรือครับ... ขอให้ผมนึกดูก่อน... ผมไม่แน่ใจครับ...
ผมชอบทุกเรื่องแหละครับ"

ครู : "เคยเล่นทดลองทางวิทยาศาสตร์ที่บ้านบ้างหรือเปล่า"

นักเรียน : "ไม่เคยครับ"

ครู : "เออละ ครูต้องไปล้างมือก่อน"

จากตัวอย่างข้างต้น จะสังเกตได้ว่า ครู ใช้คำถามง่าย ๆ ดังนี้ 2 คำถาม เพื่อกระตุ้นให้นักเรียนเกิดการลุ่มคิดเกี่ยวกับความรู้สึกนึกคิดของนักเรียนว่าตนชอบ วิทยาศาสตร์จริง ๆ หรือเปล่า

การใช้คำถามเพื่อกระตุ้นให้นักเรียนเกิดการลุ่มคิด เป็นเทคนิคแรกของ VC นักทฤษฎี VC ได้เสนอคำถามประเภทนี้ ไว้เป็นจำนวนมากเพื่อให้ครอบคลุมเกณฑ์ทั้ง 7 ประการของค่านิยม เช่น

"ได้ความคิดนี้มาจากไหน"

"ได้พิจารณาทางเลือกอื่น ๆ แล้วหรือยัง"

"ทำแล้วจะเกิดผลอะไรบ้าง"

"เคยทำเช่นนั้นบ่อยไหม"

ฯลฯ

นอกจากการใช้คำถามเพื่อความกระจำแล้ว นักทฤษฎี VC ยังได้เสนอแนะกิจกรรมที่ครูสามารถนำไปใช้ในห้องเรียนอย่างสะดวก และสนุกสนานอีกเป็นจำนวนมากเช่นกัน แต่ละกิจกรรมล้วนเป็นเครื่องมือกระตุ้นให้ผู้เรียนแต่ละคนแสดงทรรศนะของตนเองเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ออกมา โดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สินเงินทอง การคบมิตร ความรักและเพศ ศาสนาและจริยธรรม การใช้เวลาว่าง องค์การการเมือง และสังคม การทำงาน ครอบครัว ความเป็นผู้ใหญ่ของบุคคล และลักษณะอุปนิสัยของบุคคล ต่อจากนั้น ครูหรือเพื่อนนักเรียนด้วยกันก็จะช่วยกันใช้คำถาม เพื่อความกระจำเพื่อกระตุ้นให้ผู้แสดงทัศนะให้เกิดการถกเถียงและเกิดความกระจำในค่านิยมของตนเอง

วิจารณ์ VC

วิธีการ VC เป็นที่สนใจของครูและนักการศึกษาอย่างมาก เพราะง่ายต่อการเข้าใจและการนำไปใช้ในห้องเรียน เมื่อนักทฤษฎี VC พยายามเผยแพร่โดยการจัดทำกิจกรรมสำเร็จรูปที่ครูสามารถนำไปใช้ได้ทันที ความนิยมใน VC ก็มีมากเป็นทวีคูณ อย่างไรก็ตาม วิธี VC ก็มีปัญหามากประการ ที่สำคัญคือ

1) VC ไม่ได้กำหนดจริยธรรมที่จะปลูกฝัง ในกระบวนการของ VC ครูทำหน้าที่แค่คอยกระตุ้นให้นักเรียนเกิดการถกเถียงเกี่ยวกับค่านิยมหรือจริยธรรมของตนเองเท่านั้น เมื่อเกิดการถกเถียงขึ้นแล้ว นักเรียนจะมีความรู้สึกนึกคิดเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางใดไม่อาจทราบได้

2) กระบวนการ VC สอนลักษณะสัมพัทธนิยม การที่ครูแสดงที่ทำยอมรับจริยธรรมของนักเรียนและป้อนคำถามให้เกิดการถกเถียง เป็นการชี้แนะโดยทางอ้อมแก่นักเรียนว่าคนเรามีจริยธรรมที่แตกต่างกันได้ และไม่มีใครมีจริยธรรมที่ถูกต้องมากกว่าคนอื่น หากตนเองได้พิจารณาด้วยตนเองแล้วว่าถูกต้องดีงามก็เป็นสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ลักษณะความเชื่อเช่นนี้แท้จริงก็คือลักษณะสัมพัทธนิยม (Relativism) ในปรัชญานั้นเอง ตามลักษณะสัมพัทธนิยมความถูกต้องดีงามของสิ่งต่าง ๆ มิได้ขึ้นกับหลักการที่แน่นอน แต่จะแปรผันตามบุคคลและสภาพการณ์ต่าง ๆ

ในการปลูกฝังจริยธรรม โดยเฉพาะในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา การปลูกฝังลักษณะสัมพันธไมตรีอันนำไปสู่การปฏิบัติไม่ได้ เช่น จะต้องกระทำตามกฎหมายไม่ว่ากรณีใด ๆ ทั้งสิ้น หากกฎหมายยังคงมีผลใช้บังคับอยู่ และจริยธรรมอื่น ๆ ที่คนในสังคมเชื่อว่าควรจะมีอยู่ต่อไป และควรจะได้ถ่ายทอดให้เยาวชนของสังคมนำไปยึดถือเป็นหลักการประพฤติปฏิบัติ การปลูกฝังจริยธรรมสมบูรณ์ และการถ่ายทอดจริยธรรมของสังคมจะเกิดได้ยากมากด้วยวิธีการ VC

2. การปลูกฝังจริยธรรมด้วยเหตุผล

ผู้เสนอทฤษฎีการให้เหตุผลทางจริยธรรม (Moral Reasoning ส่อว่า MR) ที่เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายคือ โคลเบิร์ก (Kohlberg, 1963) ทฤษฎีของโคลเบิร์กได้ครอบคลุมความคิดของนักจิตวิทยาและนักการศึกษาของประเทศตะวันตก เป็นเวลาตลอดสองทศวรรษที่ผ่านมา และได้เข้ามามีอิทธิพลต่อการคิดของนักจิตวิทยาและนักการศึกษาไทย ตลอดหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมาด้วย การวิจัยเกี่ยวกับจริยธรรมที่ทำในประเทศไทยก็อยู่ในกรอบของแนวความคิดและวิธีการของโคลเบิร์ก การเสนอแนะวิธีปลูกฝังจริยธรรมแก่เยาวชนไทยก็อยู่ในกรอบของแนวความคิดและวิธีการของโคลเบิร์กเช่นกัน (เช่น ดวงเดือน พันธุมนาวิน และ เพ็ญแข ประจันปัจนิกร, 2520)

แนวความคิดพื้นฐาน

ในทฤษฎีของโคลเบิร์ก จริยธรรมหมายถึงกฎเกณฑ์ในการตัดสินใจความถูกต้องของการกระทำ ความเข้าใจเกี่ยวกับกฎเกณฑ์นี้ขึ้นอยู่กับพัฒนาการทางปัญญาซึ่งผูกพันกับอายุของบุคคล โคลเบิร์กได้ยึดถือทฤษฎีพัฒนาการทางปัญญาของเปียเจต์เป็นหลักการสร้างทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรม โดยแบ่งพัฒนาการออกเป็น 3 ระดับ ภายในแต่ละระดับยังแบ่งพัฒนาการออกเป็น 2 ขั้น รวมเป็น 6 ขั้น รวมเป็น 6 ขั้น ดังนี้

ก. ระดับก่อนกฎเกณฑ์ (อายุประมาณ 2-12)

ขั้นที่ 1 : ใช้ การลงโทษเป็นเหตุผลในการตัดสินใจ

ขั้นที่ 2 : ใช้ การตอบสนองความต้องการของตนเป็นเหตุผลในการตัดสินใจ

ข. ระดับกฎเกณฑ์สังคม (อายุตั้งแต่ 12 ปีขึ้นไปโดยประมาณ)

ขั้นที่ 3 : ใช้ การเป็นที่ยอมรับของสังคมเป็นเหตุผลในการตัดสินใจ

ขั้นที่ 4 : ใช้ ระเบียบแบบแผนและกฎเกณฑ์ของสังคมเป็นเหตุผลในการตัดสินใจ

ค. ระดับเลขกฎเกณฑ์สังคม (อายุประมาณ 20 ปีขึ้นไป)

ขั้นที่ 5 : ใช้ สัจพจน์สังคมเป็นเหตุผลในการตัดสินใจ

ขั้นที่ 6 : ใช้ หลักการจริยธรรมสากลเป็นเหตุผลในการตัดสินใจ

โคลเบิร์ก มีความเชื่อว่ากฎเกณฑ์ที่คนเราใช้ตัดสินความถูกต้องของการกระทำ จะพัฒนาเป็นขั้น ๆ จากขั้นต่ำกว่าไปสู่ขั้นสูงกว่า ทีละ 1 ขั้น ไม่มีการย้อนขั้น ไม่มีการข้ามขั้นและไม่มีการเร่งขั้น

ตามทฤษฎีของโคลเบิร์ก จริยธรรมแต่ละขั้นเป็นผลของการคิดไตร่ตรอง ในการคิดไตร่ตรอง จำเป็นต้องอาศัยข้อมูลข้อมูลที่นำมาพิจารณาส่วนหนึ่งเป็นความเข้าใจของตนเองเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ และอีกส่วนหนึ่งเกิดจากประสบการณ์ทางสังคมที่ได้รับใหม่ โดยเฉพาะข้อมูลที่ได้จากการรับฟังทฤษฎีของผู้อื่น ซึ่งอยู่สูงกว่าระดับพัฒนาการของตน 1 ขั้น หากข้อมูลต่าง ๆ เหล่านี้มีความขัดแย้งไม่ลงรอยกัน ความรู้สึกไม่สอดคล้องก็จะเกิดขึ้น ทำให้ผู้ตกอยู่ในสภาพไม่สอดคล้องนี้ต้องปรับตัวเอง โดยการสำรวจและจัดระเบียบความคิดความเข้าใจของตนใหม่ มีการจำแนกประเด็นปัญหาต่าง ๆ ให้มีความชัดเจนและละเอียดมากขึ้น และมีการบูรณะประเด็นต่าง ๆ เข้าด้วยกันเป็นความเข้าใจใหม่ที่สามารถอธิบายสิ่งต่าง ๆ ได้ดีขึ้น ความเข้าใจใหม่เกิดจากการจัดระเบียบทางความคิดเป็นโครงสร้างทางความคิดใหม่ซึ่งแตกต่างจากเดิม กระบวนการจำแนกและการบูรณาจึงเป็นกลไกของการพัฒนาจริยธรรม ผลของกระบวนการนี้ทำให้เกิดความเข้าใจใหม่ขึ้นมาแทนที่ความเข้าใจเก่า ทำให้เกิดจริยธรรมใหม่ขึ้นมาแทนที่จริยธรรมเก่า จริยธรรมใหม่นี้จัดอยู่ในขั้นสูงกว่าจริยธรรมเก่า และแตกต่างจากจริยธรรมเก่าในเชิงคุณภาพอย่างสิ้นเชิง

วิธีปลูกฝังจริยธรรม

ตามทฤษฎีของทฤษฎี MR ที่เสนอโดยโคลเบิร์ก การปลูกฝังจริยธรรมคือการพัฒนาผู้เรียนให้มีกฎเกณฑ์การตัดสินความถูกต้องด้วยเหตุผลในระดับสูง และอย่างน้อยก็ให้อยู่ในระดับกฎเกณฑ์สังคม ตามทฤษฎีนี้การพัฒนาจริยธรรมไม่อาจกระทำด้วยการสอน ไม่อาจกระทำด้วยการแสดงตัวอย่างให้ดูและไม่อาจกระทำด้วยวิธีการเรียนรู้ต่างๆ จริยธรรมสอนกันไม่ได้ จริยธรรมพัฒนาขึ้นมาด้วยการนึกคิดของแต่ละคนตามลำดับขั้นและตามระดับพัฒนาการทางปัญญาซึ่งผูกพันกับอายุ ดังนั้นหากยังไม่ถึงวัยอันควรจริยธรรมบางอย่างก็จะไม่เกิด

การพัฒนาจริยธรรมกระทำได้ด้วยการเปิดโอกาสให้บุคคลได้รับรู้ทฤษฎีของผู้อื่นซึ่งมีจริยธรรมอยู่ในขั้นที่สูงกว่า 1 ขั้น และเปิดโอกาสให้บุคคลทดลองแสดงบทบาทของผู้อื่น โดยเฉพาะบทบาทผู้อื่นที่มีต่อบุคคลนั้น เพื่อให้มีโอกาสประสพกับทฤษฎีที่ขัดแย้งกับ

โครงสร้างความคิดทางจริยธรรมเดิมของตน ในจังหวะที่เกิดความขัดแย้งนี้หากมีการชี้แนะที่เหมาะสม ก็จะช่วยให้บุคคลพัฒนาเหตุผลทางจริยธรรมให้สูงขึ้นได้

กิจกรรมที่เป็นหัวใจของการพัฒนาจริยธรรมตามทฤษฎี MR ของโคลเบอร์ก คือ การอภิปรายและเปลี่ยนทรรศนะ ในการปลูกฝังจริยธรรมในชั้นเรียนการอภิปรายจึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุด

เพื่อให้มีประเด็นสำหรับอภิปราย ครูจะต้องเสนอเรื่องราวที่ชักนำการตัดสินใจ ความถูกต้อง เช่น เรื่องราวของสามีที่อาจจนไม่มีเงินซื้ออาหารกลางวันของครอบครัวที่กำลังป่วยหนัก เผชิญกับปัญหาการตัดสินใจว่า จะขอยืมยืมจากคนขายยาหรือไม่ เมื่อให้นักเรียนรับรู้เรื่องราวแล้วก็ถามความเห็นของทั้งชั้นว่าใครเห็นว่าสามีคนนั้นควรขอยืม ใครเห็นว่าไม่ควรขอยืม แล้วแบ่งกลุ่มย่อยให้นักเรียนที่มีความเห็นต่างกันอภิปรายร่วมกัน โดยให้ได้ข้อสรุปของกลุ่มย่อย พร้อมทั้งเหตุผลของข้อสรุป ต่อจากนั้นให้กลุ่มย่อยส่งผู้แทนรายงานผลต่อกลุ่มใหญ่ แล้วอภิปรายเพื่อแสวงหาข้อสรุปของนักเรียนทั้งชั้น

ขั้นตอนที่อธิบายมาข้างต้นพอจะเขียนสรุปได้ดังนี้

ขั้นที่ 1 : เสนอเรื่องราวที่มีความชักนำการตัดสินใจความถูกต้อง

ขั้นที่ 2 : แยกนักเรียนตามความเห็นที่แตกต่างกันในประเด็นตัวละครในเรื่องราวที่เสนอ ควรหรือไม่ควรทำสิ่งหนึ่งสิ่งใด และแบ่งกลุ่มย่อยที่ประกอบด้วยนักเรียนที่มีความเห็นแตกต่างกัน

ขั้นที่ 3 : อภิปรายกลุ่มย่อยเพื่อให้ได้ข้อสรุปพร้อมเหตุผลของกลุ่มว่าตัวละครควรหรือไม่ควรทำสิ่งที่ประเด็นในการอภิปราย

ขั้นที่ 4 : รายงานผลต่อชั้นเรียนและอภิปรายเพื่อหาข้อสรุปของนักเรียนทั้งชั้น

ขั้นที่ 5 : สรุปเหตุผลของทั้งฝ่ายที่คิดว่าควรทำและฝ่ายที่คิดว่าไม่ควรทำ

วิจารณ์ MR

เมื่อเปรียบเทียบกับวิธี VC แล้ววิธี MR เป็นการปลูกฝังจริยธรรมที่มีเป้าหมายและมีส่วนของการชักนำมากกว่าวิธี VC อย่างไรก็ดี สิ่งที่ถูกต้องชักนำไปเปลี่ยนแปลงได้แก่เหตุผลของการกระทำหรือไม่กระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง การเน้นที่เหตุผลนี้ทำให้เกิดปัญหาตามมา 2 ประการ คือ

1) เหตุผลทางจริยธรรมอาจไม่สัมพันธ์กับพฤติกรรม ทฤษฎี MR ของโคลเบอร์ก มิได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างการให้เหตุผลทางจริยธรรม กับพฤติกรรมที่จะเกิดขึ้นจริง การให้เหตุผลอาจไม่สัมพันธ์กับพฤติกรรมเลยก็ได้ เพราะพฤติกรรมหนึ่ง ๆ สามารถอธิบาย

ด้วยเหตุผลต่าง ๆ นานาและในทางกลับกันเหตุผลทางจริยธรรมหนึ่ง ๆ ก็สามารถใช้อธิบายพฤติกรรมได้ต่าง ๆ นานาเช่นกัน พฤติกรรมการชโมสามารถอธิบายด้วยเหตุผลหลายประการ และเหตุผลต่าง ๆ ก็อยู่ในชั้นต่าง ๆ ที่สูงไม่เท่ากันด้วย ดังนั้นการให้เหตุผลเกี่ยวกับการชโมที่อยู่ชั้นพัฒนาการที่ต่างกันจึงไม่จำเป็นต้องสัมพันธ์กับการชโมหรือไม่ชโม

2) เหตุผลทางจริยธรรมอาจเป็นเพียงข้อแก้ตัว คนเราเรียนรู้ตั้งแต่เริ่มหัดได้ว่าพฤติกรรมทางวาจามีความสัมพันธ์กับผลกรรมที่จะบังเกิดกับตน เมื่ออยู่ในสภาพที่อาจได้รับผลกระทบทางลบซึ่งไม่น่าปรารถนา คนเราก็เรียนรู้ที่จะหลีกเลี่ยงผลกระทบเหล่านี้ และวิธีการหนึ่งที่มีประสิทธิภาพคือการใช้คำพูดอธิบายสาเหตุของพฤติกรรมของตน เช่น มิได้เจตนาทำบ้าง หรือทำเพื่อเจตนาอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งถือได้ว่าเป็นเจตนาดีบ้าง เหตุผลแก้ตัวทำนองนี้เรียนรู้ได้ไม่ยาก ทุกคนเรียนรู้ได้ และดูเหมือนว่าทุกคนก็เคยใช้พฤติกรรมทำนองนี้ช่วยตัวเองในโอกาสต่าง ๆ ความสามารถในการอธิบายสาเหตุของพฤติกรรมตนเองเพื่อเอาตัวรอดนี้สัมพันธ์กับพัฒนาการทางปัญญา ผู้ที่ฉลาดกว่าและมีประสบการณ์มากกว่าก็จะสามารถหาเหตุผลอธิบายการกระทำทั้งของตนเอง และของผู้อื่นได้อย่างแนบเนียนสมเหตุผล และเป็นที่ยอมรับของผู้อื่นมากกว่า แต่ในการปลูกฝังจริยธรรมเราต้องการปลูกฝังพฤติกรรมการให้เหตุผลในทำนองที่กล่าวมานี้หรือ

3. การปลูกฝังจริยธรรมด้วยการปรับพฤติกรรม

การปรับพฤติกรรม (Behavior Modification ส่อว่า BM) เป็นการประยุกต์หลักการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคล วิธี BM ใช้ได้ผลดีในการสร้างและรักษาพฤติกรรมที่พึงปรารถนา และในการลดพฤติกรรมไม่น่าปรารถนา ดังนั้นวิธี BM จึงถือเป็นวิธีปลูกฝังจริยธรรมวิธีหนึ่ง

แนวความคิดพื้นฐาน

วิธีการของ BM ตั้งอยู่บนรากฐานของความเชื่อว่าพฤติกรรมของคนเราถูกควบคุมโดยเงื่อนไขการเสริมแรงและเงื่อนไขการลงโทษ หากกำหนดให้พฤติกรรมหนึ่ง ๆ เช่น กล้าแสดงออกก็จะเกิดด้วยความถี่สูงขึ้น ในทางกลับกัน หากกำหนดให้พฤติกรรมดังกล่าวนี้สัมพันธ์กับได้รับสิ่งที่ไม่ต้องเป็นเงื่อนไขการลงโทษพฤติกรรมก็จะค่อย ๆ หดหายไป (Skinner, 1953)

วิธีปลูกฝังจริยธรรม

ตามแนวความคิดนี้ หากต้องการปลูกฝังพฤติกรรมใดก็ต้องจัดเงื่อนไขต่าง ๆ เพื่อให้ผู้กระทำพฤติกรรมนั้นได้รับแรงเสริม และถ้าหากต้องการลดพฤติกรรมใด ก็ต้องจัดเงื่อนไขต่าง ๆ เพื่อให้ผู้กระทำพฤติกรรมนั้นไม่ได้รับแรงเสริม หรืออาจได้รับการลงโทษด้วยก็ได้ แต่นักทฤษฎี BM เสนอว่าควรใช้เงื่อนไขการเสริมแรงมากกว่าเงื่อนไขการลงโทษเพราะการลงโทษอาจทำให้เกิดผลเสีย เช่น การลักลอบ การหลีกเลี่ยง ตลอดจนการต่อต้าน

ขั้นตอนของ BM ในการปลูกฝังพฤติกรรมที่พึงปรารถนา และ/หรือ พฤติกรรมที่ไม่พึงปรารถนา อาจทำได้ดังต่อไปนี้

- 1) กำหนดพฤติกรรมที่พึงปรารถนา และ/หรือ พฤติกรรมที่ไม่พึงปรารถนา
- 2) กำหนดผลกรรมที่ครูหรือผู้ปลูกฝังจริยธรรมสามารถก่อให้เกิดกับผู้กระทำได้ ควรเน้นที่ผลกรรมทางบวกให้มากที่สุด
- 3) นำพฤติกรรมใน 1) และผลกรรมใน 2) มาสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ เรียกว่าเงื่อนไขการเสริมแรง ให้พฤติกรรมที่พึงปรารถนาได้รับแรงเสริม และให้พฤติกรรมที่ไม่พึงปรารถนาไม่ได้รับแรงเสริม
- 4) ให้และระงับการให้แรงเสริมตามเงื่อนไขใน 3) แล้วติดตามสังเกตการเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรม
- 5) ประเมินผลและปรับปรุงเงื่อนไข

วิจารณ์ BM

วิธีการปลูกฝังจริยธรรมด้วย BM แตกต่างจากวิธี VC และ MR อย่างมาก VC และ MR เน้นที่ความเข้าใจของบุคคลเกี่ยวกับกฎเกณฑ์การตัดสินความถูกต้องของพฤติกรรม แต่ BM เน้นที่พฤติกรรมจริยธรรมตามทฤษฎีของนักทฤษฎี BM เป็นกฎเกณฑ์ที่อยู่ภายนอกในรูปเงื่อนไขการเสริมแรงและเงื่อนไขการลงโทษ ดังนั้นการปลูกฝังจริยธรรมก็กระทำโดยการสร้างเงื่อนไขดังกล่าวนี้นี้ให้เกิดขึ้น แล้วผู้ตกอยู่ในเงื่อนไขก็มีพฤติกรรมตามที่ต้องการ

วิธี BM ใช้กันอย่างแพร่หลายในโรงเรียนเช่นกัน ในประเทศไทยก็มีความสนใจในวิธีนี้ในระดับสูง อย่างไรก็ดี วิธี BM ก็ยังมีปัญหาในประเด็นต่อไปนี้

1) วิธี BM ไม่คำนึงถึงความเข้าใจเกี่ยวกับกฎเกณฑ์ในการตัดสินใจถูกผิด นักทฤษฎี BM เน้นเฉพาะพฤติกรรมที่แสดง เมื่อเปลี่ยนเงื่อนไขของการเสริมแรงและการลงโทษแล้ว เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามที่ต้องการก็เป็นที่พอใจแล้ว นักทฤษฎี BM จะไม่สนใจเกิดการเปลี่ยนแปลงในความเข้าใจเกี่ยวกับกฎเกณฑ์การตัดสินใจถูกผิดหรือไม่

การเน้นที่พฤติกรรมเช่นที่กล่าวมานี้เป็นการมองข้ามความสำคัญของความเข้าใจกฎเกณฑ์ทางจริยธรรม เป็นไปได้ว่าคนเราจำใจทำตามเงื่อนไขพฤติกรรมที่ครอบงำตนอยู่แต่ใจจริงแล้วต้องการเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขนี้ให้เป็นไปตามที่ตนคิดว่าถูกต้องและดีงามกว่า

2) ความสามารถในการควบคุมเงื่อนไขพฤติกรรมมีจำกัด ในแต่ละขณะบุคคลอยู่ภายใต้การครอบงำของเงื่อนไขการเสริมแรงและเงื่อนไขการลงโทษหลายเงื่อนไข ในการนี้ที่เป็นนักเรียนเงื่อนไขที่ครอบงำก็มี อาทิ เงื่อนไขการยอมรับของเพื่อน เงื่อนไขการให้ความรักและความอุปการะของพ่อแม่ เงื่อนไขการเสริมแรง และการลงโทษของครู และเงื่อนไขการเสริมแรงและการลงโทษของสังคม ดังนั้นหากครูใช้วิธี BM ในการปลูกฝังจริยธรรม สิ่งที่ครูทำได้ก็จำกัดเฉพาะเงื่อนไขของครูเท่านั้น ส่วนเงื่อนไขอื่น ๆ ย่อมยากแก่การเปลี่ยนแปลง นี่เป็นปัญหาของ BM และนักทฤษฎี BM ก็ตระหนักเกี่ยวกับเรื่องนี้

4. การปลูกฝังจริยธรรมด้วยการเรียนรู้ทางสังคม

การเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning ย่อว่า SL) ถือว่าจริยธรรมเป็นความเข้าใจเกี่ยวกับกฎเกณฑ์สำหรับการประเมินความถูกผิดของพฤติกรรม (Bandura, 1977) กฎเกณฑ์เหล่านี้เกิดจากการเรียนรู้

แนวคิดพื้นฐาน

การเรียนรู้ของมนุษย์ส่วนหนึ่งเกิดจากประสบการณ์ตรงของตนเอง ส่วนหนึ่งเกิดจากการสังเกตพฤติกรรมของผู้อื่น เป็นการเรียนด้วยการสังเกต และอีกส่วนหนึ่งเกิดจากการฟังคำบอกเล่า และการอ่านสารบันทึกของผู้อื่น การเรียนรู้ประเภทหลังนี้ช่วยให้มนุษย์มีความรู้ว่าจะอะไรคืออะไรอย่างกว้างขวาง และอย่างรวดเร็ว ผลของการเรียนรู้อยู่ในรูปของความเชื่อว่าจะอะไรสัมพันธ์กับอะไรอย่างไร โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมกับผลกระทบ ความเชื่อนี้ไม่จำเป็นต้องสอดคล้องกับความเป็นจริงทั้งนี้เป็นเพราะความสามารถในการสังเกตและการคิดของมนุษย์ ยังมีข้อบกพร่องอยู่มาก และความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมกับผลกระทบที่เกิดขึ้นจริงก็มีความซับซ้อน นอกจากนี้ก็ยังมีเชื่ออีกหลายอย่างที่เกิดจากคำบอกเล่าของผู้อื่น โดยเฉพาะคำบอกเล่าที่โน้มน้าวใจ และมีความน่าเชื่อถือสูง

คำบอกเล่าเหล่านี้จำนวนไม่ใช้น้อยทดสอบกับความเป็นจริงไม่ได้ คำสอนของศาสนาส่วนใหญ่
อยู่ในประเภทนี้

ความเชื่อของมนุษย์มีอำนาจในการกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ จะเห็นได้จาก
ตัวอย่างการขอมอดทนต่อความทุกข์ยากลำบากในปัจจุบัน ด้วยความเชื่อว่าจะทำให้มีความสุข
ในอนาคต และตัวอย่างการขอมตายเพื่อชีวิตที่ดีกว่าในชาติต่อไป

วิธีปลูกฝังจริยธรรม

หลักการสำคัญของการปลูกฝังจริยธรรมตามทฤษฎี SL คือ การจัดประสบการณ์
ทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งได้แก่ตัวอย่าง และคำบอกให้ผู้เรียนเกิดความเชื่อว่าพฤติกรรม
อะไรนำไปสู่ผลกระทบอะไร และผลกระทบนั้นน่าปรารถนาเพียงไร การจัดเงื่อนไขสิ่งแวดล้อม
ทางสังคมเพื่อให้เกิดการเรียนรู้จริยธรรมนี้ จะต้องจัดให้มีความสอดคล้องกันทั้งประสบการณ์
ตรง ตัวอย่างและคำบอก และถ้าหากคำบอกมีลักษณะเป็นการชี้นำให้ผู้เรียนมองเห็นความ
สัมพันธ์ต่าง ๆ จากประสบการณ์ตรงและจากตัวอย่างที่ประสบด้วยแล้ว การเรียนรู้ก็จะเกิดใน
ลักษณะที่ตรงไปและมีประสิทธิผลมากขึ้น

การปลูกฝังจริยธรรมตามทฤษฎี SL แก่นักเรียนอาจกระทำในรูปต่อไปนี้

- 1) จัดเงื่อนไขการเสริมแรงและเงื่อนไขการลงโทษแก่นักเรียนเช่นเดียวกันกับ

วิธี BM

- 2) จัดอภิปรายเพื่อให้ให้นักเรียนได้เรียนรู้จากความเห็นของบุคคลต่าง ๆ เกี่ยวกับ
ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรม กับผลกระทบ และความน่าปรารถนาหรือไม่น่าปรารถนาของ
ผลกระทบต่าง ๆ

- 3) จัดให้นักเรียนเห็นตัวอย่างการปฏิบัติจริงที่สอดคล้องกับ 2)

- 4) สร้างเงื่อนไขให้มีการนิยมนอกห้องผู้กระทำพฤติกรรมที่ดี และในขณะเดียวกัน
ประณามผู้กระทำพฤติกรรมไม่ดี เพื่อให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงและจาก
ตัวอย่างการได้รับแรงเสริมและการถูกลงโทษของบุคคลต่าง ๆ

วิจารณ์ SL

เป็นภาคขยายของทฤษฎี BM เน้นที่เงื่อนไขทางสังคมซึ่งอยู่ภายนอกบุคคล แต่ขณะ
เดียวกันก็เน้นที่ความเข้าใจของบุคคลเกี่ยวกับเงื่อนไขผลกระทบที่มีอยู่ในสังคม ทฤษฎี SL จึง
มีความสมบูรณ์มากที่สุดในการบรรดา 4 ทฤษฎีที่ได้เสนอมานี้

อย่างไรก็ดี ทฤษฎี SL ก็มีประเด็นที่จะต้องพิจารณาดังนี้

1) การเน้นที่ผลกรรมเป็นการปลูกฝังลัทธิประโยชน์นิยม ตามทฤษฎี SL คนเราจะทำหรือไม่ทำอะไรสิ่งใดสิ่งหนึ่งขึ้นอยู่กับความเชื่อของคนว่าทำแล้วได้รับผลกระทบอะไรบ้าง หากคิดว่าจะได้รับผลกระทบทางบวกมากกว่าก็จะทำ และหากคิดว่าจะได้รับผลกระทบทางลบมากกว่าก็จะไม่ทำ การสอนให้มนุษย์ตัดสินใจเช่นนี้ ก็เท่ากับการสอนว่าอะไรที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่คนจงทำ อะไรที่ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่คนจงอย่าทำ ความคิดเช่นนี้ท่านพุทธทาสเรียกว่าลัทธิประโยชน์นิยม และเป็นลัทธิที่ไม่น่าจะปลูกฝัง เพราะจริยธรรมควรเป็นแบบปรมาตมธรรมาธิปไตย คือเป็นแบบสมบูรณ์ถูกต้องไม่ว่ากรณีใด ๆ มากกว่า เช่น การพูดความจริง เป็นสิ่งที่ถูกต้อง ไม่ว่าจะเกิดผลอย่างไรแก่ผู้พูดก็ตาม

ต่อข้อวิจารณ์นี้ นักทฤษฎี SL อาจตอบได้ว่าจริยธรรมที่จะถือเป็นปรมาตมได้จะต้องเป็นจริยธรรมที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้กระทำเสมอไม่ว่ากรณีใด ๆ ปัญหาอยู่ที่ว่าในสังคมปัจจุบันเรามีจริยธรรมที่เข้าเกณฑ์ดังกล่าวนี้เพื่อจัดเป็นปรมาตมธรรมหรือไม่ หากมีเราก็สามารถนำจริยธรรมเหล่านั้นมาปลูกฝังตามวิธีการของ SL ได้

2) ผู้ปลูกฝังจริยธรรมต้องปฏิบัติตนเป็นตัวอย่าง วิธี SL จะได้ผลมาน้อยเพียงใดอยู่ที่ผู้ปลูกฝังจริยธรรมได้ปฏิบัติตนตามที่ว่าสอนหรือไม่ ในการสอนให้นักเรียนมีความซื่อสัตย์สุจริต ครูได้แสดงความซื่อสัตย์สุจริต พ่อแม่ได้แสดงความซื่อสัตย์สุจริต และเจ้าหน้าที่บ้านเมือง ได้แสดงความซื่อสัตย์สุจริตให้นักเรียนดูเป็นตัวอย่างตลอดเวลาหรือไม่ หากผู้ปลูกฝังจริยธรรมขาดการบังคับตนเองให้ทำตามที่คุณเองพว้าสอนแล้ว จริยธรรมก็จะเกิดได้ยาก แต่การบังคับตนเองก็มีใช้สิ่งที่จะกระทำได้ง่าย ๆ เช่นกัน

คำตอบจากทฤษฎี SL ก็คือ ผู้ที่ไม่อาจทำตนเป็นตัวอย่างที่ดีของการประพฤติปฏิบัติก็ไม่ควรเป็นผู้ปลูกฝังจริยธรรม จะเป็นได้ก็แต่ตัวอย่างการประพฤติมิชอบที่ควรแก่การประณามเท่านั้น

วิธีการปลูกฝังจริยธรรมที่ได้เสนอมาทั้ง 4 วิธีคือ VC MR BM และ SL มีลักษณะแตกต่างกันมากทีเดียว ทั้งนี้เพราะเกิดจากความคิดพื้นฐานเกี่ยวกับจริยธรรมคืออะไร และเกิดได้้อย่างที่ต่างกัน บางวิธีเน้นที่ความเข้าใจของบุคคล และบางวิธีเน้นที่เงื่อนไขภายนอกบุคคล และวิธี SL เท่านั้นที่คำนึงถึงความเข้าใจและเงื่อนไขภายนอก

2.15 วรรณกรรมพุทธศาสนา

วรรณกรรมพุทธศาสนา หมายถึง งานเขียนทุกประเภทที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาในรูปแบบของบทความ ประกาศ คำรา หนังสือ และอื่น ๆ ก็ได้ หรืออาจเขียนขึ้นด้วยวัตถุประสงค์ต่าง ๆ เช่น เพื่อความบันเทิง เพื่อสั่งสอนหลักธรรมและเพื่อแสดงข้อเท็จจริง เป็นต้น (ภัทรพร สิริกาญจน, 2532)

สนิท ตั้งทวี (2527) ได้แยกลักษณะวรรณกรรมพุทธศาสนาในประเทศไทยออกเป็น 2 ระยะคือ

1. ระยะก่อนได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมตะวันตก

2. ระยะหลังได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมตะวันตก

วรรณกรรมศาสนาในระยะก่อนได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมตะวันตก

วรรณกรรมศาสนาในระยะนี้ ได้แก่ วรรณกรรมที่เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปลายรัชกาลที่ 3 หรือต้นรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีลักษณะดังนี้

1. เนื้อเรื่อง ส่วนมากได้มาจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาและชาดกต่าง ๆ

2. จุดมุ่งหมายเพื่อใช้สำหรับสั่งสอนประชาชนให้เกิดมีใจเลื่อมใสศรัทธาในศาสนา และตั้งอยู่ในความดี

3. แนวคิด วรรณกรรมศาสนาในระยะดังกล่าวนี้ มักเน้นในเรื่องพุทธปรัชญา คือ ความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หรือหลักไตรลักษณ์ หรือเน้นในเรื่องการทำบุญ ทำกุศล เพื่อให้ได้ไปเกิดในชาติภพที่ดีกว่า มีความเชื่อว่า ความสุขที่แท้จริง คือ ความสุขทางธรรม

4. รูปแบบและการดำเนินเรื่อง นิยมใช้รูปแบบการแต่งด้วยร้อยกรองเป็นส่วนใหญ่ และมีภาษาบาลี-สันสกฤตแทรกอยู่ด้วย ส่วนการดำเนินเรื่องนั้นมักนิยมการพรรณนาให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการ และเกิดอารมณ์สะเทือนใจ โดยใช้บทบาทของตัวละครเป็นอุทาหรณ์

วรรณกรรมศาสนาในระยะหลังได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมตะวันตก

วรรณกรรมศาสนาในระยะนี้ ได้แก่ วรรณกรรมไทยที่เกิดขึ้นตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 4 หรือ ต้นรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

1. เนื้อเรื่อง มักเน้นธรรมะในชีวิตประจำวัน อาจเป็นเรื่องสมมุติเพื่อสร้างเหตุการณ์ที่ควรประพฤติปฏิบัติ นำเหตุการณ์ของสังคมเข้ามาประกอบเพื่อดำเนินเรื่องไปสู่ธรรมะ เนื้อเรื่องกระจายไปสู่คนหลายอาชีพมากขึ้น เช่น ธรรมะในการเป็นครู ธรรมะในการเป็นนักปกครอง ปรัชญาของคนยากจน เป็นต้น

2. จุดมุ่งหมาย เพื่อใช้เป็นเครื่องปลอบประโลมใจคนที่กำลังอยู่ในภาวะของสังคม อันมีแต่ความสับสนวุ่นวายเช่นทุกวันนี้ ใช้เป็นข้อสั่งสอนและเสียดสีหาะเย้ยถากถางบุคคลที่กำลังกระทำผิดศีลธรรม และสร้างความคิดรื้อนให้แก่สังคม ใช้สำหรับยกระดับจิตใจของบุคคลให้สูงขึ้น และใช้เป็นสิ่งเตือนใจในการประกอบกิจการงานทั่วไป

3. แนวคิด มักเสนอแนวคิดอย่างตรงไปตรงมาในเรื่องค่านิยมของสังคมพหุชนลัทธิศาสนา บาบปญมีจริงหรือไม่ แก่นแท้ของศาสนาคืออะไร และแสดงความคิดความเชื่ออย่างมีเหตุผลมากขึ้น

4. รูปแบบและการดำเนินเรื่อง รูปแบบในการแต่งมีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองในส่วนที่เป็นร้อยแก้วนั้น ได้แก่ นวนิยาย เรื่องสั้น สารคดี บันเทิงคดี ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับธรรมะและปรัชญาในพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังมีข้อเขียนสั้น ๆ เพื่อแสดงแง่คิดทางปัญญา การดำเนินเรื่องมุ่งไปที่ใจความมากกว่าศิลปะในการใช้คำ ในส่วนที่แต่งเป็นร้อยกรองนั้น เป็นร้อยกรองสั้น ๆ ซึ่งอยู่ในรูปแบบของกลอนและโคลงเป็นส่วนมาก แต่ไม่นิยมยกคาถาบาลีแทรกไว้ในเรื่องเช่นแต่ก่อน

ประเภทของวรรณกรรมพุทธศาสนา

วรรณกรรมพุทธศาสนามี 2 ประเภทใหญ่ ๆ ได้แก่ ประเภทอิงนิยาย และประเภทไม่อิงนิยาย (สุวรรณ สภาอานันท์, 2533)

1. วรรณกรรมพุทธศาสนาประเภทอิงนิยายมี 4 ประเภท ได้แก่

- 1) นวนิยายซึ่งสะท้อนภาพสังคมพุทธโดยตรง เช่น สงครามชีวิตของศรีบุรพา
- 2) นวนิยายที่ได้ความคิดทางศาสนาพุทธ เช่น เงาของโรสลาเรน
- 3) นวนิยายที่อิงหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เช่น เรื่องอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันตก ของสุชีพ ปุญญานุภาพ เป็นนวนิยายที่เห็นได้อย่างชัดเจนว่าผู้แต่งจงใจเขียนถึงข้อธรรมะต่างๆ แต่แต่งเรื่องในรูปของนวนิยาย
- 4.) นวนิยายที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาโดยตรง เช่น ได้ร่วมกาสาวนัสตร์ ของสุชีพ ปุญญานุภาพ ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับองค์มูล นวนิยายประเภทนี้ใช้สถาบันพุทธศาสนา หรือบุคคลในประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในการดำเนินเรื่อง

2. วรรณกรรมพุทธศาสนาประเภทที่ไม่อิงนิยาย มี 4 ประเภทคือ

- 1) ข้อเขียนหรือบทเทศน์ซึ่งตีความข้อพระธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาโดยเน้นความสามารถในการบรรลุธรรมที่นี้และเดี๋ยวนี้
- 2) วารสารและหนังสือต่าง ๆ ซึ่งเน้นการปรับใช้พุทธธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่จากนิมิตต่าง ๆ รวมทั้งความพยายามที่จะสื่อสารสัมพันธ์กับศาสนาอื่นในสังคมไทย
- 3) งานเขียนซึ่งพยายามอธิบายคำสอนทางพุทธศาสนาอย่างเป็นระบบ
- 4) งานเขียนที่พยายามเชื่อมโยงหลักพุทธธรรมเข้ากับประเด็นทางสังคมการเมือง

นอกจากนี้ สนิท ตั้งทวี (2527) ยังได้แบ่งวรรณกรรมพุทธศาสนาเป็นประเภทต่าง ๆ ดังนี้

- 1) วรรณกรรมเผยแพร่ศาสนา เป็นวรรณกรรมที่ใช้เรื่องราวและเหตุการณ์ในชีวิตประจำวันของคนไทยโดยทั่วไปมาเป็นโครงเรื่อง เพื่อแสดงให้เห็นบาปบุญคุณโทษของผู้ประพฤติปฏิบัติ เช่น กฎแห่งกรรมของ ท. เสี่ยงพิบูลย์ หลวงตา ของแพร่เชื้อไม้
- 2) สารคดีเชิงศาสนา เป็นวรรณกรรมที่ใช้เหตุการณ์ในสังคมเข้ามาเพื่อเปรียบเทียบแสดงให้เห็นหลักธรรมต่างๆ ที่ควรยึดถือปฏิบัติ เช่น ประวัติลูกท่าน ของ ม.จ.หญิงพูนพิสมัย ศักดูล ครุกับศีลธรรมของวรธัมโมภิกขุ
- 3) ปรัชญาทางศาสนา เป็นวรรณกรรมที่แสดงถึงหลักปรัชญาทางศาสนาแก่นแท้ของศาสนา เช่น ข้อเขียนของพุทธทาสภิกขุ
- 4) วรรณกรรมเสียดสีศาสนา เป็นวรรณกรรมที่ตีแผ่ความบกพร่องต่าง ๆ ของบุคคลในวงการศาสนา แสดงเจตนาที่จะให้ผู้อ่านได้รู้ถึงเบื้องหลังของคนในวงการศาสนา พร้อมทั้งเสนอแนะวิธีการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้อง เช่น ฤาษีมนัสโลกม้นเอียง ของมหาเสวีรพงษ์
- 5) วรรณกรรมเพลงศาสนา วรรณกรรมประเภทนี้แต่งขึ้นไว้สำหรับขับร้อง โดยไม่มีเจตนาที่จะให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลิน หรือรื่นเริงบันเทิงใจในทางโลกเช่นเพลงอื่น ๆ แต่มีจุดประสงค์ที่จะให้เกิดความบันเทิงทางธรรม และมีความสงบสุขทางใจ

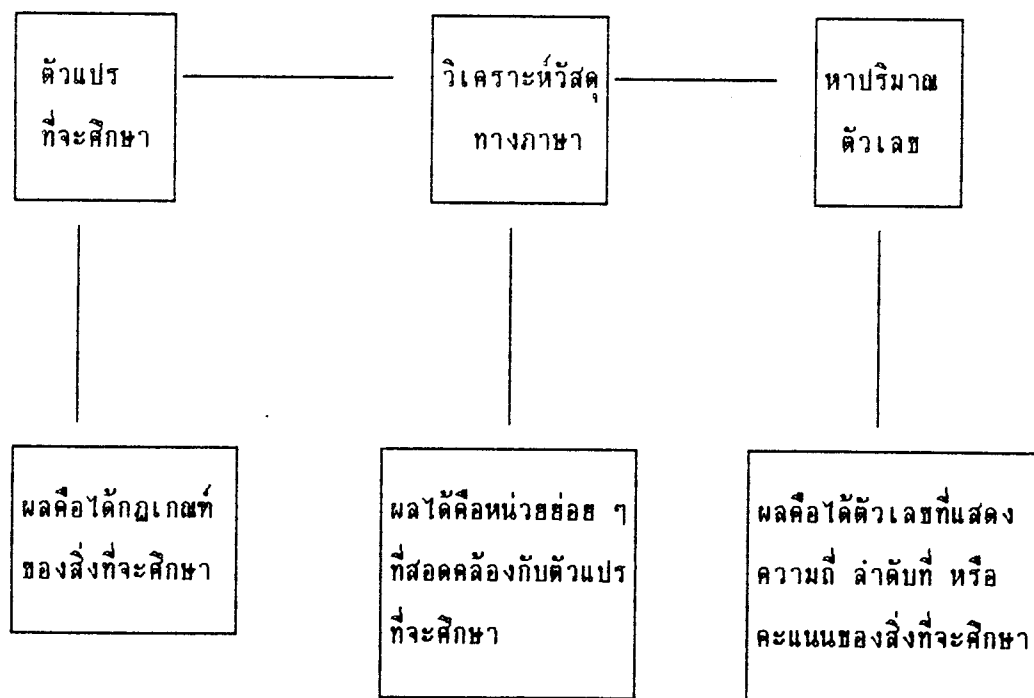
2.16 การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

เป็นเทคนิควิธีวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ เป็นกลวิธีหนึ่งที่จะศึกษาเนื้อหาอย่างมีระบบ มีหลักเกณฑ์ เพื่อที่จะจัดจำแนกสิ่งที่ต้องการรู้ในเนื้อหานั้นๆ

เบเรลสัน (Berelson, 1971) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การวิเคราะห์เนื้อหาเป็นเทคนิคการวิจัยสำหรับพรรณาสาระหรือแนวคิดที่ปรากฏอย่างวัตถุวิสัย เป็นระบบและเป็นปริมาณ

อุทุมพร จามรมาน (2526) ได้ให้ความหมายว่า เป็นเทคนิคในการวิจัยที่ใช้บรรยายเนื้อหาที่สื่อความหมายกันได้อย่างมีระบบ มีความเป็นตัวเลขได้ และมีความเป็นปรนัย

สงบ ลักษณะ (2525) ได้ให้ความหมายว่า เป็นการใช้เทคนิควิธีแบบหนึ่งเพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงปริมาณตัวเลขออกมาจากเนื้อหาใจความของวัสดุต่าง ๆ ที่เป็นสื่อความหมายของภาษา เช่น หนังสือ บทความ บันทึกการประชุม คำโฆษณา บทละคร ฯลฯ โดยเทคนิควิธีนี้ วัสดุที่เป็นสื่อความหมายทางภาษาจะถูกอ่าน ศึกษาวิเคราะห์อย่างมีระบบด้วยวิธีเชิงปรนัยให้ออกมาเป็นสิ่งที่วัดได้ในปริมาณ โดยอาศัยตัวแปรที่ต้องการจะศึกษาเป็นหลัก

ภาพที่ 2 แผนผังแสดงขั้นตอนการวิเคราะห์เนื้อหา

จากความหมายที่กล่าวมา อาจสรุป ได้ว่า การวิเคราะห์เนื้อหา หมายถึงการวิจัย ชนิดหนึ่งที่ใช้การวินิจฉัย แยกแยะ แจกแจงสาระหรือแนวคิดที่ปรากฏ เนื้อหาของเอกสาร ว่ามีแนวโน้มไปทางใด โดยใช้เกณฑ์การวิเคราะห์เป็นเครื่องมือในการวิจัย มีระเบียบวิธี พรรณนาเนื้อหาที่ปรากฏชัดเจน มีความเป็นปรนัย เป็นระบบและแสดงปริมาณเป็นตัวเลขได้

เคอลิงเกอร์ (Kerlinger, 1973) ได้กล่าวถึงวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาว่าจะต้อง เริ่มจากการตั้งจุดประสงค์ให้ชัดเจน กำหนดเนื้อหาที่จะนำมาวิเคราะห์ (Universe of Content that is to be analysed) และจำแนกเนื้อหาออกเป็นรายประเภทย่อย ๆ ขึ้นต่อมา คือ การกำหนดหน่วยย่อยของเนื้อหาที่จะวิเคราะห์ ควรให้สะดวกในการนับหรือ ให้คะแนนซึ่งอาจกำหนดเป็นลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

1. เป็นคำ (Words) เป็นตัวอักษรหรือเป็นหน่วยเสียง ซึ่งเป็นหน่วยที่เล็กที่สุด
2. กำหนดเป็นเรื่อง (Themes) หรือเป็นประโยค
3. กำหนดเป็นลักษณะเฉพาะ (Characters) ที่ต้องการศึกษา
4. กำหนดเป็นหัวข้อเรื่อง (Items)
5. กำหนดเป็นจำนวนหน้า เป็นตอน (Paragraph) หรือกำหนดโดยใช้ปัจจัยด้าน เวลาที่เกี่ยวข้องก็ได้

เมื่อได้หน่วยในการวิเคราะห์แล้ว ก็เลือกวิธีที่จะทำการวิเคราะห์ ซึ่งอาจใช้วิธี ต่าง ๆ เช่น วิเคราะห์เอง วิเคราะห์โดยตั้งกรรมการ วิเคราะห์โดยการส่งแบบสอบถาม ไปยังผู้ใช้แบบเรียนหรือผู้เกี่ยวข้อง จากนั้นจึงสร้างเครื่องมือในการวิเคราะห์และทำการ วิเคราะห์ต่อไป

วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาจะต้องสร้างเกณฑ์ขึ้นมา ซึ่งออกมาในรูปตารางวิเคราะห์ที่ ประกอบด้วยถ้อยคำภาษาโดยหน่วยของถ้อยคำ ภาษานี้จะมีตั้งแต่หน่วยย่อยที่สุดซึ่ง ได้แก่ เป็นคำ ข้อความ หัวข้อหรือประโยคที่มีความหมายตรงกับเนื้อหาหรือข้อความที่ต้องการ วิเคราะห์ ในการวิเคราะห์ดูปริมาณความมากน้อยของเนื้อหาอาจจะใช้วิธีนับจำนวนครั้งที่ เนื้อหานั้นปรากฏอยู่ในสิ่งพิมพ์ที่ต้องการวิเคราะห์ แล้วสรุปออกมาในรูปของการบรรยาย ประกอบการเสนอเป็นตัวเลข เช่น เปอร์เซนต์

โกวิท ประวาลพุกษ์ (2525) ได้เสนอขั้นตอนในการวิเคราะห์เนื้อหาสรุปดังนี้

1. กำหนดเอกสารที่จะทำการวิเคราะห์ เช่น เล่มใด เรื่องใด
2. กำหนดหัวข้อในการวิเคราะห์ เช่น ตรวจสอบว่า ส่งเสริมจริยธรรมใดบ้าง ส่งเสริมกระบวนการวิทยาศาสตร์ใด เชื่อมต่อการนำไปใช้ในวิถีประจำวันมากเพียงใดซึ่ง

เป็นการกำหนดจุดมุ่งหมายในการวิเคราะห์นั่นเอง

3. กำหนดรายการของคำ วลี ประโยค ใจความสำคัญที่เป็นบรรทัดฐานหรือเกณฑ์ในการวิเคราะห์

4. ทดลองใช้เกณฑ์ที่จัดทำขึ้นในข้อ 3 ตรวจสอบค่าความเชื่อมั่นของการใช้ตารางมาตรฐานที่จัดทำขึ้น

5. ดำเนินการวิเคราะห์ตามเกณฑ์โดยใช้เครื่องมือในการวิเคราะห์จากการแจกแจงซึ่งอาจทำทั้งเล่มหรือเลือกกลุ่มก็ได้

6. เมื่อวิเคราะห์ได้แล้วก็ดำเนินการใช้สถิติวิเคราะห์ แล้วดำเนินการเขียนรายงานต่อไป

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ถ้าหากการวิเคราะห์ที่ใช้คำ วลี ประโยค วิเคราะห์นั้นจะเป็นการวิเคราะห์เนื้อหาภายใน แต่มีวิธีการวิเคราะห์อีกวิธีหนึ่งคือวิเคราะห์ทีละตอน (Paragraph) หรือทีละเรื่อง (Theme) ว่ามีเจตนารมณ์อย่างไร เรียกว่าการวิเคราะห์เอาเนื้อหาสำคัญหรือความคิดรวบยอด (Concept) ของเนื้อหาซึ่งเป็นการวิเคราะห์ไปในทางกึ่งเจตนารมณ์ อันเป็นเทคนิคในการวิเคราะห์

2.17 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เฉลิมชัย ศรีภาพร (2509) ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับจำนวนของหนังสือพุทธศาสนาประเภทต่าง ๆ ที่มีอยู่ในระดับที่เยาวชนจะศึกษาทำความเข้าใจได้จากห้องสมุดต่าง ๆ จากร้านจำหน่ายหนังสือในกรุงเทพมหานคร ผลของการค้นคว้าปรากฏว่ามีหนังสือพุทธศาสนาที่อยู่ในระดับที่เยาวชนซึ่งมีการศึกษาอยู่ในระหว่างชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ลงมาถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 พอจะอ่านเข้าใจได้เป็น 5 ประเภท คือ 1) หนังสือที่อ่านประกอบเนื้อหาที่มีอยู่ในแบบเรียน 2) หนังสือเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าและพุทธสาวก 3) หนังสือนิทาน ตำนาน นวนิยาย 4) หนังสือปรัชญาและหลักทางพระพุทธศาสนา 5) หนังสือความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

สุพัตรา สักภรณ์ (2533) ได้ศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในระดับมัธยมศึกษาในประเทศไทยในด้านหลักสูตร ความมุ่งหมายการเรียนการสอนเนื้อหาวิชา การเรียนการสอน สื่อการสอน และการวัดผลและประเมินผล สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

ด้านหลักสูตร

ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2434 เป็นระยะที่ยังไม่มีการประกาศใช้หลักสูตร แต่สิ่งที่ใช้เป็นแนวทางแทนหลักสูตรคือนั่งสือเรียนหรือแบบเรียน พ.ศ. 2438 ได้เริ่มมีการประกาศใช้หลักสูตรระดับมัธยมศึกษาสายสามัญ นับจนมาถึงปัจจุบันมีการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาประมาณ 18 หลักสูตร หลักสูตร พุทธศักราช 2438 เรียกว่าวิชาวัชรธรรมจริยา เป็นหัวข้อการเรียนเรื่องความภาษาไทย หลักสูตร พุทธศักราช 2448 ได้เริ่มจัดวิชาธรรมจริยาเป็นวิชาหนึ่งในหลักสูตรเรื่อยมาจนถึง พ.ศ. 2480 ได้เปลี่ยนชื่อใหม่ว่าวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม หลักสูตร พุทธศักราช 2491 ได้รวมวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์เข้าเป็นหมวดสังคมศึกษา หลักสูตร พุทธศักราช 2493 ได้แยกวิชาศีลธรรมออกจากวิชาหน้าที่พลเมืองและแยกชั่วโมงสอนด้วย หลักสูตร พุทธศักราช 2498 ได้รวมวิชาศีลธรรมเข้าอยู่ในหมวดสังคมศึกษา หลักสูตร พุทธศักราช 2518 ได้ขยายขอบเขตการสอนวิชาสังคมศึกษาเป็นวิชาบังคับและวิชาเลือก หลักสูตร พุทธศักราช 2521 ได้บูรณาการวิชาศีลธรรมเข้ากับวิชาอื่น ๆ ในหมวดสังคมศึกษาภายใต้หัวข้อเรื่องในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 1 เรื่องประเทศของเรา มัธยมศึกษาปีที่ 2 ใช้หัวเรื่องว่าเพื่อนบ้านของเรา และมัธยมศึกษาปีที่ 3 เรื่องโลกของเรา หลักสูตร พุทธศักราช 2527 ได้เพิ่มวิชาพระพุทธศาสนาขึ้นเรียกว่าวิชาพระพุทธศาสนา จัดเป็นวิชาบังคับสำหรับชั้นมัธยมศึกษาทุกระดับ มีหนังสือแยกใช้อีกเล่มหนึ่งและดำเนินการเรียนการสอนเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้กระทรวงศึกษาธิการได้ยกเลิกหลักสูตรการเรียนการสอนนักเรียนชายและนักเรียนหญิงเป็นครั้งแรก ในหลักสูตร พุทธศักราช 2454 จนถึงหลักสูตร พุทธศักราช 2464 หลังจากนั้นก็จัดให้นักเรียนชายและนักเรียนหญิงเรียนรวมกันเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

ด้านความมุ่งหมายการเรียนการสอน

ในระยะก่อนมีหลักสูตรใช้มีความมุ่งหมายเพื่ออบรมสั่งสอนศีลธรรม จริยธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี เพื่อให้ประพฤติเป็นคนดี มีคุณธรรม มีระเบียบวินัย สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข เน้นการอ่านออกเขียนได้เพื่อเข้ารับราชการหรือศึกษาต่อในระดับสูงขึ้นไป เมื่อมีการประกาศใช้หลักสูตรระดับมัธยมศึกษาแล้ว ในระยะเริ่มแรกหลักสูตรไม่ได้ระบุความมุ่งหมายการสอนไว้จนถึงหลักสูตร พุทธศักราช 2454 จึงได้เริ่มกำหนดความมุ่งหมายการเรียนการสอนเป็นฉบับแรก ซึ่งเน้นให้ความรู้และนำความรู้ที่ได้เรียนไปประพฤติปฏิบัติ โดยเฉพาะหลักสูตร พุทธศักราช 2456 (มัธยมหญิงตอนต้น) ได้เน้นการอบรมกลุ่มเกลาอัธยาศัยใจคอเพื่อฝึกหัดผู้ที่ทำหน้าที่เป็นแม่เรือนและเป็นมารดาต่อไป หลังจากนี้หลักสูตรไม่ได้ระบุความมุ่งหมายไว้อีก

จนถึงหลักสูตร พุทธศักราช 2493 เน้นให้นับถือเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา มีนิสัยที่งดงาม มีกิริยามารยาทเรียบร้อยและปฏิบัติในกิจหน้าที่ตามประเพณีนิยม หลักสูตร พุทธศักราช 2498 ไม่ได้ระบุความมุ่งหมายไว้โดยตรง แต่เมื่อพิจารณาจากเนื้อหาที่เรียนมีความหมายคล้ายกับ หลักสูตร พุทธศักราช 2493 หลักสูตร พุทธศักราช 2503 มีความมุ่งหมายเน้นคุณภาพทางจิตใจให้มีความซาบซึ้งในคุณค่าทางศีลธรรมและวัฒนธรรม ปฏิบัติตามด้วยความจริงใจ หลักสูตร พุทธศักราช 2518 ไม่ได้ระบุความมุ่งหมายไว้ หลักสูตร พุทธศักราช 2520 เน้นให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีคุณธรรมที่พึงประสงค์ของสังคมไทยอย่างถูกต้องและเหมาะสมกับภาวะเศรษฐกิจ หลักสูตร พุทธศักราช 2521 มีความมุ่งหมายคล้ายหลักสูตร พุทธศักราช 2520 และเพิ่มความรู้ในด้านความเป็นมา และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของประเทศเพื่อนบ้านและส่วนอื่น ๆ ของโลก หลักสูตร พุทธศักราช 2524 เน้นให้มีความสำคัญในการนำจริยธรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง มีความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนและพิธีกรรมของแต่ละศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเน้นให้ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในประเทศไทย หลักสูตร พุทธศักราช 2527 เพิ่มพูนความรู้พระพุทธศาสนาให้มากขึ้นกว่าเดิมและนำหลักธรรมไปประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

ด้านเนื้อหาวิชา ในระยะก่อนมีหลักสูตรใช้เนื้อหาเน้นเรื่องเกี่ยวกับจริยศึกษา ศีลธรรม จรรยา มารยาทที่โน้มน้าวให้คนประพฤติดี ละเว้นความชั่ว เกรงกลัวต่อบาปกรรม เมื่อมีการประกาศใช้หลักสูตรแล้วได้ปรับปรุงเนื้อหาที่สอนให้ขยายกว้างขวางขึ้น หลักสูตร พุทธศักราช 2464 เน้นให้มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์และที่เน้นมากเป็นพิเศษ คือ นำความรู้ไปประพฤติปฏิบัติ หลักสูตร พุทธศักราช 2471 มีแนวนโยบายให้ผู้เรียนมีระเบียบวินัยศีลธรรมจรรยา โดยให้สอนตามวิชาจรรยาของโรงเรียนนายร้อยทหารบก หลักสูตร พุทธศักราช 2480 กลับทั้งเนื้อหาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เบญจศีลเบญจธรรมที่เคยยึดมาแต่เดิม มุ่งเน้นเรื่องสิทธิเสรีภาพ เนื่องจากอยู่ในสภาวะใกล้เคียงกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง หลักสูตร พุทธศักราช 2493 มีเนื้อหาครบตามหลักวิชาพระพุทธศาสนา คือ มีทั้งภาคพระพุทธศาสนา ธรรมจริยา และการปฏิบัติ หลักสูตร พุทธศักราช 2518 เป็นต้นมาได้เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ศึกษามีความรู้เรื่องศาสนาจากอย่างกว้างขวางนอกเหนือจากการจำกัดการเรียนรู้เฉพาะศาสนาพุทธดังเช่นที่เคยเรียนมา เมื่อบูรณาการวิชาสังคมศึกษาแล้วเนื้อหาได้เปลี่ยนแปลงไปบ้างในรายละเอียด แต่หลักใหญ่ยังยึดถือศีลธรรม ความประพฤติ ศาสนพิธี และพุทธประวัติ หลักสูตร พุทธศักราช 2521 เนื้อหาเป็นเรื่องคุณธรรมและจริยธรรมทั่ว ๆ ไป หลักสูตร พุทธศักราช 2527 ได้เพิ่ม

เนื้อหาทั้งพระพุทฺธ พระธรรม และพระสงฆ์ครบตามองค์ประกอบของพุทธศาสนา

ด้านการเรียนการสอน ในระยะก่อนมีการประกาศใช้หลักสูตร ใช้วัดเป็นสถานที่เรียนหรือสอน ครูผู้สอนจะเป็นผู้กำหนดการเรียนตามความพอใจของตน วิธีสอนที่ใช้คือวิธีการบอกหนังสือและผู้เรียนก็เรียนโดยวิธีต่อหนังสือ คือท่องจำสิ่งที่ครูบอก เมื่อมีหลักสูตรใช้แล้ว หลักสูตรได้เสนอแนะวิธีสอนให้แก่ครูผู้สอน มีการนำเอาหลักจิตวิทยามาใช้ในการสอน เน้นให้อธิบายโดยใช้คำพูดที่ฟังแล้วเข้าใจง่าย และให้สอนโดยวิธีเล่านิทานดี ๆ เป็นตัวอย่าง และที่สำคัญคือ เน้นให้หน้าความรู้ที่ได้เรียนไปประพจน์ได้ หลักสูตร พุทธศักราช 2464 ได้เสนอแนะให้สอนด้วยวิธีลูกเสือ คือสอนให้ทำจริง ๆ หลักสูตร พุทธศักราช 2471 ระบุให้สอนโดยยึดคำราเป็นเกณฑ์ คือให้สอนตามหลักหนังสือแนวสอนวิชาธรรมของโรงเรียนนายร้อยทหารบก หลักสูตร พุทธศักราช 2521 และหลักสูตร พุทธศักราช 2524 กำหนดให้สอนแบบบูรณาการซึ่งให้ความรู้แก่ผู้เรียนอย่างกว้างขวาง ส่วนอัตราเวลาเรียนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเฉพาะวิชาพระพุทธศาสนาเฉลี่ยสัปดาห์ละ 1 ชั่วโมงจากอัตราเวลาเรียนรวมเฉลี่ยสัปดาห์ละประมาณ 25 ชั่วโมง (หลักสูตร พุทธศักราช 2456) เพิ่มขึ้นเป็นสัปดาห์ละ 35-40 คาบ (หลักสูตร พุทธศักราช 2524) และก่อนหน้าหลักสูตร พุทธศักราช 2503 เรียนสัปดาห์ละ 6 วัน แต่หลังหลักสูตร พุทธศักราช 2503 กำหนดเรียนสัปดาห์ละ 5 วัน เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

ด้านสื่อการเรียนการสอน ในระยะก่อนมีการประกาศใช้หลักสูตร สื่อที่ใช้ในการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนายังมีข้อจำกัดเนื่องจากมีปัญหาด้านปัจจัยการผลิต จึงมีสื่อใช้น้อยและมีไม่กี่ประเภท โดยเฉพาะใช้หนังสือเป็นสื่อเพียงเล่มเดียว การผลิตสื่อได้นำเอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้โดยตรง เช่น การใช้ไม้ ใช้ดินเหนียวเป็นเครื่องเขียน ในสมัยรัตนโกสินทร์ได้มีการพิมพ์แบบเรียนใช้กันอย่างแพร่หลายมากขึ้น เมื่อมีการประกาศใช้หลักสูตรแล้วในช่วงระยะแรก ๆ หลักสูตรไม่ได้ระบุเกี่ยวกับสื่อการเรียนการสอนไว้ จนกระทั่งหลักสูตร พุทธศักราช 2464 ได้มีการเขียนหนังสือเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาขึ้นหลายเล่มและกำหนดให้นักเรียนต้องมีหนังสือไว้กับตัว ในช่วงการใช้หลักสูตร พุทธศักราช 2471 ราชบัณฑิตยสถานได้จัดประกวดแต่งหนังสือสอนพระพุทธศาสนาสำหรับเด็ก หลักสูตร พุทธศักราช 2493 ได้มีการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ คือ กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดหนังสือที่ใช้เรียนในโรงเรียนต้องเป็นหนังสือที่ชนะการประกวด หรือมอบหมายให้เจ้าหน้าที่หรือบุคคลอื่นที่เห็นสมควรเรียบเรียงขึ้น และตั้งคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิทำหน้าที่พิจารณาแบบเรียน และกำหนดการจัดแบบเรียนตามนโยบายกระทรวงศึกษาธิการ ส่วนการจัดพิมพ์

ได้มอบให้โรงพิมพ์คุรุสภาพิมพ์ทั้งเดี่ยว หลักสูตร พุทธศักราช 2520 เสนอให้ใช้สื่อประเภทรูปภาพ แผนที่ แผนภูมิ สไลด์ ภาพยนตร์ เทปเพลงและเอกสารต่าง ๆ ต่อมากระทรวงศึกษาธิการ ได้อนุญาตให้เอกชนผลิตตำราเรียนแทนการจำกัดอยู่ในอำนาจของหน่วยราชการเพียงแห่งเดียว และกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการยังต้องพิจารณาตรวจสอบคุณภาพของสื่อการเรียนการสอนอย่างเข้มงวด เพื่อประสิทธิภาพในการเรียนการสอนเป็นประการสำคัญ

ด้านการวัดผลและประเมินผล ระยะก่อนการประกาศใช้หลักสูตรการวัดผลและประเมินผลยังไม่มีหลักเกณฑ์ที่แน่นอน ส่วนใหญ่เน้นวัดความจำในสิ่งที่เรียนมาโดยให้ท่องปากเปล่า และให้อ่านการตัดสินใจแก่ครูผู้สอนที่ใช้ความพอใจของตนเป็นเกณฑ์ตัดสินผลการเรียนของผู้เรียน เมื่อประกาศใช้หลักสูตรแล้วในระยะ พ.ศ. 2438-2471 อำนาจการวัดผลอยู่ที่ส่วนกลางจะแต่งตั้งข้าหลวงสอบไล่ทำหน้าที่ออกข้อสอบดำเนินการสอบ ตรวจกระดาษคำตอบ ตัดสินและให้รางวัลแก่ผู้สอบที่ได้คะแนนยอดเยี่ยม การทดสอบใช้ข้อสอบอัตนัย ให้ผู้เรียนตอบอธิบายสั้น ๆ แต่ได้ใจความ เมื่อประกาศใช้ระเบียบการวัดผล พุทธศักราช 2480 ได้กระจายอำนาจการวัดผลไปสู่โรงเรียนและครูผู้สอนในระดับชั้นที่ไม่ใช่ตัวประกอบ ส่วนชั้นตัวประกอบเป็นหน้าที่ของกรมศึกษาธิการโดยถือเกณฑ์คะแนนร้อยละ 50 ขึ้นไป เป็นสอบได้ ระเบียบการวัดผล พุทธศักราช 2491 ถือเกณฑ์เหมือนเดิมและถือคะแนน 4 หมวดวิชาขึ้นไป ร้อยละ 33 จึงสอบได้ ระเบียบการวัดผล พุทธศักราช 2506 เปลี่ยนคะแนนหมวดเป็นร้อยละ 25 ขึ้นไป ระเบียบการวัดผล พุทธศักราช 2510 ให้โรงเรียนเป็นผู้จัดสอบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 และ 2 ส่วนมัธยมศึกษาปีที่ 3 ส่วนกลางให้กรมเจ้าสังกัดดำเนินการสอบ ส่วนภูมิภาคให้ภาคการศึกษารับผิดชอบ และใช้ข้อสอบแบบเดียวกันทั้งภาคในหมวดวิชาสังคมศึกษา ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ ระเบียบการวัดผล พุทธศักราช 2518 ให้โรงเรียนประเมินผลโดยความเห็นชอบของกลุ่มโรงเรียนเป็นรายวิชา คิดเป็นหน่วยกิต ประเมินผลระหว่างภาคเรียนและปลายภาคเรียน ให้ระดับคะแนนตั้งแต่ 0-4 ใช้ข้อสอบแบบปรนัยวัด หลักสูตร พุทธศักราช 2521 ให้สำนักงานทดสอบกรมวิชาการทำคลังข้อสอบ นำข้อสอบไปตรวจสอบคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาดัง ๆ เป็นระยะ ๆ ระเบียบการวัดผลและประเมินผล พุทธศักราช 2521 และ 2524 ใช้หลักการวัดและประเมินผลเดียวกันครอบคลุมพฤติกรรมด้านพุทธิพิสัย จิตพิสัย และทักษะพิสัย ตามจุดประสงค์การเรียนรู้เป็นรายวิชา